

การประยุกต์หลักชั้นตรีธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข
AN APPLICATION OF KHANTI DHAMMA TO STRENGTHENING
THE SOCIAL PEACE

พระครูสุชาติกาญจนวงศ์ (ชานนท์ จาครโต/ผิวแดง)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา สันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

การประยุกต์หลักชั้นติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข

พระครูสุชาติกาญจนวงศ์ (ชานนท์ จาครโต/ผิวแดง)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา สันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Application of Khanti Dhamma to Strengthening Social Peace

Phrakhrusuchatkanchanawong (Chanon Cagarato)

A Thematic Paper Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirement for the Degree of
Master of Art
(Peace Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2014

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตนิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์หลักชั้นติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข” เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา สันติศึกษา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

(พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(พระมหาหรรษา ฐมมหาโส, รศ.ดร.)

กรรมการ

(ดร.อุทัย สติมัน)

กรรมการ

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

พระมหาหรรษา ฐมมหาโส, รศ.ดร.

ชื่อผู้วิจัย

พระครูสุชาติกาญจนวงศ์

ชื่อสารนิพนธ์ : การประยุกต์หลักชั้นศีลธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข
ผู้วิจัย : พระครูสุชาติกาญจนวงศ์ (ชานนท์ จาครโต/ผิวแดง)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สันติศึกษา)
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ. ดร., ป.ธ.๖, พ.ม., พธ.บ., ศศ.ม.,
พธ.ด. (พระพุทธรักษา)
วันเสร็จการศึกษา : ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิกฤตการณ์ขาดชั้นศีลธรรมในสังคมไทย เพื่อศึกษาชั้นศีลธรรมธรรมในคัมภีร์พระพุทธรักษาเถรวาท และ เพื่อประยุกต์ใช้หลักชั้นศีลธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุขในสังคมไทยปัจจุบัน วิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า วิกฤติความขัดแย้งในสังคมไทยนับแต่อดีตถึงปัจจุบัน ประมวลผลรวมของสาเหตุทั้งได้สองอย่างคือความขัดแย้งที่เกิดจากภายนอก และความขัดแย้งที่เกิดจากภายใน ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของมนุษย์ หากปราศจากความอดทนเสียแล้ว คุณงามความดีต่างๆ ที่เราได้สั่งสมไว้ อาจจะพังทลายลงได้ อารมณ์เพียงชั่ววูบ ที่เกิดจากการขาดความยั้งคิด ขาดความอดทน ไม่ได้พิจารณาไตร่ตรองให้ดี พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสว่า ผู้มีชั้นศีลธรรมประจำใจ จึงได้ชื่อว่าน่าประโยชน์สุขมาให้ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น ผลที่เกิดแต่การมีชั้นศีลธรรมนั้น ทำให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย ได้มีความสุขในสังคมร่วมกัน

ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้นทางกาย ทางใจ ไม่ประพฤติล่วงละเมิดและแสดงกิริยาที่เหมาะสม ขันตินับเป็นคุณธรรมสำคัญที่บุคคลควรนำมาประพฤติเพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งามประเภทของชั้นศีลธรรมมี ๔ อย่างคือ ความอดทนต่อความลำบาก ความอดทนต่อทุกขเวทนา ความอดทนต่อความเจ็บใจ ความอดทนต่ออำนาจกิเลส ขันติในแง่ที่เป็นคุณธรรมสนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันบรรลุเป้าหมาย ขันตินับเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนในการดำรงชีวิตของบุคคลให้ประสพกับสิ่งที่ตั้งาม ดังที่ผู้วิจัยได้จำแนกขันติไว้ ๒ ลักษณะ คือ ขันติสำหรับการดำรงชีวิตประจำวัน และขันติสำหรับการพัฒนาตนไปสู่ความตั้งาม เพราะการประพฤติขันติย่อมแสดงอาการอดทน อดกลั้นเพื่องดเว้นจากการเบียดเบียน งดเว้นจากการประพฤติชั่ว ทางกาย ทางวาจา ควบคุมกาย วาจา ให้เรียบร้อย ผู้ประพฤติขันติจึงรักษาศีล รักษาความปกติเอาไว้ได้ ขันติ จึงมีลักษณะเป็นทั้งคุณธรรมและศีลธรรม

การประยุกต์หลักชั้นศีลธรรมในครอบครัวควรยึดหลักประกัน ๕ ประการของเบญจศีล-เบญจธรรม คือ หลักประกันร่างกาย หลักประกันทรัพย์สิน หลักประกันครอบครัว หลักประกันสังคม และหลักประกันตนเอง ๕ ข้อนี้เป็นกฎระเบียบและเป็นหลักประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคน ชั้นศีลธรรมในการประกอบอาชีพ คือการประกอบสัมมาอาชีพ ด้วยการเลี้ยงชีพชอบทางกาย ทางวาจาและทางใจอย่างมีความอดทนดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถ ชั้นศีลธรรมในการบริหารประเทศ การนำหลักชั้นศีลธรรมมาใช้บริหารตนตามแนวทางสัปปุริสธรรม ๗ การบริหารคนโดยการ

บริหารตามแนวทางแห่งพละ ๔ และการบริหารงานตามแนวทางแห่งอิทธิบาท ๔ นอกจากนี้การใช้หลักชั้นติธรรมในการฟัง การคิด และการอบรมอย่างมีความอดทนนั้นจะทำให้เกิดปัญญา เมื่อนำหลักชั้นติธรรมมาเสริมสร้างครอบครัวและสังคมมาใช้ร่วมกับหลักพุทธธรรมในการบริหารประเทศแล้ว จะทำให้เกิดความสุข สงบในประเทศได้

Thematic Paper Title : An Application of Khanti-Dhamma to Strengthening Social Peace

Researcher : Phrakhrusuchatkanchanawong (Chanond Jakaratoh/ Phiewdaeng)

Degree : Master of Arts (Peace Studies)

Thematic Paper Supervisory : Assoc. Prof. Dr. Phramaha Hansa Dhammahaso Pali VI, B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March, 14 2015

ABSTRACT

This study of ‘An Application of Khanti-Dhamma to Strengthen Social Peace’ consists of 3 objectives, i.e., (1) to study the crisis of lacking Khanti-Dhamma in Thai society ; (2) to study Khanti-Dhamma in Theravada Buddhist Scripture; and (3) to apply Khanti-Dhamma for promoting social peace in the present Thai society.

From this study, it is found that conflict crisis in Thai society as from the past up to the present has been caused by both external and internal conflicts which effect on human beings’ mental health. Without patience, the virtues we have accumulated may disappear by sudden emotion caused by the lack of discreetness and being patient. This is why the Buddha said that the one who had Khanti-Dhamma in his heart could be called the person who brought beneficial happiness to both himself and others; having Khanti-Dhamma yielded all beings mutually social happiness.

Khanti means patience, bodily and mindful tolerance, not behaving in any violation and the expressions of proper manners. Khanti is an important virtue that people should have for their behaviors in attaining good aims. There are 4 types of Khanti-Dhamma, i.e., the patience towards difficulties, towards suffering, towards resentment and towards the power of desires, respectively. The researcher divides Khanti in the aspect of the virtue promoting and supporting the living of a person for encountering the good things into 2 characteristics of which one for leading daily life, and the other for self-developing for the good things. Khanti is both virtue and morality because behaviors with it show the characteristics of patience and tolerance on restraining from exploitation; restraining from doing evils through body and speech; controlling for nice manner and speech. Ones who behave Khanti therefore can observe precepts; hence, Khanti is characterized both virtue and morality.

The application of Khanti-Dhamma in families should hold on to each of 5 principles of Pañcasila and Pañcadhamma which are the guarantees of body, property, family, society and self. These 5 guarantees are the basic rules and behavioral principle of practice for every human being. Khanti-Dhamma in having the right occupation is the practice of Sammaajiva with patience through body and speech in leading life according to Kusalakammampatha. In governing the country, Khanti-Dhamma can be used to develop oneself in accordance with the Seven Sappurisadhamma; in human management, it can be used along with the Four Bala; and in work management, it can be used with the Four Iddhipada. Moreover, Khanti-Dhamma being used in listening, thinking and training with patience will lead to wisdom. Upon using Khanti-Dhamma to reinforce families and society together with Buddhadhamma in governing the country, peaceful happiness can arise.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์เรื่อง “การประยุกต์หลักชั้นดิธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข” ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เพราะได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา เมตตาทำหน้าที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ คอยให้คำแนะนำ ดูแลเอาใจใส่จนสำเร็จ

กราบขอขอบพระคุณ พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ ที่เมตตาเดินทางมาเป็นประธานกรรมการตรวจสอบ ขออนุมัตินาขอบคุณ ดร.อุทัย สติมัน ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อวิจารณ์อันเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปรับปรุงเนื้อหาสารนิพนธ์ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ในโครงการปริญญาโทสาขาสันติศึกษาทุกท่าน ที่ได้มีส่วนสนับสนุนให้คำปรึกษาและข้อวิจารณ์อันเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปรับปรุงประเด็นการวิจัย จนทำให้ผู้วิจัยนำไปสู่การปรับปรุงประเด็นการทำสารนิพนธ์ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น และความชัดเจนดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่การวางแผนเพื่อการทำสารนิพนธ์ให้มีความชัดเจน ตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้ทำงานสารนิพนธ์ในเรื่องนี้ งานสารนิพนธ์เล่มนี้ได้สำเร็จลงอย่างสมบูรณ์

จึงขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

พระครูสุชาติกาญจนวงศ์ (ชานนท์ จาครโต/ผิวแดง)

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	
กิตติกรรมประกาศ	
สารบัญ	
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๙
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ ภาวะการขาดชั้นดีธรรมในสังคมไทย	
๒.๑ ภาวะการขาดสันติธรรมในสังคมไทย	๑๐
๒.๑.๑ ความขัดแย้ง	๑๐
๒.๑.๒ อบายมุข	๒๒
๒.๑.๓ อาชญากรรม	๒๔
๒.๑.๔ ความยากจน	๒๔
๒.๑.๕ การคอร์รัปชัน	๒๕
๒.๒ หลักชั้นดีธรรม	๒๖
๒.๒.๑ หลักธรรมที่ส่งเสริมหลักชั้นดีธรรม	๒๘
๒.๒.๒ หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับหลักชั้นดีธรรม	๒๙

๒.๓ การประยุกต์หลักชั้นธรรมเพื่อสร้างสันติสุขในสังคมไทย	๓๐
๒.๓.๑ ปณิญาสากกับหลักชั้นธรรม	๓๐
๒.๓.๒ หลักชั้นธรรมกับการบริหารประเทศ	๓๔
๒.๔ สรุป	๓๖

บทที่ ๓ หลักชั้นธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ ความหมายของชั้นธรรม	๓๗
๓.๒ ความสำคัญของชั้นธรรม	๔๐
๓.๓ ประเภทของชั้นธรรม	๔๑
๓.๔ บริบทของหลักชั้นธรรม	๔๒
๓.๕ สรุป	๔๗

บทที่ ๔ การประยุกต์ใช้หลักชั้นธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุขในสังคมไทยปัจจุบัน

๔.๑ ชั้นธรรมกับการสร้างเสริมบุคลิกภาพ	๔๘
๔.๑.๑ ชั้นธรรมกับการพัฒนาพฤติกรรม	๔๙
๔.๑.๒ ชั้นธรรมกับการพัฒนาจิตใจ	๕๙
๔.๑.๓ ชั้นธรรมกับการพัฒนาปัญญา	๖๐
๔.๒ การประยุกต์ใช้ชั้นธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข	๖๒
๔.๒.๑ หลักชั้นธรรมกับการดำเนินชีวิตครอบครัว	๖๒
๔.๒.๒ หลักชั้นธรรมกับการประกอบอาชีพ	๖๓
๔.๓ สรุป	๖๖

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๑

บรรณานุกรม	๗๒
ประวัติผู้วิจัย	๗๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในสารนิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ/และหน้า ตามลำดับ เช่น วิ.จ. (ไทย) ๗/๑๓/๒๐๐ หมายถึง วินัยปิฎก จุฬวรรค เล่มที่ ๗ ข้อที่ ๑๓ หน้า ๒๐๐.

พระวินัยปิฎก

วิ.จ. (ไทย) = วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณาสก	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อ.ง.ทุก	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ง.ปญจก.ไทย)	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ง. ฉกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.จ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬนิตเทส	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

สารนิพนธ์ฉบับนี้ใช้คัมภีร์อรรถกถาอ้างอิงจาก พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๗. โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ภาค/หน้า เช่น ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/๒๑๑. หมายถึง หมายถึง มัชฌิมนิกาย ปัญจสุทนี มัชฌิมปนิณาสกอรรถกถา เล่มที่ ๒ ภาค ๑ หน้า ๒๑๑.

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ม.ม.อ. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปัญจสุทนี มัชฌิมปนิณาสกอรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก ฉัมมมสังคณี อัญญสาลินีอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอยู่ด้วยกันเป็นหมู่คณะ มนุษย์ต่างจักสัตว์อื่น เพราะรู้จักไตร่ตรองด้านหลักแห่งเหตุผลด้วยสติสัมปชัญญะและมีอิทธิพลที่ลึกซึ้งกับองค์ประกอบต่างๆ มีจิตสำนึกรับผิดชอบชีวิต ใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ แต่ถ้าใช้ชีวิตไม่สอดคล้องกับธรรมชาติไม่อาจถือว่าเป็นการใช้ชีวิตที่ถูกต้อง^๑ จำเป็นจะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมใหญ่และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลาถ้าหากไม่สามารถจะบริหารความสัมพันธ์กันได้แล้ว ความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันก็ไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้ ถึงแม้ว่าทุกคนต่างก็มีข้อบกพร่องอยู่ก็ตามแต่ถ้าหากรู้จักหลักในการอยู่ร่วมกันพร้อมทั้งได้ปฏิบัติตามหลักการนั้นแล้วก็จะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ซึ่งการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม กติกาในการอยู่ร่วมกันถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญ^๒ เมื่อมีการละเมิดเกิดขึ้นจะสร้างความขัดแย้งทางสังคมและเศรษฐกิจที่ขยายวงกว้างออกไปจนเกิดความรุนแรง^๓ สังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคนี้ ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคมอย่างมากมาย มีความพยายามในทุกด้านในที่จะเอาชนะคู่แข่งแม้วิถีทางเหล่านั้นจะเป็นวิถีทางที่ผิดก็ตาม จะเห็นได้จากพฤติกรรมของผู้มีบทบาททางการเมืองการปกครองของประเทศ ที่มีกจะใช้วาจาในการใส่ร้ายป้ายสี ซึ่งกันและกัน การแย่งชิงผลประโยชน์ทางธุรกิจ การเอาเปรียบกันหรือการใช้วาจาให้หลงเชื่อ เพื่อหาประโยชน์จากผู้อื่น สังคมจึงมีแต่วิกฤตการณ์ที่มีปัญหาอย่างมากมาย^๔ จนนำไปสู่ความรุนแรงตามที่ปรากฏในสังคมไทย

กระแสโลกาภิวัตน์ เข้ามาอยู่ในการรับรู้ของผู้คนในสังคมในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา โดยนำมาทั้งสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ และโทษ มาสู่สังคมไทย ขณะเดียวกันในโลกที่เชื่อมโยงคนเข้าหากันอย่างใกล้ชิด ทำให้เป็นปัญหาที่มนุษย์ ต้องเผชิญวิกฤตการณ์ร่วมกันด้วยเรื่องการเอาเปรียบระหว่างรัฐ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อมนุษยชาติโดยทั่วถึงกัน ในปัจจุบันสังคมไทยก็มีปัญหาต่างๆเกิดขึ้นมาตลอด เช่น ปัญหา

^๑สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๘๕-๘๖.

^๒สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และ ปัญหาจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒๔.

^๓D. Gopalakrishna& Amar Datt, “Buddhist Virtues : The Foundations of Socio - Economic Development - A Study”, in **Buddhist Virtues in Socio-Economic Development**, Ven. Dr. KhammaiDhammasami and other Editorial, (Bankok: Thairaiwanprinting,part, 2011), p. 62.

^๔พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), **พุทธศาสตร์ร่วมสมัย ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ , (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

อาชญากรรม ปัญหาความไม่สงบจากการก่อการร้าย ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง เป็นต้น มีการเบียดเบียนที่ซับซ้อนเกิดขึ้นมากมาย ซึ่งนอกเหนือจากการเบียดเบียนระหว่างบุคคลต่อบุคคลอย่างซึ่งหน้า หรือชัดเจน ยังมีการเบียดเบียนที่เกิดขึ้นผ่านตัวกลาง เช่น สื่ออิเล็กทรอนิกส์ กลไกทางเศรษฐกิจ ระบบการตลาดและสถาบันในสังคม เป็นต้น^๕

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติสุขที่ก่อให้เกิดสันติภาพ และมีคำสอนที่เน้นการรู้จักให้อภัยอย่างแท้จริง ให้อภัยการอดทนต่อสิ่งที่เข้ามากระทบในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต มีปรากฏในคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่เหล่าสาวก ตอนหนึ่งว่า “ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรมผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิตผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ”^๖ เพราะพระพุทธศาสนา สอนให้เรามีความรัก รวมไปถึงการให้อภัยแก่เพื่อนมนุษย์ ไม่ใช่กำลังเบียดเบียนคนที่ด้อยกำลังกว่าตน รู้จักการอดทนต่อบุคคลอื่น สอดคล้องกับพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องการทำสงครามระหว่างเทพกับอสูร แก่พระภิกษุตอนหนึ่งว่า

...บุคคลใดเป็นคนแข็งแรง
อดกลั้นต่อผู้อ่อนแรงกว่าได้
ความอดกลั้นของบุคคลนั้น
บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่าเป็นชั้นดีอย่างยิ่ง
เพราะว่าบุคคลผู้อ่อนแรงจำต้องอดทนอยู่เอง
กำลังของบุคคลใดไม่เข้มแข็ง
บัณฑิตทั้งหลายกล่าวถึงกำลังของบุคคลนั้นว่า ไม่ใช่กำลัง
เพราะว่าไม่มีบุคคลใดกล่าวโต้ตอบบุคคลผู้มีกำลัง
และมีธรรมคุ้มครองแล้ว^๗

จากพุทธพจน์เบื้องต้นที่ได้นำเสนอนั้นแสดงถึงการรู้จักอดกลั้นของของผู้ที่มีกำลังมากกว่าผู้ที่มีกำลังน้อยกว่า และผู้ที่มีอดทนอดกลั้นจะได้รับการสรรเสริญจากบัณฑิต และสามารถพัฒนาจิตใจของตนเองให้สูงขึ้น ดังมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความอดทนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่นักปราชญ์โบราณจารย์ นำมาเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบของทศชาติชาดก เรื่อง ชนติบารมีอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ดังปรากฏในวัฒนธรรมของสังคมไทยชาวพุทธ เมื่อเกิดการปลั่งผลอ ทำผิดต่อกัน เกิดความเข้าใจผิดต่อกัน เกิดความขัดแย้งกันก็จะแสดงความรักความเมตตา และมักให้อภัยซึ่งกันและกัน ข้อนี้เป็นการแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมคำสอนมาจากพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ความคิด และการประพฤติปฏิบัติของคนไทย การทำความดีต่อกันในระหว่างวงศ์ญาติมิตรสหาย เป็นคุณสมบัติที่ต้องเอาใจใส่อย่างยิ่ง สามารถสมัครสมานยึดเหนี่ยวน้ำใจให้รักใคร่กัน ให้นึกถึงกันด้วยความขอบคุณ โลกคือชุมชนที่ตั้งอยู่ด้วยสันติสุขก็เพราะอาศัย ศิล อาศัย

^๕ พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๒.

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๐/๓๖๕.

สังคหธรรม คือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจให้รักกัน^๔ ทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบันและได้นำมาเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันในสังคม และหลักธรรมสำคัญที่ส่งผลให้เกิดความสันติสุขในประเทศสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

การพัฒนาคนในสังคมให้เป็นคนดี มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง มีปัญญาพิจารณาสิ่งต่างๆ ในชีวิตได้อย่างดี เพื่อความสงบสุขในสังคมไทย หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า การที่คนธรรมต่างๆ จะเจริญงอกงามขึ้นได้นั้น จำเป็นจะต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่ดี การจัดระเบียบสังคมให้ตั้งงาม และเกื้อกูลแก่คุณธรรม ด้วยเหตุนี้จึงมีหลักธรรมอยู่หลายประการที่ทำให้คนในสังคมและสภาพแวดล้อมได้รับการจัดสรรก่อให้เกิดชีวิตที่ดีร่วมกัน เพื่อให้คุณธรรมภายในเจริญงอกงาม ซึ่งการพัฒนาจิตและปัญญา นับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดในชีวิต อริยสัจข้อสุดท้ายคือ มรรค เป็นการประมวลหลักความประพฤติปฏิบัติ หรือระบบจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติที่จะช่วยให้การดำเนินสู่จุดหมายตามแนวทางของกระบวนการที่รู้เข้าใจแล้วนั้น เป็นผลสำเร็จขึ้นมาในชีวิตจริงในการดำเนินชีวิตของคน^๕

จากข้อมูลเบื้องต้นนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “การประยุกต์หลักขันติธรรม เพื่อการสร้างสังคมสันติสุข” เพราะเห็นว่ามีเนื้อหาสาระสมบูรณ์ที่ควรนำมาศึกษาทั้งโดยปริยัติและปฏิบัติอีก ผู้วิจัยจึงได้เสนอหลักการและวิธีการของขันติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อเป็นองค์ความรู้นำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันโดยสันติของคนในสังคม ประเทศชาติ แม้กระทั่งการมีสันติภาพของโลกโดยส่วนรวม และเมื่อศึกษาจนได้ข้อสรุปแล้ว ก็หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะเป็นผู้สนใจจะศึกษาค้นคว้าในโอกาส และ นำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภาวะการขาดขันติธรรมในสังคมไทย
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักขันติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักขันติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุขในสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ภาวะการขาดขันติธรรมในสังคมไทยมีลักษณะอย่างไร
- ๑.๓.๒ หลักขันติธรรมธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๓ หลักขันติธรรมสามารถเสริมสร้างสังคมสันติสุขในสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างไร

^๔ ประกอบด้วย ๑.การให้ ๒.การเจรจาถ้อยคำที่น่ารัก ๓.การประพฤติประโยชน์ ๔. ความเป็นผู้มีตนเสมอในธรรมทั้งหลายตามสมควรในทีนั้นๆ; ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐-๑๗๑.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๔๙), หน้า ๖๔-๖๖.

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักชั้นติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ได้วางขอบเขตการศึกษาดังนี้

๔.๑. ขอบเขตด้านเนื้อหาที่เกี่ยวกับชั้นติธรรม ผู้วิจัยจะศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาและเอกสาร ตำรา ผลการวิจัย เกี่ยวกับ ความหมายของชั้นติธรรม ลักษณะของชั้นติธรรมในพระพุทธศาสนา ความสำคัญของชั้นติธรรม โทษของการขาดชั้นติธรรม ความสัมพันธ์ของชั้นติธรรม กับกระบวนการทางกาย วาจา ใจ และ ตัวอย่างการใช้ชั้นติธรรมในสมัยพุทธกาล

๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหาที่เกี่ยวกับการสร้างสันติสุข ผู้วิจัยจะศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาและเอกสาร ตำรา ผลการวิจัย เกี่ยวกับความหมายของสันติสุข ลักษณะของการสร้างสันติสุข และการประยุกต์ใช้ชั้นติธรรมเพื่อการสร้างสันติสุขในสังคมไทยต่อไป

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การประยุกต์ หมายถึง การนำความรู้ในวิทยาการต่าง ๆ มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาปรับใช้ในการสร้างสังคมสันติสุข

๑.๕.๒ ชั้นติธรรม หมายถึง หมวดธรรมที่กล่าวถึงความอดทนต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ

๑.๕.๓ สังคมสันติสุข หมายถึง ความสุขที่เกิดจากความสงบและการกระทำของบุคคล ในการอยู่ร่วมกันที่แสดงออกทางการกระทำ เพื่อเสริมสร้างความสุขในครอบครัว ชุมชน ประเทศ และส่วนรวม

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักชั้นติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข” นี้ มีเอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องและสอดคล้องกัน ดังนี้

๑) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต)^{๑๐} กล่าวว่าไว้ว่าคนที่สร้างสันติภาพ เพื่อทำไม่ให้เกิดความความรุนแรงอย่างที่เรียกกันในปัจจุบันว่า อหิงสา ฝรั่งว่า nonviolence นั้น ต้องเป็นคนที่มีสติปัญญาความสามารถอย่างยอดเยี่ยมการพัฒนาความสามารถกับการมีเจตจำนงที่เป็นธรรม มุ่งดีปรารถนาสันติสุขนั้น ต้องไปด้วยกัน ไม่ใช่เอาแค่มุ่งดีเพียงอย่างเดียวหมายความว่า ทางพระสอนไว้ ๒ อย่าง คือในด้านหนึ่งต้องมีเมตตา กรุณา นั้นแน่นอน นี้ก็คือ อหิงสา=ไม่เบียดเบียนแต่พร้อมกันนั้นในด้านที่สองต้องมีปัญญา เพราะว่าคนที่จะทำให้เมตตา ความปรารถนาดี หรือความรักสัมฤทธิ์ผลได้

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), วิถีสู่สันติภาพ, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

ต้องมีปัญญา และต้องมีปัญญามากกว่าปกติ สามารถที่จะทำให้ความรุนแรงนั้นหายไปโดยใช้วิธีสงบ ด้วยความสามารถทางปัญญา

๒) พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ)^{๑๑} อธิบายไว้ว่า การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข พอสมควรโดยต้องอาศัยการยอมรับสถานะศักดิ์ศรีของกันและกันถ้าเราปรารถนาการอยู่ร่วมกันอย่าง มีสันติสุขนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องยากแต่ไม่ใช่เป็นเรื่องง่ายเพราะปัญหาสำคัญคนที่เพียรพยายามจะสร้าง สันติสุขหรือสันติภาพจะต้องเริ่มจากจิตใจของปัจเจกชนแต่ละคนเสียก่อนจะต้องมีความสงบภายในใจ ถ้ายังไม่สงบภายในใจเราจะไม่สามารถสร้างสันติภาพได้ในพระพุทธศาสนาเน้นไปที่ยุติการเบียดเบียน ประทุษร้ายกันเบียดเบียนกันทางร่างกายเบียดเบียนกันทางทรัพย์สินสร้างอาชญากรรมทางเพศ ทำลายล้างผลประโยชน์ซึ่งกันและกันโกหกหลอกลวงกันเบียดเบียนกันด้วยสิ่งเสพติดให้โทษต่างๆ ซึ่ง จะเห็นว่าเมื่อมองเป้าหมายที่จะให้เกิดเป็นสันติภาพแล้วสามารถสงบความทุกข์ได้สามารถสงบภัยได้ สามารถสงบโรคได้^{๑๒}

๓) คริสโตเฟอร์ เอส ควีน^{๑๓} อธิบายไว้ว่า พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นการประยุกต์ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาสังคมเป็นรูปแบบของศาสนาที่เกิดขึ้นในบริบทแห่งการ ตกเถียงปัญหาของโลกในเรื่องสิทธิมนุษยชนการกระจายความยุติธรรมและความก้าวหน้าทางสังคม จุद्धร่วมสำคัญอย่างหนึ่งของกลุ่มชาวพุทธที่จะทำงานเพื่อสังคมรวมทั้งการตั้งปณิธานแบบพระโพธิสัตว์ ของมหายานที่จะคุ้มครองรักษาสรรพสัตว์มีอยู่แล้วที่นี่และเดี๋ยวนี้เมื่อเรามีสติกับลมหายใจผลของการ ปฏิบัติคือความสงบและความสุขย่อมเกิดขึ้นทันทีและเราสามารถขยายขอบเขตออกไปได้เป็นสังฆะ หรือชุมชนที่ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัยและมีความรักให้กัน

๔) สถาบันพระปกเกล้า^{๑๔} นำเสนอไว้ว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมทุกวันนี้มี รากฐานมาจากหลายมูลเหตุซึ่งสามารถสรุปได้เป็น ๓ เหตุผล ได้แก่ ๑) ความแตกต่างหลากหลายด้าน พหุวัฒนธรรม เพราะความแตกต่างเหล่านี้อาจนำไปสู่ความเชื่อและอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน อันจะ ขยายไปสู่ความขัดแย้งต่อไป ๒) ความขัดแย้งที่เกิดจากการแย่งชิงทรัพยากร การใช้และจัดสรร ทรัพยากร และการเข้าถึงโอกาสในการเข้าใช้ทรัพยากร เหตุเนื่องความจำกัดและการกระจุกตัวของ ทรัพยากร รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรมในสังคม เหล่านี้เองก่อให้เกิดความขัดแย้งที่ยาก ต่อการแก้ไขและบริหารจัดการและ ๓) ความขัดแย้งอันเกิดจาก “การเมือง” ซึ่งเกิดจากการทำงานที่ ขาดการมีส่วนร่วมในการบริหารงานท้องถิ่นระหว่างภาคส่วนต่างๆ ในพื้นที่กับองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น และมักเกิดจากการทำงานที่เน้น “ผลประโยชน์ทางการเมือง” มากกว่า “การเน้นประโยชน์ สุขของประชาชนในพื้นที่” รวมทั้งบางกรณีเกิดจากการดำเนินงาน หรือนโยบายที่มุ่งตอบสนอง ผลประโยชน์ส่วนตน และพวกพ้องมากกว่าประโยชน์สุขของประชาชนส่วนรวม หรือ แม้กระทั่งความ

^{๑๑} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ), *ศาสนากับสันติภาพ*, (กรุงเทพมหานคร: แปดสิบเจ็ด, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗.

^{๑๒} Christopher S. Queen (ed.), *Engage Buddhism in The West*, (Boston: Wisdom Publications, 2000), p.1.

^{๑๓} สถาบันพระปกเกล้า, *บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า'๕๒ ด้านการเสริมสร้างสันติสุขและ ความสมานฉันท์*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๓), หน้า ๖-๗.

ขัดแย้งบางกรณีเกิดจากการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ดำเนินงานก่อให้เกิดผลกระทบ หรือ ผลเสียต่อชุมชน ทั้งที่อาจจะโดยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม

๕) พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส^{๑๔} นำเสนอไว้ว่า สันติวิธี เป็นหลักการและเครื่องมือที่มนุษยชาติได้นำมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ความขัดแย้งจากความขัดแย้งอันเนื่องมาจากผลประโยชน์ ข้อมูลความสัมพันธ์ ค่านิยม โครงสร้างไม่สมนัยกันโดยนำเสนอทางเลือกเป็นทางเลือกในการจัดการความขัดแย้ง โดยนำเครื่องมือจัดการความขัดแย้งทางโลกตะวันออกและตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการนำหลักการในพระพุทธศาสนาบูรณาการกับองค์ความรู้ เพื่อให้ได้แง่มุมของความขัดแย้ง สันติวิธี และสันติภาพรอบด้านมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การเปิดพื้นที่ที่สามารถเลือกใช้เครื่องมือเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ความขัดแย้งในสภาวะการณ์ปัจจุบัน โดยนำหลักการมัชฌิมวิธีที่สอดคล้องกับความชอบธรรมหรือธรรมิกวิธีในพระพุทธศาสนา เพื่อร่วมกันหาทางออกและมีฉันทามติในการแก้ปัญหาาร่วมกัน

จากการทบทวนเอกสาร พบว่า การสร้างสันติภาพเพื่อทำไมไม่มีความความรุนแรงจะต้องมีปัญญามากกว่าปกติ สามารถที่จะทำให้ความรุนแรงนั้นหายไปโดยใช้วิธีสงบอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขยอมรับสถานะศักดิ์ศรีของกันและกันมีความรักให้กัน มีสติในการปฏิบัติอยู่ตลอดเวลา เพื่อป้องกันความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความหลากหลายทางวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากร ความขัดแย้งทางการเมือง ความขัดแย้งอันจากเงื่อนไขที่ไม่สมนัยกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเป็นแนวทางในการค้นคว้าและตอบคำถามวิจัยที่ได้นำเสนอในเบื้องต้นต่อไป

๑.๖.๒. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักขันติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข” นี้ มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องและสอดคล้องกัน ดังนี้

๑) ศิริวรรณ คำบัว^{๑๕} วิจัยเรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ขันติ หมายถึง ความอดทน อดกลั้น ทั้งทางกาย และทางใจ ต่อสิ่งที่มากระทบ โดยแสดงกิริยาที่เหมาะสม จนกระทั่งการอดทนต่อกิเลส ไม่ล่วงละเมิด เพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งงาม ทำให้ผู้ประพฤติขันติเป็นที่รักของคนทั่วไป ไม่สร้างเวรภัย ไม่ดुर้าย ไม่ก่อโทษ ไม่หลงลืมสติ เมื่อต้องพบกับความตายและยอมไปสู่สุคติ รวมถึงขันติยังเป็นคุณธรรมที่นำสู่การบรรลุธรรมสูงสุด ในพระพุทธศาสนา ขันติจึงเป็นธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ประพฤติตั้งแต่ระดับโลกียะไปจนกระทั่งระดับโลกุตระ ทำให้สามารถนำขันติมาใช้ได้ทั้งในแง่ที่เป็นคุณธรรม อันเป็นคุณสมบัติประจำตัวของปัจเจกบุคคลเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน และคุณธรรมของผู้ที่ได้รับการฝึกดีแล้วสำหรับพัฒนาตนเองไปสู่ความตั้งงามที่ยิ่งขึ้นไป และในแง่ที่ขันติเป็นศีลธรรม ด้วยการประพฤติขันติยอมแสดงอาการอดทน อดกลั้นเพื่องดเว้นจากการประพฤติชั่วทางกาย ทางวาจา ควบคุมกาย วาจา ให้สงบเรียบร้อย ผู้ประพฤติขันติจึงรักษาความปกติอันเป็นลักษณะแห่งศีลไว้ได้

^{๑๔}ดูรายละเอียดในพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐๘-๔๒๒.

^{๑๕}ศิริวรรณ คำบัว, “ศึกษาความสัมพันธ์ของขันติกับการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๒) ปถมพร ตะละภัก^{๑๖} วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย” ผลการวิจัยสรุปได้ว่าสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ เห็นตรง มีความเข้าใจถูกต้อง มีปัญญาอันเห็นชอบพิจารณาเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น เป็นหลักการสร้างสันติสุขในชีวิต อันมีผลโดยตรงต่อการสร้างความเห็นถูกในระดับบุคคล ระดับสังคม และทำให้สังคมร่มเย็นเป็นสุข หลักธรรมอื่นๆที่สัมพันธ์กับสัมมาทิฐิ สามารถนำหลักการที่เป็นจริง มีเหตุผลในการพิจารณาคิดอย่างแยบคาย รอบคอบ ไม่ว่าจะปัญหาด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อมและอื่นๆ สามารถพัฒนาตน ให้มีความเห็นถูก เห็นชอบ จะมีคุณสมบัติ คือมีความรู้แจ้งอย่างสูงสุด มีความกรุณาต่อผู้อื่นอย่างสูงสุด และมีความสุขอย่างสูงสุด อันจะนำไปสู่จุดหมายคือ การแผ่ขยายความสุขสงบ สันติจากระดับบุคคลไปสู่สังคม ในการสร้างสันติสุขในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

๓) พระครูสุตธรรมวิสุทธิ (วิระชัย จิตธมโม)^{๑๗} วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักขันติในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการวิจัยสรุปได้ว่าขันติเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงความอดทนต่อสิ่งยั่วยู่ที่เกิดขึ้นทั้งภายในจิตใจและภายนอก ลักษณะของขันติจะมีลักษณะอดทนไม่ดุร้าย ไม่ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น มีความเบิกบานอยู่เป็นนิตย์ ชาวตำบลท่าม่วงได้นำหลักขันติมาใช้ในการดำเนินชีวิตโดยปฏิบัติตามหลักขันติคือพิจารณาเห็นโทษของความโกรธที่เกิดขึ้นจากความไม่พอใจหรือขัดเคืองใจ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เป็นที่เหตุให้สร้างปัญหาหรือประพัตติตนผิดศีลธรรมได้ เช่น ด่าผู้อื่นทำร้ายผู้อื่นไม่ให้ยินดีตามความต้องการ เช่น การซื้อสิ่งของราคาแพง การอยากได้ทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นต้น เมื่อห้ามความโลภได้ก็ไม่ทำให้เดือดร้อนในภายหลัง ในการดำรงชีวิตคือการศึกษเล่าเรียน การทำงานหรือทำหน้าที่ของตน ความอดทนเป็นหลักสำคัญที่ทำให้ชาวตำบลท่าม่วงบรรลุเป้าหมายช่วยพัฒนาสุขภาพกายคือทำให้กายเป็นปกติสุข ไม่อ่อนล้าหรือกระสับกระส่ายเพราะขาดความอดทนมีความเป็นอยู่ดีเพราะเมื่ออดทนต่อความลำบากได้ก็ทำให้ทำงานได้สำเร็จ รวมทั้งสุขภาพจิตให้ดีขึ้นเพราะสามารถบรรเทาความโลภโกรธหลงได้ นอกจากนี้ยังทำให้บรรลุเป้าหมายชีวิตในการดำเนินชีวิตทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม

๔) จำเริญน้อย สิงหะรักษ์^{๑๘} วิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า คำสอนเรื่องสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ความพร้อมเพรียงกันปฏิบัติกิจการงานต่างๆ ด้วยความสมานฉันท์ เริ่มตั้งแต่ระดับปฏิบัติต่อตนเองและคนอื่น ชุมชน สังคม ประเทศ ให้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติสามัคคีธรรมเท่าที่จะสามารถปฏิบัติตามได้ เมื่อนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกัน การปรึกษาและให้อภัยกัน สามารถนำทางชีวิตของ

^{๑๖} ปถมพร ตะละภัก, “การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๗} พระครูสุตธรรมวิสุทธิ (วิระชัย จิตธมโม), “การศึกษาวิเคราะห์หลักขันติในการดำเนินชีวิตของชาวตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๑๘} จำเริญน้อย สิงหะรักษ์, “ศึกษาหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **รายงานผลการวิจัย**, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๕).

คนไทยให้อยู่ร่วมกันด้วยความสุขและสันติในการสร้างสรรค์เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้อย่างสมดุล ผลที่เกิดขึ้นก็สามารถเป็นประโยชน์ในชีวิตของตนและส่วนรวมได้จริง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ได้นำเสนอเกี่ยวกับหลักขั้นดีในการดำเนินชีวิต สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทยขั้นดีกับการรักษาศีล ๕ และหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งมีประเด็นที่สอดคล้องกับงานวิจัย แต่ยังมีเนื้อหาที่ต้องศึกษา โดยผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิกฤติการณ์ความขัดแย้งสภาพปัญหาความขัดแย้งผลกระทบจากความขัดแย้งแนวทางเสริมสร้างสังคมสันติสุขตามหลักขั้นดีธรรม ขั้นดีธรรมกับการเสริมสร้างบุคลิกภาพ ขั้นดีธรรมกับการพัฒนาพฤติกรรมขั้นดีธรรมกับการพัฒนาจิตใจขั้นดีธรรมกับการพัฒนาปัญญา การประยุกต์ใช้ขั้นดีธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้ในครอบครัวการประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ และการประยุกต์ใช้ในการบริหารประเทศเพื่อจะได้เป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Study Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากเอกสาร เช่น พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการจะศึกษา

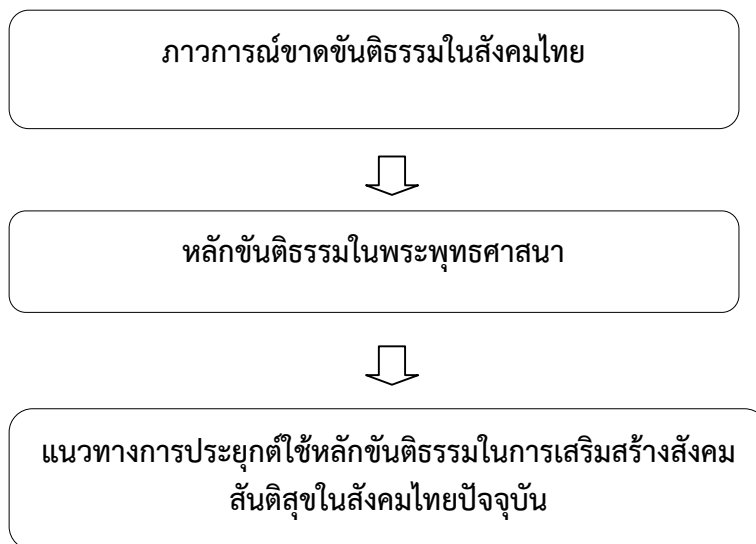
๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากเอกสารและรายงานการวิจัย เช่น ข้อเขียนที่เป็นผลงานทางวิชาการของท่านผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนา

๑.๗.๓ นำข้อมูลจากทั้งสองแหล่งข้างต้น มาวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในรูปการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) ประกอบกับทรรศนะแนวความคิดเห็นของผู้วิจัย

๑.๗.๔ สรุปผลของการศึกษาวิจัยและนำเสนอข้อมูลในรูปแบบพรรณนาต่อไป

๑.๘. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การประยุกต์หลักชั้นติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข

แผนภูมิที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๙.๑ ทำให้ทราบภาวะการขาดชั้นติธรรมในสังคมไทย
- ๑.๙.๒ ทำให้ทราบหลักชั้นติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๙.๓ ทำให้ทราบแนวทางการประยุกต์ใช้หลักชั้นติธรรมในการเสริมสร้างสังคมสันติสุขในสังคมไทยปัจจุบัน

บทที่ ๒

ภาวะการขาดขันติธรรมในสังคมไทย

ภาวะการขาดขันติธรรมในสังคมไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ขาดขันติธรรมในสังคมไทย วิกฤตการณ์บ้านเมืองทั้งที่เป็นข่าวเรื้อรัง มีแต่เรื่องวุ่นวาย โทรมจะเป็นเรื่องความรุนแรงของนักการเมือง นักเรียนนักศึกษาต่างๆ ถ้าคนในสังคมขาดปัญญาและประพฤติดนเปียงเบนจากศีลธรรม สังคมก็มืดบอดและสับสนผู้นำประเทศมีหน้าที่สร้างความรู้สึกสามัคคีของคนในชาติ ตรงกันข้ามหากผู้นำไม่สามารถรวมใจสามัคคี สร้างความปองดองได้แล้วสังคมก็จะมีแต่ความวุ่นวายแตกแยกเกิดการเผชิญหน้าอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ไม่มีที่จบสิ้น ในบทนี้จะประกอบด้วย วิกฤตการณ์ความขัดแย้ง ปัญหาจากการขาดขันติธรรม และแนวทางเสริมสร้างสังคมสันติสุขตามหลักขันติธรรมดังต่อไปนี้

๒.๑ ภาวะการขาดสันติธรรมในสังคมไทย

๒.๑.๑ ความขัดแย้ง

๒.๑.๑.๑ ทิฏฐิ: ที่มาของความขัดแย้ง

คำว่า “ทิฏฐิ” หมายถึง “ความเห็น” หรือ “ลัทธิ” ทิฏฐิในบริบทนี้ได้แก่ทิฏฐิในแง่ลบประกอบไปด้วยสักกายทิฏฐิ ๒๐ มิจฉาทิฏฐิ ๑๐ อันตคาหิกทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ จนถึงทิฏฐิ ๖๒^๑ การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิฏฐิ (ทิฏฐุปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันแต่ไม่ยอมรับ^๒ ความคิดเห็นของคนอื่น เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีจุดยืนของตัวเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงกล่าวว่า “ชนเหล่าใดยังถือทิฏฐิ^๓ ชนเหล่านั้นย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก”^๔ และ “สัตว์ทั้งหลายผู้ยึดถือในทิฏฐิต่างหลายว่า ยอดเยี่ยม ย่อมทำทิฏฐิใตให้ยิ่งใหญ่ในโลก กล่าวทิฏฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฏฐินั้นว่าเลว เพราะฉะนั้นสัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้”^๕ ดังจะเห็นได้จากกรณีของพราหมณ์ที่ถือทิฏฐิต่างกันว่า สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจแก่เรา สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา บางสิ่งเป็นที่พอใจแก่เรา และบางสิ่งไม่เป็นที่พอใจแก่เรา จึงทุ่มเถียงกัน เมื่อทุ่มเถียงกันทำลายกันและเบียดเบียนกัน^๖

^๑ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๔/๔๙๒-๔๙๔.

^๒ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๑๕/๓๔๑.

^๓ ซึ่งทิฏฐิตามนัยนี้ก็คือ “โลกเที่ยง... หรือหลังจากตายไปแล้วตาคจะว่าเกิดอีกก็ไม่ใช่ จะว่าไม่เกิดอีก ก็ไม่ใช่” เป็นต้น เมื่อยึดถือจึงกระทบกระทั่งกัน ทำร้ายกัน ด้วยอำนาจแห่งทิฏฐิ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๒/๒๔๔-๒๔๕.

^๔ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๒/๒๔๓.

^๕ ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๘๐๓-๘๐๗/๖๙๔.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๒-๒๐๔/๒๓๙-๒๔๒.

อย่างไรก็ตาม การขัดแย้งกันในลักษณะนี้มีได้เกิดขึ้นเฉพาะพราหมณ์ หรือเจ้าลัทธิต่างๆ แต่ประการใด แม้ในหมู่สมณะก็เช่น เดียวกัน ดังที่พราหมณ์อารามทณทชะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สมณะขัดแย้งกับสมณะ” ท่านก็ตอบว่า “เพราะความยึดมั่นในทิฏฐิราคะ”^๗ ตกอยู่ในอำนาจทิฏฐิราคะ กำหนดยึดมั่นในทิฏฐิราคะ ถูกทิฏฐิราคะกลุ้มรุมและถูกทิฏฐิราคะครอบงำ เป็นเหตุแม้สมณะก็ขัดแย้งกับสมณะ”

กรณีศึกษาที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ การที่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีถกเถียงกันเกี่ยวกับ เรื่องน้ำที่เหลือไว้ในภาชนะเป็นอาบัติหรือไม่ ประเด็นนี้ได้สะท้อนแนวคิดในเชิงทิฏฐิวิวาทะได้ เช่น เดียวกัน เพราะพระวินัยธร และพระธรรมกถึกต่างก็มีจุดยืนของตัวเอง จึงทำให้ข้อขัดแย้งลุกลามไป อย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ถึง ๓ ก็เช่นเดียวกัน ความ คิดเห็นที่แตกต่างกันระหว่างพระปุราณะกับพระสงฆ์กระแสหลักที่นำโดยพระมหากัสสปเถระเกี่ยวกับการตีความวัฏฏ ๘ ประการก็ดี การตีความพุทธบัญญัติที่แตกต่างกันระหว่างพระยสกาภิณฑบุตรและ คณะที่เป็นพระสงฆ์กระแสหลักกับพระภิกษุเมืองวัชชี เป็นต้นก็ดีเหล่านี้ล้วนสะท้อนนัยที่น่าสนใจ เกี่ยวกับการยึดมั่นในทิฏฐิของตนทั้งสิ้น

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว ทิฏฐิจัดได้ว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พราหมณ์ เจ้าลัทธิ หรือสมณะต่างๆ ต้องทะเลาะวิวาทกัน เพียงเพราะต้องการรักษาจุดยืนของตนเองเอาไว้โดยไม่ยอมรับ หรือสนใจแนวคิดของคนอื่น และนอกจากการไม่ยอมรับและไม่สนใจแล้ว ยังเป็นที่มาของการดูถูก และเหยียดหยามดังพุทธพจน์ที่ว่า “สัตว์เกิดผู้ยึดถือในทิฏฐิต่างหลายว่ายอดเยียม ย่อม ทำทิฏฐิโตให้ยิ่งใหญ่ในโลก กล่าวทิฏฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฏฐินั้นว่า ‘เลว’ เพราะฉะนั้นสัตว์เหล่านั้น จึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้”^๘

ประเด็นที่ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตก็คือว่า อะไรเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้เจ้าลัทธิ หรือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งยกย่องลัทธิ หรือแนวคิดของตัวเอง แล้วทับถมแนวคิดอื่นว่าใช้ไม่ได้ คำตอบที่ ค้นพบก็คือ เจ้าลัทธิหรือเจ้าของแนวคิดต่าง ๆ เห็นช่องทางที่จะได้รับผลประโยชน์ ๒ ด้านด้วยกัน^๙ กล่าวคือ อานิสงส์ในชาตินี้ซึ่งได้แก่ ได้รับผลประโยชน์ในแง่ของสักการะความเคารพ การนับถือ การบูชา การยำเกรง จากผู้ที่นับถือ และชื่นชอบในแนวคิดต่างๆ และอานิสงส์ในชาติหน้า ได้แก่ การเชื่อมั่น และยึดมั่นในทิฏฐิดังกล่าว นั้น จะเป็นเหตุเป็นผลให้ตัวเองได้ไปเกิดภพและภูมิที่ตัวเอง ต้องการ และแนวคิดนี้จะเป็นสะพานให้ตัวเองทอดเดินไปสู่ความบริสุทธิ์หมดจดได้

เหตุผลทั้ง ๒ ประการดังกล่าว จัดได้ว่าเป็นภาวะการณ์ขาดสันติธรรมในสังคมไทย คือ ความขัดแย้งซึ่งที่มาของความขัดแย้งคือทิฏฐิคือแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้บุคคล หรือ กลุ่มบุคคล พยายามรักษาที่มั่นหรือจุดยืนเอาไว้ให้ได้ เพราะการพยายามรักษาที่มั่นย่อมหมายถึง การรักษาพื้นที่ ของการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างสมเกียรติ และมีความสุขในโลกนี้ นอกจากนั้นการที่บางคน พยายามรักษาจุดยืนของตัวเองเอาไว้อาจเป็นเพราะการเล็งผลเลิศว่า แนวคิดของตัวเองหรือกลุ่มของตน ก่อให้เกิดสันติสุขในโลกหน้า หรือภพหน้าได้ ถึงแม้ว่าการรักษาจุดยืนดังกล่าวต้องแลกมาด้วยการ ทะเลาะวิวาท หรือต่อหน้าคนอื่น ๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของเรา หรือการใช้คนอื่นเป็นเครื่องมือใน

^๗ หมายถึงราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยทิฏฐิ ๖๒ ประการเป็นเหตุ; อง.ทุก.อ. (ไทย) ๒/๓๘/๔๘.

^๘ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๑/๑๒๓.

^๙ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๒-๓๓/๑๒๕-๑๒๖.

การทำลายล้างคนที่ไม่เห็นด้วยกับตัวเอง และหากต้องการให้สถานการณ์ความรุนแรงดังกล่าวเต็มไปด้วย
ด้วยความสมเหตุสมผลมากยิ่งขึ้นก็อาจจะฆ่า หรือทำลายเครื่องมือที่ตนเองใช้งานเรียบร้อยแล้วก็ได้ตั้ง
จะเห็นได้จากการที่กลุ่มเด็กรถยนต์ได้ใช้นางสุนทรเป็นเครื่องมือในการกำจัดพระพุทธรูปเจ้าเป็นกรณีศึกษา
เพียงเพราะต้องการได้ลาภ สักการะ และการนับถือจากคนอื่นๆ ในสังคมหลังจากนั้นก็ให้ส่งให้ฆานาง
สุนทรเสีย

๒.๑.๑.๒. มานะ : ที่มาของความขัดแย้ง

มานะ คือ การถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความ
เชิดชูตนเป็นดุษฎี ความเห่อเหิมความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุษฎี ปัญหาสำคัญก็คืออะไรที่ทำให้
มนุษย์สำคัญตัวว่าดีกว่าคนอื่น จากการศึกษาพบว่า มนุษย์ใช้สถานะของความเป็ชาติ โคตรความ
เป็นบุตรของผู้มีตระกูล ความเป็นผู้มีรูปร่าง ททรัพย์ การศึกษา หน้าที่การงาน หลักแห่งศิลปวิทยา
วิชยานะ ความคงแก่เรียน ปฏิภาณ หรือ สิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราเลิศกว่าเขา หากวิเคราะห์
ในประเด็นนี้ก็คือ มนุษย์ได้อาศัยคุณสมบัติดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตนว่า เตนกว่า คน
อื่นในคุณสมบัติเหล่านั้นและนั่นจึงเป็นที่มาของการ “ถือตัว” และ “ยึดมั่นในความถือตัว” ประเด็น
จึงอยู่ตรงที่ว่า การที่บุคคลมีการถือตัว ความลำพอง หรือความทะนงตนนั้น ทำให้เกิดการทะเลาะ
วิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน หรือการทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กันได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัส ว่า “ผู้ใด
สำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น”^{๑๐}

สาเหตุสำคัญก็เพราะว่าการถือตัวดังกล่าวนี้ไปสู่การลบหลู่ ดูหมิ่น และเกลียดชังคน
อื่น ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากกรณีของ เจ้าศากยยะ มีความถือตัวว่า เผ่าพันธุ์ของตนเองเป็นเผ่าพันธุ์ที่ดี
บริสุทธิ์และวิเศษกว่าคนอื่น ฉะนั้น จึงเป็นไปไม่ได้ที่ธิดาภคินีศากยยะจะต้องไปแต่งงานกับพระเจ้า
ปเสนทิโกศลที่มีต้นกำเนิดไม่ชัดเจน และในขณะเดียวกัน การที่ลูกหลานของเจ้าศากยยะจะไหว้พระเจ้า
วิฆนทกะก็เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่พระเจ้าวิฆนทกะซึ่งเป็นลูก
นางทาสีจะนั่งตั้งของเจ้าศากยยะก็นับเป็นการกระทำที่น่ารังเกียจ ฉะนั้นจึงต้องใช้น้ำนมล้าง การ
กระทำ และแสดงออกในลักษณะนี้ ย่อมนับว่าเป็นการดูหมิ่น ชิงชัง และรังเกียจคนอื่น และการ
กระทำดังกล่าวนี้เองได้นำไปสู่ “ภาวะแห่งการเกลียดชัง” ที่พระเจ้าวิฆนทกะมีต่อเจ้าศากยยะจน
นำไปสู่ “สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์” ในที่สุด

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วทำให้พระพุทธเจ้าต้องย้ำเตือนพระภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุไม่
พึงสำคัญตนว่า เราเลิศกว่าเขา เราด้อยกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขาเพราะคุณธรรมนั้น”^{๑๑} การย้ำ
เตือนในลักษณะดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นเพราะพระองค์ทรงมองเห็นหายนะที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวของ
พระภิกษุในแง่ของการฝึกฝนพัฒนาตนเอง และการดำรงตนอยู่ในสังคมสงฆ์และสังคมอื่นๆ

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ดังที่ได้นำเสนอแล้ว จะพบว่า เกิด
จากรากเหง้าที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ รากเหง้าเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่
ก่อให้เกิดความเนิ่นช้าในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ และ เหนี่ยวรั้งการพัฒนาองค์กรและสังคมด้วย
ดังจะเห็นว่าเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน

^{๑๐} พ.ม. (ไทย) ๒๒/๗๗/๒๓๑.

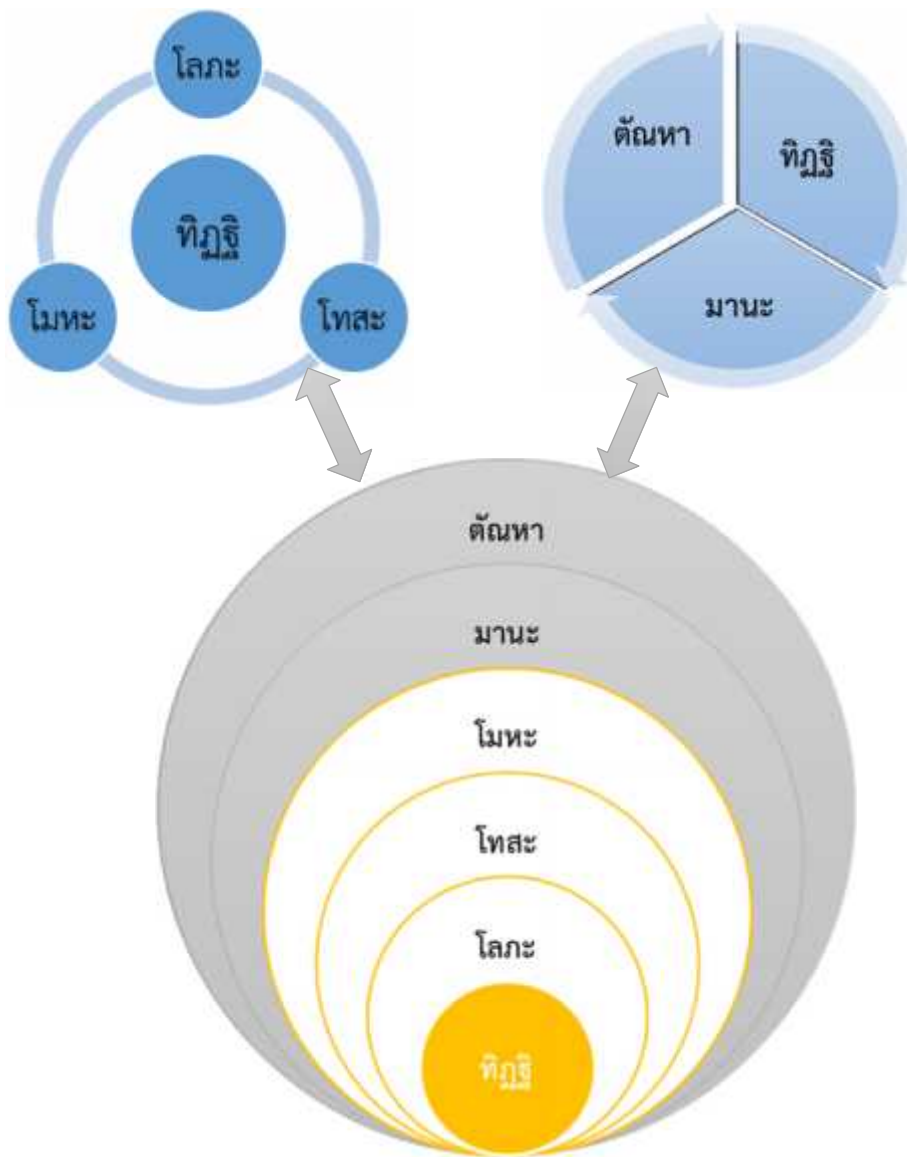
^{๑๑} พ.ส. (ไทย) ๒๕/๙๒๕/๗๒๓, พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๓/๔๒๐.

เพียงแค่ปรากฏการณ์ภายนอกเท่านั้น หากต้องมองเข้าไปเพื่อทำการศึกษาและเข้าใจในมิติภายในด้วย

ทฤษฎีถือได้ว่าเป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ถ้าทฤษฎีนั้นประกอบไปด้วยอภุศลมูล ซึ่งก่อให้เกิดมิจฉาทิฐิ ก็จะนำพาความขัดแย้งนั้นไปสู่ความรุนแรงได้ นั่นหมายถึงว่า แม้แต่กิเลสที่เป็นรากเหง้าของอภุศล ๓ ตัว คือ โลภะ โทสะและโมหะ ก็ล้วนแต่แสดงบทบาทอยู่บนฐานความเชื่อว่ามีตัวตนเป็นศูนย์กลางทั้งสิ้น^{๑๒} ดังที่ศาสตราจารย์ ดร. วิทย์ วิศทเวทย์ ได้กล่าวไว้เช่นกันว่า “ความโลภนั้นย่อมมีตัวกูเป็นฐานรองรับความโกรธก็ต้องมีตัวกูเป็นแกนกลาง ความหลง ก็คือความมกมายและมัวเมาในตัวกู โลก โกรธหลง จึงเป็นเพียงการแสดงออก ๓ รูปแบบของตัวกู”^{๑๓} ถ้าเราใช้ภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างอภุศลมูล กับ ความเชื่อว่ามีตัวตนเป็นศูนย์กลาง (อัตตวาหุพาทาน) และความสัมพันธ์ระหว่างกิเลสกลุ่มปัญญาธรรม ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง สามารถสรุปได้ดังแผนภูมิที่ ๑.๑ ดังนี้

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐-๑๕๒.

^{๑๓} วิทย์ วิศทเวทย์, “พุทธจริยศาสตร์เถรวาท บทวิเคราะห์ว่าด้วยจุดหมายของชีวิตและเกณฑ์วินิจฉัยความดีความชั่วในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๘) :๕๕.

แผนภูมิที่ ๑.๑ แสดงเหตุปัจจัยภายในของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งเกิดจากเหตุปัจจัยภายนอก

แคทเธอรีน มอร์ริส (Catherine Morris)^{๑๔} ได้ วิเคราะห์ต้นตออันเป็นที่มาของความขัดแย้ง จากประเภทของความขัดแย้ง ๕ ด้านในทศวรรษปัจจุบัน ซึ่งเน้นไปยังความขัดแย้งภายนอก (External Conflict) ซึ่งผู้วิจัยขออธิบายขยายความดังนี้

(๑) ข้อมูลเป็นที่มาของความขัดแย้ง (Data Conflict) ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูลเข้าใจผิด ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้อง สับสนเรื่องหน้าที่ มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล

เป็นที่ยอมรับว่า ในหลายสถานการณ์ที่นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงนั้นมักมีฐานมาจากการสื่อสารที่ไร้ประสิทธิภาพ แต่อย่างไรก็ตาม ระบบการสื่อสารในยุคโลกาภิวัตน์นี้มีความคล่องตัวและทันสมัยเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก แต่ถึงกระนั้น ความทันสมัยหรือความคล่องตัวอาจจะเป็นจุดอ่อนได้เช่นเดียวกัน ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์^{๑๕} ได้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่จะเกิดขึ้นก็คือ การขาดวิจรรณญาณในการกลั่นกรอง เพราะการที่ข้อมูลมีมากมาย ซึ่งสามารถแสวงหาได้จากสื่อสิ่งพิมพ์ หรืออินเทอร์เน็ต ถ้าขาดการกลั่นกรองข้อมูลอย่างมีวิจรรณญาณ หรือขาดการแยกแยะวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้ว ทำให้เกิดความขัดแย้งได้เช่นเดียวกัน

(๒) ผลประโยชน์และความต้องการเป็นที่มาของความขัดแย้ง (Interest Conflict) ได้แก่ ความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางด้านธรรมชาติ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่นอำนาจ ตำแหน่งหน้าที่

เทียนฉาย กิระนันท์ ให้มุมมองว่า^{๑๖} ความต้องการด้านเศรษฐกิจ และสังคมเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคม สิ่งที่น่ามายืนยันข้อสมมติฐานก็คือดัชนีชี้ความแตกต่างทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้สินทรัพย์ถือครอง และการมีงานทำเป็นต้น ส่วนตัวแปรตัวความต้องการด้านสังคมก็คือ ระดับการศึกษา ความทันสมัย และฐานะทางสังคม ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นสิ่งกระตุ้นให้คนในสังคมเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน ในขณะที่ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ วิเคราะห์คล้ายกันว่า ตัวแปรในด้านสังคม และเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพการดำรงชีพทำให้เกิดความขัดแย้งด้านชนชั้นและช่วงชิงทรัพยากรในระดับต่างๆ

(๓) ความสัมพันธ์เป็นที่มาของความขัดแย้ง (Relationship Conflict) ได้แก่ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่างๆ แตกต่างกัน เช่น วิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน และการคาดหวังที่ต่างกัน

เวย์นอี. เบเกอร์ (Wayn E. Baker) มีมุมมองว่า สัมพันธภาพเป็นความจำเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งของมนุษย์เพราะมนุษย์ยังเป็นสัตว์สังคมไม่สามารถอยู่โดดเดี่ยวได้ ในขณะเดียวกันนั้น สัมพันธภาพ หรือความสัมพันธ์ที่ไม่ลงตัวจาก การตัดสินใจและความคาดหวังที่ต่างกัน ก็จะนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้ง เช่น พ่อแม่ไม่มีเวลาให้ลูก ก็ซื้อของเล่นให้เล่นไปเพื่อทดแทนความสัมพันธ์หรือ

^{๑๔} แคทเธอรีน มอร์ริส, การจัดการความขัดแย้งและการขอโทษ, แปลและเรียบเรียงโดย วันชัย วัฒนศัพท์และคณะ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาลาแดง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙-๒๒.

^{๑๕} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๒๓.

^{๑๖} ดูข้อมูลและตัวเลขเพิ่มเติมใน เทียนฉาย กิระนันท์, “อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคม”, ใน สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง, วลัย อรุณี บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙).

ทดแทนเวลาที่จะมีให้กับลูกเป็นความสัมพันธ์เชิงธุรกิจ แต่ลูกคาดหวังเวลาที่พ่อแม่จะมาใกล้ชิด พาไปเที่ยวพุดคุยเล่นด้วย และเมื่อความคาดหวังที่ไม่ตรงกันระหว่างพ่อแม่ลูก ปัญหาความแล้วไม่ได้รับการดูแล ทำให้ประชาชนมองว่า นโยบายต่างๆ เป็นการทำเพื่อหาเสียง เพื่อหวังคะแนนเป็นการมุ่งเชิงธุรกิจ ไม่ได้มุ่งความสัมพันธ์ระยะยาว จึงนำไปสู่ความขัดแย้งได้เช่นกัน^{๑๗}

(๔) โครงสร้างเป็นที่มาของความขัดแย้ง (Structural Conflict) ได้แก่ การแก่งแย่ง โดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิม ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความยุติธรรม คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx)^{๑๘} และซี ไรท์มิลล์ (C. Wright Mills)^{๑๙} ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ความขัดแย้งเกิดจากการกดขี่ขูดรีดทางชนชั้นโดยเฉพาะในสังคมทุนนิยมซึ่งโครงสร้างสังคมมีการแบ่งชนชั้นสูง และเป็นชนชั้นที่กดขี่ขูดรีด ดังนั้นความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งขัดแย้งกันในผลประโยชน์ของชนชั้น เนื่องจากความสำนึกของชนชั้นที่ก่อตัวขึ้นมากมายเป็นความขัดแย้ง ได้ทำการจำแนกตัวแปรพื้นฐานของการขัดแย้งว่าความขัดแย้งไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลพวงจากสังคมทุนนิยมและโครงสร้างทางเศรษฐกิจการกดขี่และการขัดแย้งทางสังคม ซึ่งผู้สนับสนุนแนวความคิดนี้มี เลนิน (Lenin) และเหมาเจ๋อตุง (Mao Tse-Tung) เป็นต้น

ในขณะที่ ดาห์เรนดอร์ฟ (Dahrendorf)^{๒๐} เห็นด้วยว่า ความขัดแย้งทางสังคมเกิดจากการกดขี่ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ แต่แตกต่างจากการกดขี่ทางชนชั้นอย่างแนวความคิดของ มาร์ก (Marx) ดาห์เรนดอร์ฟ เห็นว่าความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ในสังคมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็จริง แต่แหล่งกำเนิดอันเป็นที่มาของความขัดแย้งในสังคมนั้น เกิดจากการรวมตัวขึ้นเป็นองค์กรของกลุ่มในสังคม เช่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา มักจะเกิดกลุ่มต่างๆ ที่มีการจัดตั้งเป็นองค์กร เช่น กลุ่มสหภาพแรงงานเพื่อความเสมอภาพ เป็นต้น

ปีเตอร์ ที. โคลแมน (Peter T. Coleman) ได้ตระหนักเช่นเดียวกันว่า โดยปกติทั่วไปเมื่อเกิดความขัดแย้งแล้วทำให้การเจรจามีปัญหาขึ้น ก็เพราะว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีอำนาจ มักจะใช้ “อำนาจเหนือ” (Power Over) กับผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่า จนทำให้กระบวนการในการจัดการความขัดแย้งเป็นไปด้วยความยากลำบาก แต่สิ่งสำคัญที่เขาพยายามจะนำเสนอก็คือ “อำนาจร่วม” (Power with) อันเป็นกระบวนการในการใช้การมีส่วนร่วม หรือสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการต่าง ๆ^{๒๑}

(๕) ค่านิยมเป็นที่มาของความขัดแย้ง (Value Conflict) ได้แก่ ศาสนา ภาษาชาติพันธุ์ โลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังที่ต่างกัน

^{๑๗} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๗๘-๘๔.

^{๑๘} Herbert Marcuse, *Reason and Revolutions*, (New York: Humanities Press, 1968).

^{๑๙} C. Wright mills, *The Power Elite*, (New York: Oxford University Press, 1956).

^{๒๐} Ralf dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, (California: Standford University Press, 1959).

^{๒๑} Peter T. Coleman “Power and Conflict”, in *The Handbook Conflict Resolution: Theory and Practice*, Morton Deutsch and Peter T. Coleman (Editors), (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2000), pp. 108-128.

โทรสเทน เซลลิน (Throesten Sellin) ให้มุมมองว่า^{๒๒} รูปแบบวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของประชากรแต่ละกลุ่มในสังคมทำให้เกิดความขัดแย้ง โดยชี้ให้เห็นว่า สังคมดั้งเดิมมักจะไม่มีความขัดแย้งเนื่องจากไม่มีประชากรมาจากหลากหลายเผ่าพันธุ์แต่เมื่อสังคมมีขนาดใหญ่มากยิ่งขึ้นย่อมประกอบไปด้วยประชากรที่มาจากหลายเผ่าพันธุ์แตกต่างกัน

โดยสรุปแล้วความขัดแย้งทั้งหมดที่เกิดขึ้นในสังคมนับแต่อดีตถึงปัจจุบันตามที่กล่าวมาแล้วสามารถนำมาประมวลผลรวมของสาเหตุทั้งได้สองอย่างคือความขัดแย้งที่เกิดจากภายนอกและความขัดแย้งที่เกิดจากภายใน

๒.๑.๑.๓ ผลกระทบจากความขัดแย้ง

จากการศึกษาเรื่องความขัดแย้ง อาจจะทำให้เราเกิดการยอมรับกันว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น อันเป็นปรากฏการณ์ธรรมดา หรือเป็น ธรรมชาติของมนุษย์และเป็นสิ่งที่สังคมจะต้องเผชิญในฐานะที่อยู่ร่วมกันเป็น สัตว์สังคม(Social Animals) ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี ในการเปลี่ยนมุมมองหรือทัศนคติที่มีต่อความขัดแย้งไปในเชิงบวก ก็จะทำให้การจัดการความขัดแย้งนั้นเป็นไปในทางสร้างสรรค์เกิดผลดีต่อสังคม และองค์กรนั้น ๆ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมองในมิติที่ตรงกันข้าม ความขัดแย้งก็สะท้อนแง่มุมในเชิงลบที่มนุษย์จะต้องเผชิญเช่นเดียวกัน ดังนั้นผลกระทบที่เกิดจากความขัดแย้ง ก็จะมีทั้ง ๒ ด้าน คือ ผลกระทบในเชิงบวกและผลกระทบในเชิงลบ

๑. ผลกระทบของความขัดแย้งในเชิงบวก

๑) เกิดการพัฒนาองค์กร และสมาชิกในองค์กร

จากการศึกษาแนวคิด และทฤษฎีของ ความขัดแย้งในตอนแรก ที่กล่าวว่า ความขัดแย้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นได้มีนักวิชาการไทย แนวคิดเรื่องความขัดแย้งที่เป็นแบบปัจจุบันว่า ความขัดแย้งอาจเป็นการดี ถ้าองค์กรนั้นมีความขัดแย้งในระดับที่มีความเหมาะสม ความขัดแย้งจะส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติงาน โดยจะช่วยกระตุ้นและจูงใจให้คนพยายามแก้ไขปัญหา จึงทำให้ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่มีแนวคิดที่มองความขัดแย้งในแง่ดีและสร้างสรรค์ดังกล่าวนี้อาจจะทำให้องค์กรมีความก้าวหน้า เพราะความขัดแย้งเปรียบเสมือนสิ่งกระตุ้น และเป็นการกระตุ้นเพื่อให้เกิดการแก้ไข ความขัดแย้งอาจทำให้ผลการดำเนินงานขององค์กรดีขึ้น เพราะความขัดแย้งเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงตัวปัญหา

นอกจากนี้การที่มองว่าความขัดแย้งเป็นธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ในการดำรงชีวิตในสังคมดังกล่าวนี้ จะทำให้สมาชิกที่อยู่ในองค์กรนั้นเกิดการพัฒนาตนเองในการที่จะยอมรับได้ถึงความขัดแย้ง เป็นการเคารพและให้เกียรติในความรู้ และความคิดของอื่นเพราะจริงๆ แล้ว ความขัดแย้งก็เป็นเพียงความคิดเห็นที่แตกต่าง ในความขัดแย้งไม่มีฝ่ายใดถูก ไม่มีฝ่ายหนึ่งผิด โดยสมบูรณ์ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์ได้นำเสนอประเด็นนี้อาไว้อย่างน่าสนใจว่า แต่ละฝ่ายมีส่วนถูกไม่มากนักน้อย ไม่มีใครที่จะผูกขาดสัมฤทธิ์ธรรมโดยอ้างว่าตนเป็นฝ่ายถูกแต่ผู้เดียว โดยเขาให้เหตุผลว่า ความจริงนั้น มีความซับซ้อน มีหลายรูปลักษณะหลายด้าน และหลายแง่ เขามองว่าสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งนั้นเป็นเพราะ มองความจริงจากคนละด้าน

^{๒๒}Throesten Sellin, *Culture Conflict and Crime*, (New York: Social Science Research Council, 1938), p. 41.

๒) เกิดความสามัคคีกลมเกลียว และส่งเสริมสังคมที่เป็นประชาธิปไตย

การมีแนวคิดของความขัดแย้งที่เป็นไปในเชิงบวก เป็นการมองความขัดแย้งนั้นเสมือนกับเหรียญ ๒ ด้าน แต่เป็นการมองอีกด้านหนึ่งของเหรียญ เพราะในความเข้าใจของคนทั่วไปแล้วเมื่อกล่าวถึงความขัดแย้ง ก็จะนึกถึงภาพการทะเลาะวิวาทกัน จากที่ผู้วิจัยพยายามนำเสนออยู่บ่อยครั้งว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมชาติ และเป็นแค่เพียงความคิดที่แตกต่างเท่านั้น ทำให้การยอมรับฟังความคิดเห็น หรือ ฟังคำอธิบายของคู่กรณีก็จะเกิดขึ้นได้โดยง่าย มีหลายกรณีที่ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ความขัดแย้งก็จบลงด้วยความรัก สามัคคีที่มีมากขึ้นกว่าเดิม

การมีมุมมองความขัดแย้งดังกล่าว ทำให้เราได้ประจักษ์ในสังคมแบบพหุนิยม ที่จำเป็นต่อยอมรับ หรือเปิดรับความจริงของข้อมูล และข่าวสารของกลุ่มต่างๆ มากยิ่งขึ้น จะเห็นว่าสังคมเป็นสังคมแห่งประชาธิปไตยไม่ได้ถ้าหากขาดกระบวนการที่ศรัทธาแบบพหุนิยม ดังที่ ศ.ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้ชี้ให้เห็นว่า สังคมแบบประชาธิปไตยนั้นต้องดึงทุกกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามา ซึ่งท่านเรียกสังคมแบบนี้ว่า “Inclusive Society” ซึ่งแตกต่างจากสังคมแบบ “Exclusive Society” ที่พยายามผลักทุก ๆ กลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องออกไป ซึ่งการกระทำในลักษณะนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น

๒. ผลกระทบของความขัดแย้งในเชิงลบ

ดังที่กล่าวว่า ความขัดแย้งเปรียบเหมือนเหรียญ ๒ ด้าน เป็นได้ทั้งสิ่งอาจก่อให้เกิดผลหรือหรือก็ได้ หรือ สิ่งนี้อาจก่อให้เกิดผลเสียขึ้นได้เช่นกัน ผลกระทบของความขัดแย้งในเชิงลบ จะแยกออกเป็นผลเสียในเชิงจิตภาพ และในเชิงกายภาพ ดังต่อไปนี้คือ

๑) ผลเสียในเชิงจิตภาพ

ความขัดแย้งในมิตินี้ได้ก่อให้เกิดผลลบแก่ สุขภาพจิตของมนุษย์ เพราะว่าจิตของมนุษย์นั้นได้ประสบกับการสูญเสีย “ดุลยภาพ ” อันเป็นการสูญเสียความสมดุล เนื่องจากสถานการณ์ของความขัดแย้งในบางมิตินั้นได้ทำให้จิตมนุษย์กวัดแกว่งทั้งดีใจบ้าง เสียใจบ้าง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “กิเลสมาจากการทะเลาะวิวาทกันเป็นต้น” จากนั้นจะเห็นว่าการขัดแย้งในแง่ของการทะเลาะวิวาทนั้น ได้ถูกเติมเชื้อด้วยกิเลสที่ซ่อนอยู่ในจิตมนุษย์หรือผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสภายนอก “ดุลยภาพภายในจิต” นั้น ได้สูญเสียไปเพราะถูกปกคลุมด้วยอกุศลจิต

การทะเลาะวิวาทนั้น นอกจากจะสร้างความโกลาหล และกระสับกระส่ายให้แก่คนอื่น ๆ แล้ว สภาพจิตของปัจเจกบุคคลก็ตกอยู่ในห้วงแห่งความกระสับกระส่ายเช่นเดียวกัน หากวิเคราะห์สภาพจิตในประเด็นนี้ก็ดูประหนึ่งน้ำที่ถูกกวนให้ขุ่น เราไม่สามารถมองเห็นใบหน้าในขณะที่น้ำขุ่น ฉะนั้น ปัจเจกบุคคลก็ไม่สามารถมองเห็นความสะอาด สงบ และสว่างในใจได้ หากบรรยากาศภายนอกและภายในเต็มไปด้วยการทะเลาะวิวาทกันและกัน ฉะนั้น ดังที่พระสารีบุตรได้อธิบายภาษิตของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “พึงเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ้งร้าย มีใจเป็นอิสระ (จาก กิเลส) อยู่” ^{๒๓}

^{๒๓} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖๓/๒๐๓-๒๐๔.

นอกจากนี้การศึกษาทางการแพทย์พบว่า การที่คนเราเมื่อมีความโกรธ หรือความเคียดแค้นเกิดขึ้นซึ่งเป็นปัจจัยทางด้านอารมณ์และเมื่อความไม่สมดุลเกิดขึ้น ก็ส่งจะผ่านเข้าสู่สมองผ่านระบบประสาทรับรู้ ข้อมูลที่ผ่านเข้ามาใหม่นี้จะถูกนำไปเปรียบเทียบกับประสบการณ์เดิม ของตนและความสัมพันธ์กับโลก ก่อให้เกิดความรู้สึกรุนแรง และไม่สบายใจและอาจส่งผลกระทบต่ออวัยวะภายในผ่านการเปลี่ยนแปลงของหัวใจ ความดัน และระบบฮอร์โมนอื่นๆ ยิ่งความกดดันดังกล่าวนี้เกิดขึ้นบ่อยเท่าใด ก็ยิ่งส่งผลกระทบต่อร่างกายได้ง่ายขึ้นเท่านั้น เช่น ส่งผลต่อ ระบบการทำงานของหัวใจประสาท และระบบภูมิคุ้มกัน ดังนั้นจากการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเชิงลบ จะส่งผลเสียทั้งต่อสุขภาพจิต และยังส่งผลเสียไปยังระบบต่างๆของร่างกายอีกด้วย

๒) ผลเสียในเชิงกายภาพ

ผลกระทบของความขัดแย้งในด้านลบที่เป็นผลเสียทางกายภาพในบริบทนี้หมายถึงผลเสียหรือผลกระทบทางด้านสังคมวิทยา ดังนี้คือ

(๑) การขาดความเป็นเอกภาพก่อให้เกิดผลกระทบในหลายด้าน ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม คือ เมื่อสังคมเกิดความขัดแย้งในเชิงลบขึ้น ไม่สามารถดำเนินการจัดการแก้ไขวาทกัน เอาชนะกัน เกิดความระแวง ไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน สังคมเกิดการแบ่งเป็นกลุ่มต่างๆที่ยึดมั่นในแนวความคิดและข้อมูลเดียวกัน โดยเฉพาะความคิดเห็นทางการเมือง ที่เกิดการชุมนุมทั้งต่อต้านและสนับสนุน ซึ่งเป็น ปัญหาสำคัญของสังคมไทยที่กำลังเผชิญอยู่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนอกจากก่อให้เกิดความแตกแยกในสังคมไทยแล้ว ยังส่งผลกระทบโดยตรงในด้านการบริหารบ้านเมืองต่อความเป็นประชาธิปไตย และส่งผลกระทบ ต่อเศรษฐกิจการลงทุนทั้งในและต่างประเทศ ทำให้ต่างชาติขาดความเชื่อมั่น รวมทั้งส่งผลกระทบทางการท่องเที่ยวที่ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของรายได้หลักของประเทศ นอกเหนือจากการส่งสินค้าออก นอกจากนี้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ยังส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศอีกด้วย

(๒) ความขัดแย้งนำไปสู่ผลเสียข้างเคียงเมื่อเข้าสู่กระบวนการทางศาล นักจัดการความขัดแย้งสมัยปัจจุบันก็คำนึงถึงผลเสียของความขัดแย้งเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเรื่องราวทางออกไม่ได้ และได้ดำเนินการทวิความรุนแรงจนต้องเข้าสู่ในกระบวนการยุติธรรม ในกระบวนการทางศาล เมื่อเกิดข้อขัดแย้งอย่างระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคลนั้น โดยปกติโจทก์และจำเลยมักจะนำคดีขึ้นสู่ศาลเพื่อให้ศาลพิพากษาว่าใครถูกหรือผิดซึ่งสมัยก่อนที่ยังไม่มีกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยประจำศาลเพื่อหาทางออกให้แก่คู่กรณีนั้นได้ก่อให้เกิดผลเสียแก่โจทก์และจำเลยในหลายประเด็นด้วยกัน^{๒๔}

(ก) เสียทรัพยากรนำคดีขึ้นสู่ศาลโดยไม่ได้ดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้น จะทำให้โจทก์และจำเลยต้องจ้างทนาย ในขณะที่เดียวกัน หากแพ็คดีอาจจะต้องเสียเงินเพื่อชดใช้ค่าเสียหายหรือถูกศาลปรับในบางกรณี

(ข) เสียเวลาโจทก์และจำเลยจะต้องสละเวลาเพื่อไปขึ้นศาล ซึ่งบางคดีนั้นจะต้องเสียเวลาในการสืบพยานปากต่าง ๆ หลายปีด้วยกันกว่าคดีจะจบโดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีการอุทธรณ์และว่ารายการคดีที่มีอยู่ในศาลนั้นก็ยังมีมากมายอยู่แล้วจึงจำเป็นต้องใช้เวลานานในการตัดสิน

^{๒๔} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, หน้า ๑๘๗, วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ, คู่มือเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗-๒๘.

(ค) เสียความรู้สึก ในขณะที่มีการสืบทายานนั้น ทนายอาจจะมีการชักจูงหรือจําเลย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จริง และนอกจากนั้น หากมีฝายใดฝายหนึ่งชนะ ก็จะทำให้อีกฝายเสีย

(ง) เสียมิตรภาพ บางคดีนั้น โจทก์และจำเลยเป็นเพื่อนรัก หรือเป็นเพื่อนบ้านกันแต่เมื่อเกิดข้อขัดแย้งในด้านใดด้านหนึ่ง ฝายใดฝายหนึ่งฟ้องร้อง การฟ้องร้องในลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้เพื่อนบ้าน หรือมิตรต้องกลายเป็นศัตรูกันจนเป็นเหตุทำร้ายกันจนเสียชีวิต

(จ) เสียโอกาส การนำคดีขึ้นสู่ศาลนั้น ในบางกรณีอาจจะทำให้เสียโอกาส เพราะในความเป็นจริงแล้ว คู่กรณีสามารถหาทางออกร่วมกันโดยการพูดคุยกันโดยผ่านผู้ใหญ่หรือคนกลางก็ได้ แต่นำคดีขึ้นสู่ศาล และศาลประทับฟ้องเพื่อนำสืบคดีแล้ว หากคู่กรณีสามารถที่จะค้นหาทางออกร่วมกันได้ก็จะทำให้เสียโอกาสดังกล่าว

จะเห็นได้ว่า ผลกระทบของความขัดแย้งนั้น อาจจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เรามีโอกาสที่จะเลือกได้ว่า จะให้เกิดผลกระทบเป็นไปในเชิงบวก หรือเชิงลบ หมายถึงว่า เราจะต้องรู้จัก และเข้าใจในวิธีการดำเนินการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นโดยการใช้นวัตกรรมนั้นเอง เพื่อที่จะหลีกเลี่ยง หรือเกิดผลกระทบในเชิงลบให้น้อยที่สุด ซึ่งภัยทวน เป็นหนึ่งในพุทธสันติวิธีที่ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานว่า จะสามารถที่จะนำมาจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยได้ดังที่จะได้นำเสนอต่อไป

ความขัดแย้ง ถือได้ว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์โดยที่มนุษย์ซึ่งอยู่ด้วยกันในสังคมในลักษณะเป็นสัตว์สังคมไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ สังคมไทยในปัจจุบันก็เช่นเดียวกันที่กำลังเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งประเด็นของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยนั้นได้แยกออกเป็นประเภท ของความขัดแย้งในทัศนะปัจจุบันออกเป็น ๕ ประเภทด้วยกัน คือ ๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล(Data Conflict) ๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์(Intest Conflict) ๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์(Relationship Conflict) ๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) และ ๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม(Value Conflict) และในแต่ละประเภทนั้น มีการนำเสนอปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ได้แก่ ปัญหาทางการเมือง ปัญหานโยบายสาธารณะ ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการหย่าร้างและ ปัญหาการฟ้องแพทย

สรุปได้ว่า ในทัศนะของพระพุทธศาสนา รากเหง้าที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้งเกิดจากเหตุปัจจัยภายใน คือ อกุศลธรรมและปญฺจธรรม โดยที่ภูมิจึงถือว่าเป็นแกนกลางที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ ยิ่งถ้าที่ภูมิจึงประกอบไปด้วยอกุศลมูล อันได้แก่ โลภะ โทสะและโมหะ ซึ่งจะก่อให้เกิดมิจฉาทิภูมิจึง สำหรับเหตุปัจจัยภายนอกนั้นวิเคราะห์ได้จากต้นตออันเป็นที่มาของความขัดแย้ง ๕ ด้านในปัจจุบัน ซึ่งเหตุปัจจัยเหล่านี้ทั้งหมดก็จะกลายเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดสภาวะของความขัดแย้งขึ้น จนอาจลุกลามนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด สังคมจะอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะใหญ่ได้อย่างสันติ ตั้งแต่ระดับจุลภาคจากระดับครอบครัว เพื่อนฝูงในโรงเรียน ที่ทำงานในชุมชน และสังคม จำเป็นต้องได้เรียนรู้พฤติกรรม และการเคารพกติการะบบระเบียบสังคม เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การจะปรับตนให้เข้ากับทุกสภาวะการณได้นั้น ต้องอาศัยขันติธรรม คือ ความอดทนอดกลั้นให้มาก เพราะเราไม่ได้อยู่เพียงลำพังคนเดียว ต้องมีการติดต่อสื่อสาร เกี่ยวข้องกับคนรอบข้าง และผู้คนอีกมากมายในสังคม มีทั้งคนที่ถูกใจและไม่ถูกใจ พบปะสิ่งของที่ถูกใจบ้าง ไม่ถูกใจ

บ้าง ถ้าปราศจากความอดทนเสียแล้ว คุณงามความดีต่างๆที่เราได้สั่งสมไว้ อาจจะพังทลายลงได้ เพราะอารมณ์เพียงชั่ววูบ ที่เกิดจากการขาดความยั้งคิด ขาดความอดทน ไม่ได้พิจารณาไตร่ตรองให้ดี พระพุทธองค์ถึงได้ตรัสว่า “ผู้มีขันติธรรมประจำใจ จึงได้ชื่อว่านำประโยชน์สุขมาให้ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น ผลที่เกิดแต่การมีขันติธรรมนั้น ทำให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย ได้มีความสุขในสังคมร่วมกัน”

ฉะนั้น อภยทานจัดเป็นสันติวิธีทางพระพุทธศาสนาที่ผู้วิจยตั้งสมมติฐานว่า สามารถจะนำมาจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยได้ อีกทั้งประกอบกับประชาชนคนไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนอยู่แล้ว จึงสมควรที่จะมีการศึกษาและเข้าใจอภยทานทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ซึ่งอาจจะเป็น นวัตกรรมที่จะเข้ามามีบทบาทในการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยได้นอกเหนือไปจากการยกโทษ หรือการหายโกรธกันเท่านั้น

๒.๑.๒ อบายมุข

เมื่อขาดขันติธรรมแล้วจะทำให้ อบายมุข คือ ทางทางแห่งความพินาศ เหตุย่อยยับแห่ง โภคทรัพย์ ๖ อย่างคือ^{๒๕}

- ๑) ติดสุราและของมีนเมา มีโทษ ๖ คือ
 - (๑) ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
 - (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
 - (๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
 - (๔) เสียเกียรติเสียชื่อเสียง
 - (๕) ทำให้ไม่รู้อาย
- ๒) ชอบเที่ยวกลางคืน มีโทษ ๖ คือ
 - (๑) ชื่อว่าไม่รักษาตัว
 - (๒) ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย
 - (๓) ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
 - (๔) เป็นที่ระแวงสงสัย
 - (๕) เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ
 - (๖) เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก
- ๓) ชอบเที่ยวดูการละเล่น มีโทษ โดยกายงานเสื่อมเสียเพราะใจกังวลคอยคิดจ้องกับเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ ทั้ง ๖ กรณี คือ
 - (๑) รำที่ไหนไปที่นั่น
 - (๒) ขับร้อง
 - (๓) ดนตรี
 - (๔) เสภา
 - (๕) เพลง
 - (๖) เกิดเทิ่งที่ไหน ไปที่นั่น

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

๔) ตัดการพนัน มีโทษ ๖ คือ

- (๑) เมื่อชนะยอมก่อนเวลา
- (๒) เมื่อแพ้ก็เสียดายทรัพย์สินที่เสียไป
- (๓) ทรัพย์สินหมดไปๆ เห็นชัดๆ
- (๔) เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถือน้อยคำ
- (๕) เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง
- (๖) ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้ที่จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

๕) คบคนชั่ว มีโทษ โดยนำไปให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบทั้ง ๖ ประเภท คือได้เพื่อนที่จะนำไปกลายเป็น

- (๑) นักการพนัน
- (๒) นักเลงหญิง
- (๓) นักเลงเหล้า
- (๔) นักลวงของปลอม
- (๕) นักหลอกลวง
- (๖) นักเลงหัวไม้

๖) เกียจคร้านการงาน มีโทษ โดยทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้างผิดเพี้ยนไม่ทำการงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณีว่า

- (๑) หนาวนัก
- (๒) ร้อนนัก
- (๓) เย็นไปแล้ว
- (๔) ยังเข้านัก
- (๕) หิวนัก
- (๖) อิ่มนัก

แล้วไม่ทำงานเมื่อไม่ทำงานก็ทำให้ขาดรายได้และในการการติดอบายมุขนั้นยังทำให้เสียทรัพย์สิน เสียสุขภาพ และสังคมเสื่อมโทรมด้วย

๒.๑.๓ อาชญากรรม

เมื่อขาดขันติธรรมก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมสาเหตุแห่งการประกอบอาชญากรรมของคนในประเทศต่างๆจะคล้ายคลึงกัน เกิดจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และการเพิ่มขึ้นของประชากรเมื่อคนเราหมดที่พึ่ง ก็หันมาประกอบอาชญากรรม หรือคิดว่า การค้าขายของผิดกฎหมาย การค้ายาเสพติด ของหนีภาษี ฯลฯ สามารถสร้างความร่ำรวยได้ในระยะเวลาสั้นจึงประกอบอาชญากรรม ซึ่งสาเหตุมีดังนี้^{๒๖}

^{๒๖}วิชชุดา พวงมาลัย, ปัญหาอาชญากรรมในสังคมไทย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://sd-group1.blogspot.com> [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘].

- ๑) สภาพครอบครัว มักจะมาจากครอบครัวที่บ้านแตกสาแหรกขาด พ่อแม่แยกกันไปคนละทางไม่มีเวลาอบรมดูแลลูก หรือบิดามารดาอยู่ด้วยกันแต่ทะเลาะกันทุกวัน ทำให้เบื่อบ้านและออกไปคบหาสมาคมกับเพื่อน เมื่อเกิดความขาดแคลนก็มักจะประกอบอาชีพอาชญากรรม
- ๒) ฐานะทางเศรษฐกิจ ผู้ที่ประกอบอาชีพอาชญากรรมมักจะมาจากคนที่มีฐานะยากจนมีสภาพจิตใจไม่ปกติ เนื่องจากต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด
- ๓) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เนื่องจากเมืองไทยได้รับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก ซึ่งมีบางสิ่งบางอย่างขัดกับวัฒนธรรมสังคมไทย เป็นต้น การนิยมวัตถุความสัมพันธ์ทางเพศ การแต่งกาย เมื่อมีความต้องการมากๆ ก็ทำให้ประกอบกรกระทำผิดได้
- ๔) การว่างงาน ในปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจรัดตัว ทุกชีวิตต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อตนเองและครอบครัวเมื่อคนเราว่างงาน สภาพจิตใจและอารมณ์ย่อมสับสนฟุ้งซ่านมักใช้เวลาว่างไปทางด้านอบายมุขต่างๆ เป็นต้นว่า สุรา นารี เล่นมั่ว การพนัน เทียวเตร่ เป็นต้น
- ๕) ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมในปัจจุบันความค่านึงถึงศีลธรรมและความอะลุ่มอล่วยกันในสังคม จะไม่ค่อยพบนัก ทั้งนี้เนื่องจากต่างคนต่างอยากที่จะหาความสุขให้กับชีวิต ทุกคนต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อการดำรงชีวิต ความเจริญก้าวหน้าของวัฒนธรรมทางวัตถุที่ไปเร็วกว่าวัฒนธรรมทางจิตใจไม่ค่อยใกล้ชิดกับศาสนา ขาดการศึกษาและอบรมจิตใจที่ดีทำให้ประกอบอาชีพอาชญากรรมได้ง่าย

๒.๑.๔ ความยากจน

เมื่อขาดขั้นศีลธรรมในการประกอบอาชีพทำให้เกิดปัญหาความยากจนซึ่งทุกวันนี้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศต้องประสบกับภาวะความยากจน อยู่ในภาวะที่ขาดแคลนไม่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และการมีหนี้สิน ซึ่งสาเหตุของความยากจน ก็เกิดจากการไม่มีงานทำ ประชากรเพิ่มขึ้น อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจต่ำเมื่อเทียบกับอัตราการเติบโตของประชากร ความเกียจคร้านและความเฉื่อยชา ลักษณะของอุตสาหกรรม ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมและสังคม ตลอดจนขาดการกระจายรายได้ที่เหมาะสม ความยากจนมีผลกระทบต่อสังคมดังต่อไปนี้

๑) เป็นภาวะต่อสังคม คนยากจนมากมักตกเป็นหน้าที่ของสังคม ทำให้ลดระดับความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการพัฒนา ด้านการเมือง ถ้าทราบใดความจนยังมีมากในหมู่ประชาชน ความคิดความอ่านเกี่ยวกับการเมืองการปกครองก็จะมีน้อยตามไปด้วย และในที่สุดก็จะส่งผลต่อการได้มาและการใช้อำนาจอรัฐในทางที่ไม่สุจริต

๒) ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ประเทศใดมีความยากจนมาก ๆ ประเทศนั้นจะต้องประสบกับปัญหาเกี่ยวกับการขจัดความยากจนซึ่งอาจเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศในแทบทุกด้าน

๓) ก่อให้เกิดปัญหาสังคม เช่น ปัญหาบ้านแตก เด็กเกเร อาชญากรรม ทุกปัญหา ก็จะถูกโยงเข้ากับการเมืองได้หมด คนยากจนมักจะถูกเพ่งเล็งในด้านกระทำผิดเสมอ และความยากจนมากอาจจะถูกชักนำไปประกอบอาชญากรรมได้^{๒๗}

๒.๑.๕ การคอร์รัปชัน

เมื่อขาดหลักชั้นศีลธรรมทำให้ง่ายต่อการคอร์รัปชันซึ่งสาเหตุการคอร์รัปชันที่พบในสังคมไทยจำแนกได้ ๔ ด้าน ได้แก่

๑. ด้านเศรษฐกิจและการครองชีพ ได้แก่ งบประมาณรายจ่ายของรัฐเป็นสิ่งล่อใจประชาชนซื้อความสะดวกรจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเจ้าหน้าที่ของรัฐมีรายได้ไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับรายจ่าย

๒. ด้านระบบบริหารราชการ ได้แก่ ผู้บังคับบัญชาบกพร่องไม่กำกับดูแลให้เป็นไปตามระเบียบวินัย ทำให้เกิดการทุจริต และการขาดดุลแห่งอำนาจในการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ทำให้การควบคุมดูแลไม่ทั่วถึง เกิดการทุจริตในวงราชการได้ง่าย รวมทั้งการเกรงใจและเกรงกลัวผู้บังคับบัญชาใช้อำนาจหน้าที่แสวงหาผลประโยชน์ ไม่ศึกษาและปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของทางราชการ

๓. ด้านสังคมวัฒนธรรมและศีลธรรม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐขาดคุณธรรม เจ้าหน้าที่ของรัฐชั้นผู้ใหญ่คอร์รัปชันแล้วไม่ถูกจับจึงเป็นตัวอย่างให้เจ้าหน้าที่ของรัฐชั้นผู้น้อยทำตาม สังคมไทยเน้นวัตถุนิยมมากกว่า ความดีงาม ศีลธรรม เงินคือสิ่งที่เป็นคุณค่าของสังคม เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้จ่ายฟุ่มเฟือยทางด้านอุปโภค บริโภค จึงต้องดิ้นรนด้วยวิธีการคอร์รัปชัน

๔. ด้านกฎหมายและวิธีพิจารณา ได้แก่ การลงโทษทางวินัยมีความยุ่งยากในการหาพยานหลักฐาน เพราะมีระเบียบขั้นตอนมากมายในการสอบสวน การพิสูจน์การทุจริต ต้องมีหลักฐานอย่างชัดเจน ซึ่งยากแก่การพิสูจน์

ทั้งนี้ การคอร์รัปชันจะเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น โครงการก่อสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ได้แก่ เขื่อน ท่าอากาศยาน ถนนหลวง ทางรถไฟ หรือ ระบบการคมนาคมและการขนส่งต่างๆ เป็นต้น^{๒๘}

การทุจริตคอร์รัปชันของประเทศไทยเป็นปัญหาสังคมที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศในทุกๆ ด้าน และการคอร์รัปชันของประเทศไทยยังคงอยู่ในระดับสูง คือ ได้คะแนนต่ำกว่าเกณฑ์มาก ซึ่งรัฐบาลควรมีมาตรการในการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ควรมีการบังคับใช้กฎหมายแทนการใช้อำนาจดุลพินิจ มีมาตรการทางด้านกฎหมายในการปราบปรามโดยตรง และมาตรการในการป้องกันทุจริตคอร์รัปชันโดยการให้ทุกภาคส่วนร่วมกันศึกษาเรียนรู้และทำความเข้าใจและช่วยกันเผยแพร่เพื่อให้รู้เท่าทันนักการเมืองในปัจจุบันได้ โดยให้สื่อมวลชน องค์กรอิสระ และองค์กรตรวจสอบภาค

^{๒๗} สลิต ชูชื่น, ปัญหาความยากจนของประชากรกับนโยบายการแก้ปัญหาของรัฐบาล, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/300878> [๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘].

^{๒๘} ศิริวรรณ มนอัคระผดุง, สถานการณ์การคอร์รัปชันของประเทศไทย, วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๕) : ๑-๙.

ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบการทุจริตคอร์รัปชัน จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะป้องกันการคอร์รัปชันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๒ หลักขันติธรรม

ขันติเป็นคุณธรรมพื้นฐานประจำตัวของบุคคล ตั้งแต่อดีตมนุษยชาติอาศัยความอดทนต่อสิ่งรอบข้างเป็นแรงผลักดันในการดำรงชีวิตให้ประสบความสำเร็จ กระทั่งในพระพุทธศาสนา ขันตินับเป็นหลักการสำคัญที่ปรากฏในหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น ธรรมทำให้งาม ๒ , ฆราวาสธรรม ๔ , สังวร ๕ , บารมี ๑๐, ทศพิธราชธรรม ๑๐และมงคล ๓๘ ซึ่งขันติที่ปรากฏในโอวาทปาติโมกข์ บทแรกว่า “ความอดทน คือ ความอดกลั้นเป็น ตบะอย่างยิ่ง”^{๒๙} แสดงให้เห็นว่า ขันติเป็นคุณธรรมสำคัญที่สามารถอำนวยการประโชยชน์ให้แก่ผู้ประพฤติยิ่งกว่าระดับสามัญ เพียงแต่บุคคลต้องเข้าใจและพัฒนาขันติให้เป็น

๒.๒.๑ ลักษณะของขันติ

เมื่อพิจารณาจากความหมายของขันติ ทำให้ผู้วิจัยสามารถจำแนกขันติได้เป็น ๒ ลักษณะตามวัตถุประสงค์ในการนำขันติมาใช้ดังนี้

๑) ขันติสำหรับการดำรงชีวิตประจำวัน คือ ขันติที่เป็นคุณธรรมสนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันบรรลุเป้าหมายประกอบด้วยขันติ ๓ประการ คือ

(๑) ความอดทน ความอดกลั้นต่อความลำบาก ตรากตรำทางกาย อดทนต่อความหนาว ความร้อน ลมแดด สัมผัสเหลือบยุงและสัตว์เลื้อยคลาน มุ่งมั่นประกอบภารงานอันจะส่งผลให้การงานสำเร็จเรียบร้อย

(๒) ความอดทน ความอดกลั้นต่อทุกขเวทนาอันเกิดจากความป่วยไข้ ไม่แสดงอาการทุรนทวยสามารถดำรงสติสัมปชัญญะอยู่ได้แม้ต้องพบกับความตาย

(๓) ความอดทน ความอดกลั้นต่อการหมิ่นประมาทที่ผู้อื่นกระทำ เช่น การกล่าวคำเสียดสี ตำว่า คำหยาบคาย หรือการกล่าวล่วงเกินให้เสียหาย ไม่ประพฤติดิตพลั้ง ด้วยอำนาจแห่งโทสะ

๒) ขันติสำหรับการพัฒนาตนไปสู่ความดีงาม คือ ขันติที่เป็นคุณธรรมส่งเสริมความประพฤติเพื่อการพัฒนาตนไปสู่ความดีงาม ด้วยตามปกติมนุษย์มักมีความโลภเป็นตัวผลักดันให้เกิดความต้องการไม่สิ้นสุด จนบางครั้งอยากได้ ในสิ่งที่ไม่สมควร หรือโทสะที่บันดาลให้เกิดการทำลายได้ แม้กระทั่งคนที่รักกัน รวมถึงก่อให้เกิดความแตกแยกจนถึงขั้นทำร้ายเช่นฆ่าหรือลูกกลามกลายเป็นสงคราม หรือความหลงด้วยจิตที่ขาดสติสัมปชัญญะ ไม่รู้ดีชั่ว บุญบาปไม่รู้เท่าทันกิเลสตัณหา ยึดติดกับสิ่งที่ไม่ควรอันเป็นหนทางไปสู่ปัญหา ก่อให้เกิดทุกข์ ทั้งต่อตนเองครอบครัวและสังคมบุคคลจึงต้องฝึกความอดทนต่อโลกะ โทสะ โมหะ ไม่ตามใจกิเลส เพื่อยกระดับจิตใจของตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นผู้มีคุณธรรมในระดับที่สูงขึ้น หรืออาจจำแนกระดับของขันติได้เป็น ๒ ระดับ ดังแสดงในพจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา ดังนี้

(๑) อธิวาสนขันติ คือ ความอดทนตั้งแต่ระดับสามัญมีความอดกลั้นเป็นลักษณะ เช่น ทนตรากตรำอดทนต่อหนาว ร้อน เป็นต้น, ทนลำบาก อดทนต่อทุกขเวทนาในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย

^{๒๙}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

ทนเจ็บใจอดทนต่อถ้อยคำจาบจ้วงลวงเกิน ทั้งความหนาวความร้อนมากกระทบแต่อดกลั้นเอาไว้ หรือ มีความโกรธเกิดขึ้นแต่ว่าอดกลั้นเอาไว้ในใจไม่ผลุนผลันแสดงออกไปคือไม่แสดงความโกรธออกไปทาง วาจาทางกายอดทนเอาไว้ในใจแต่ในใจยังโกรธอยู่ใจไม่ปกติ

(๒) ตีติกาขันติ คือ ความอดทนด้วยใจที่ได้รับการฝึกแล้วมีความชื่นบานแจ่มใสแม้ต้อง กระทบกับอนิฏฐารมณ์อันไม่น่าพึงพอใจแต่จิตใจมั่นคงเป็นปกติไม่หวั่นไหวไม่มีอารมณ์อะไรมา กระทบกระทั่งได้ เป็นอสังการวิเศษอันวยผลแก่ผู้ที่มีอยู่ทุกคน^{๓๐}

เมื่อพิจารณาจากลักษณะของขันติ ผู้วิจัยพิจารณาว่า ทั้งการจำแนกโดยวัตถุประสงค์ใน การนำขันติมาใช้ หรือจำแนกโดยระดับของขันติ ล้วนมีความสอดคล้องกัน คือ ขันติสำหรับการดำรง ชีวิตประจำวัน อาศัยอริวาสนขันติ ความอดทนตั้งแต่ระดับสามัญ และขันติสำหรับการพัฒนาตนไปสู่ ความดีงาม

๒.๒.๒ หลักธรรมที่ส่งเสริมหลักขันติธรรม

แนวทางการสร้างสันติสุขด้วยหลักธรรมต่าง ๆ ผู้วิจัยนำหลักธรรมอื่นๆ มาเป็นหลักธรรม เสริม ดังนี้

๑) สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเพื่อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเพื่อแบ่งปันของๆ ตนเพื่อ ประโยชน์แก่ บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะ ช่วยให้ ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินสิ่งของที่เรามาได้ มิใช่สิ่งจรรย์ยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

(๒) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูด หยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรง ให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษย สัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือ หลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูด คำหยาบ เว้นจากการพูดเพื่อแฉ้อ

(๓) อตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่ผู้อื่น

(๔) สมานัตตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้น เสมอ ปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการ สร้างความนิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

๒) นาถกรณธรรม ๑๐ คือ ธรรมอันกระทำที่พึง ธรรมสร้างที่พึง คุณธรรมที่ทำให้ตน เป็นที่พึงของตนได้ ตามความเป็นจริง ซึ่งยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่าง กว้างขวางไพบุลย์ ได้แก่

^{๓๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช(เจริญ สุวฑฺฒโน), ธรรมาภิธาน พจนานุกรมคำสอน พระพุทธศาสนา, หน้า๔๗-๔๘.

- ๑) ศील คือ ความประพฤติดีงามสุจริต รักษาระเบียบวินัย มีอาชีพะ
- ๒) พาหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง
- ๓) กัลยาณมิตรตตา คือ ความมีกัลยาณมิตร การคบคนดี และผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี
- ๔) โสวัจัสสตา คือ ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย รับฟัง
- ๕) กิงกรณียะสุทักขตา คือ ความเอาใจใส่ช่วยขวนขวายในกิจใหญ่น้อยทุกอย่าง ของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้สำเร็จ
- ๖) อัมมกามตา คือ ความเป็นผู้ใคร่ธรรม คือ รักธรรม ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง รู้จักพูด รู้จักฟัง ทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาสนทนา ชอบศึกษา ยินดีปรีดาในหลักธรรมหลักวินัยที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้น
- ๗) วิริยารัมภะ คือ ความขยันหมั่นเพียร คือ เพียรละความชั่ว ประกอบความดี มีใจแกล้ากล้า บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ
- ๘) สันตญฺฐี คือ ความสันโดษ คือ ยินดี มีความสุขความพอใจ ด้วยปัจจัย ๔ ที่ หามาได้ด้วยความสามารถอันชอบธรรมของตน
- ๙) สติ คือ ความมีสติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการทำคำที่พูดไว้ได้ ไม่มี ความประมาท
- ๑๐) ปัญญา คือ ความมีปัญญา หยั่งรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของ สิ่งทั้งหลาย

๒.๒.๓ หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับหลักชั้นดีธรรม

ผู้วิจัยได้ยกธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสันติสุขที่จำเป็นภายนอก คือ อบายมุข ๖ อย่าง เช่น การดื่มสุรา จนมีเมามาไม่ได้สติ ทำให้เสียทั้งสุขภาพ เสียทรัพย์คนดูถูกเหยียดหยาม เป็นต้น และ ตัณหา คือ กามตัณหา รักใคร่พอใจตามกระแสของกิเลสและวัตถุกาม กวตัณหา ยินดีในความเป็นอยู่ในฐานะนั้น ๆ และวิภวตัณหา ไม่ยินดี ไม่พอใจในภาวะของตนเองที่เป็นอยู่นั้น หาวิธีสกัดกั้น หรือบรรเทาให้เบาบาง และไม่ให้อภัยโทษความเสียหายแก่ตนเองและสังคม คือ ตัณหา ๓

สาเหตุสำคัญของการกระทำทั้งปวง ในที่นี้ ได้แก่ แรงจูงใจ หมายถึง ภาวะแรง ชักนำให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งแรงจูงใจนี้ เป็นสิ่งปรากฏอยู่ในจิตที่มีบทบาทและมีอิทธิพล เพราะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมกรรมการกระทำ การพูด การคิดของคนทุกอย่าง ซึ่งเป็นปัญหา หรืออุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต^{๓๑} พระพุทธศาสนาสอนให้รู้ว่า เพราะความต้องการเป็นเหตุแห่งความทุกข์ นั่นคือ สมุทัย เป็นตัวปัญหา เป็นตัวอุปสรรค และสภาวะที่ทนได้ยาก เป็นตัวทุกข์ เพราะปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้น ตามที่ใจเราต้องการ นั่นแหละเป็นทุกข์ พึงรับชำระตนหรือกำจัดความอยากให้มีขอบเขต หรือกรอบปฏิบัติที่สอดคล้องกับศีลธรรมทางหลักพุทธธรรม เพื่อป้องกันความเสียหายอันเป็นโทษต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สำหรับแรงจูงใจฝ่ายอกุศล ตามหลักพุทธธรรมที่ท่าน

^{๓๑}พระมหาสารวย ญาณสวโร, (พินดอน), “การศึกษาเรื่องผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๘ - ๔๐.

แสดงไว้ คือ ความพอใจ ชอบใจ ยินดี อยากรักใคร่ ต้องการ ที่ไม่ดีไม่สบาย ไม่เกื้อกูล เป็นอกุศล^{๓๒} เรียกว่า ตัณหา ผู้ที่มีตัณหาเป็นแรงจูงใจกระทำ จะเป็นเพียงเงื่อนโซ่สำหรับการได้เสพเสวยปรนเปรอตน ไม่ต้องการทั้งการกระทำ และผลของการกระทำนั้นโดยตรง จึงเป็นสูตรของตัณหาที่ว่า ยิ่งได้ยิ่งเสพเสวย ก็ยิ่งกระทำ ยิ่งได้เวทนาอรร้อย ก็ยิ่งทำ ซึ่งเป็นสูตรปิดท้ายไม่รู้จบ ความอยากประเภทที่หนึ่งนี้ เป็นความอยากที่มีวิชาและตัณหาเป็นมูลฐาน^{๓๓} ซึ่งตรงข้ามกับแรงจูงใจฝ่ายดีหรือฝ่ายกุศล^{๓๔} ได้แก่ฉันทะความพอใจที่พร้อมที่เป็นเหตุปัจจัยเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เจริญก้าวหน้าไม่ก่อโทษไม่เป็นปัญหา ทั้งแก่ตนและสังคม^{๓๕}

๒.๓ การประยุกต์หลักขั้นศีลธรรมเพื่อสร้างสันติสุขในสังคมไทย

๒.๓.๑ ปณิธานสากลยุเนสโกกับหลักขั้นศีลธรรม

สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติประกาศ ผลการประชุมเกี่ยวกับด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมองค์การ ในการประชุมในกรุงปารีส ระหว่างวันที่ ๒๕ ตุลาคม-๑๖ พฤศจิกายน ค.ศ.๑๙๙๕ รายละเอียดโดยสังเขปดังต่อไปนี้:

๑) ความหมายของขันติ

(๑) ขันติ คือ ความอดทน เป็นที่เคารพนับถือได้รับการยอมรับและชื่นชมของความหลากหลายของวัฒนธรรมโลกของเราในรูปแบบของเราในการแสดงออกและวิธีการของการเป็นมนุษย์ มันเป็นเรื่องที่ส่งเสริมความรู้ของการเปิดกว้างการสื่อสารและอิสรภาพแห่งความคิดโนธรรมและความเชื่อ ความอดทน คือ ความสามัคคีในความแตกต่าง มันไม่ได้เป็นเพียงหน้าที่ทางศีลธรรมก็ยังเป็นความต้องการทางการเมืองและทางกฎหมาย ความอดทนคุณธรรมที่ทำให้ความสงบสุขที่เป็นไปได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนวัฒนธรรมของสงครามวัฒนธรรมแห่งสันติภาพ

(๒) ขันติ คือ ความอดทน ไม่ได้รับสัมปทานการยอมรับหรือการปล่อยตัว ความอดทนเป็นทั้งหมดข้างต้น ทศนคติที่ใช้งานได้รับแจ้งจากการรับรู้ของสิทธิมนุษยชนสากลและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของผู้อื่น ในกรณีที่ไม่มีการมีที่จะสามารถนำมาใช้เพื่อแสดงให้เห็นถึงการละเมิดของค่าพื้นฐานเหล่านี้

(๓) ความอดทนเป็นความรับผิดชอบด้านสิทธิมนุษยชนจำนวน รวมถึงพหุนิยมทางวัฒนธรรมประชาธิปไตยและหลักขั้นศีลธรรม และยืนยันมาตรฐานที่กำหนดไว้ในตราสารสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ

(๔) ขันติ หมายถึง การยอมรับความจริงที่ว่ามนุษย์มีความหลากหลายตามธรรมชาติ สถานการณ์ คำพูด พฤติกรรมและค่านิยม มีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ในความสงบในพื้นที่ของตนเอง

^{๓๒}ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๑/๒๕๕๙.

^{๓๓}ดูรายละเอียดในพระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๙๐.

^{๓๔}ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒/๒๕๕๙.

^{๓๕}พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๙๐-๔๙๑.

ระดับรัฐ

๑) ความอดทนในระดับรัฐต้องปฏิบัติตามกฎหมายและเป็นธรรม ในการบังคับใช้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมและการบริหารจัดการ นอกจากนี้ยังต้องให้โอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมที่จะให้บริการแก่แต่ละคนโดยไม่เลือกปฏิบัติใด ๆ

๒) เพื่อให้บรรลุสังคมใจกว้างมากขึ้นรัฐควรให้สัตยาบันอนุสัญญาที่มีอยู่สิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศและร่างกฎหมายใหม่ที่เป็นเพื่อให้ความเท่าเทียมกันของการรักษาและการเปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มและบุคคลในสังคม

๓) ชั้นดีเป็นสิ่งสำคัญสำหรับความสามัคคีระหว่างประเทศที่บุคคล ชุมชน และประเทศยอมรับและเคารพในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของครอบครัวมนุษย์

๔) ยอมรับกลุ่มคนของชายขอบ กลุ่มเสี่ยง ให้มีส่วนร่วมทางสังคมและการเมือง ไม่มีการใช้ความรุนแรงและการเลือกปฏิบัติ ดังที่ได้รับการยืนยันในปฏิญญาในการแข่งขันและความยุติธรรมทางเชื้อชาติ “ประชาชนทุกกลุ่มมีสิทธิที่จะมีความแตกต่าง” (มาตรา ๑.๒)

มิติสังคม

๑) ในโลกสมัยใหม่ ความอดทนเป็นสิ่งจำเป็นมากขึ้นกว่าเดิม เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ต้องการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ตลอดจนการโยกย้ายขนาดใหญ่และการกำจัดของประชากรขยายตัวของเมืองและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสังคม

๒) ความอดทนเป็นสิ่งจำเป็นระหว่างบุคคลและในระดับครอบครัวและชุมชน สนับสนุน การสร้างทัศนคติของการเปิดกว้างซึ่งกันและกันและความเป็นปึกแผ่นควรเกิดขึ้นในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย และผ่านการศึกษาครอบครัวที่บ้าน และในที่ทำงาน

๓) ความอดทนได้รับการยืนยันจากยูเนสโก ประกาศในการแข่งขันและความยุติธรรมทางเชื้อชาติมาตรการจะต้องดำเนินการเพื่อให้มั่นใจความเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีและสิทธิสำหรับบุคคล^{๓๖}

จากปฏิญญาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของขันติธรรมที่จะเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนความสามัคคีของประชาคมโลกในการเสริมสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในโลก สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติ

๒.๓.๒ หลักขันติธรรมกับการบริหารประเทศ

การใช้หลักขันติธรรมในการบริหารประเทศ คือการนำหลักขันติธรรมมาประยุกต์ใช้กับหลักพุทธธรรม มาใช้ในการบริหารตนเอง บริหารคน และบริหารงานดังมีรายละเอียดดังนี้

๑. การนำหลักขันติธรรมมาใช้บริหารตนตามแนวแห่งสัพบุรีธรรม (ธรรมที่ทำให้เป็นคนดี) คือ การปรับปรุงพัฒนาตนอย่างมีความอดทนให้พร้อมด้วยหลักแห่งสัพบุรีธรรม หมายถึง ธรรมสำหรับผู้บริหารหรือผู้นำต้องมีความชัดเจนต่อไปนี้

^{๓๖} UNESCO, Declaration of Principles on Tolerance. http://www.unesco.org/webworld/peace_library/UNESCO/HRIGHTS/124-129.HTM, unesdoc.unesco.org/images/0015/001518/151830eo.pdf.

๑) การเป็นผู้รู้หลักและรู้จักเหตุ คือการรู้หลักการทำงาน กฎเกณฑ์ที่ใช้ในประเทศ โครงสร้างของประเทศ แบบแผนหน้าที่ รวมทั้งขั้นตอนในการปฏิบัติงานบริหารประเทศอย่างมีความอดทน

(๒) การเป็นผู้รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือการรู้วัตถุประสงค์ของการบริหารประเทศว่าเกิดขึ้นเพื่ออะไรต้องการบรรลุอะไร ในแนวบริหารใหม่ๆ จะมีการกล่าวถึงวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย จุดมุ่งหมายขององค์การ

(๓) การเป็นผู้รู้จักตน การรู้จักตน ในที่นี้หมายถึงตนในฐานะตัวผู้บริหารเอง และการรู้จักตัวเองของผู้บริหารถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

(๔) การเป็นผู้รู้จักประมาณ ในการบริหารก็คือการหาความสมดุลของวัตถุดิบและผลลัพธ์ที่ต้องการเป็นความเชี่ยวชาญที่ผู้บริหารต้องบริหารทรัพยากรต่างๆ อย่างมีความอดทน

(๕) การเป็นผู้รู้จักกาล การรู้จักคือการพิจารณาเวลาไหนควรทำอะไร โดยผู้บริหารรู้ว่าต้องทำ และมีหลักขั้นตอนธรรมในการทำงานด้วย

(๖) การเป็นผู้รู้จักชุมชน ในทางการบริหารประเทศ หน่วยงาน สังคม ก็คือการรู้ว่าประเทศมีจุดแข็ง และจุดอ่อน อยู่ที่ตรงไหน

(๗) การเป็นผู้รู้จักบุคคล การรู้จักบุคคลหมายถึงการรู้ว่าคนที่ร่วมทำงานในทีมเป็นอย่างไรและจะบริหารอย่างไร

เมื่อปฏิบัติตนอย่างอดทนตามหลักสัปปุริสธรรม แล้วจะทำให้การบริหารประเทศเป็นอย่างมีความเข้าใจและสามารถบริหารได้อย่างมีคุณภาพ

๒. การนำหลักขั้นตอนธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารคนโดยการบริหารตามแนวทางแห่งพระ ๔ คือ

แนวทางที่ ๑ ปัญญาผล คือ การเป็นผู้นำหรือผู้บริหารนั้น จะต้องอาศัยปัญญาผล หมายถึงกำลังแห่งปัญญา คือ การบริหารต้องอาศัยความรู้ความสามารถ

แนวทางที่ ๒ วิริยผล คือ กำลังแห่งความพากเพียรพยายาม หมายถึงการดำเนินกิจการงานต่างๆ ประเทศต้องอาศัยกำลังแห่งความพากเพียรพยายามจึงจะประสบความสำเร็จ

แนวทางที่ ๓ อณวัชชผล คือ กำลังแห่งความสุจริต อันหมายถึง มีความอดทนทางกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม จนบริสุทธิ์

แนวทางที่ ๔ สังคหผล คือ กำลังแห่งความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

๓. การนำหลักขั้นตอนธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานโดยการการบริหารตามแนวทางแห่งอิทธิบาท ๔ คือ

(๑) ฉันทะ คือความพอใจที่ต้องกระทำ อดทนทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

(๒) วิริยะ คือความเพียร อันประกอบด้วยความขยัน ด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

(๓) จิตตะ คือความคิดหรือจิตที่ตั้งมั่นในสิ่งที่ทำด้วยความคิด เอาจิตใจฝึกลงไป ไม่ปล่อยให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

บทที่ ๓

หลักชั้นติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความหมายของชั้นติธรรม ความสำคัญของชั้นติธรรม ประเภทของชั้นติธรรม บริบทของหลักชั้นติธรรม และ สรุป ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของชั้นติธรรม

ในชั้นติทุกะแสดงความหมายของชั้นติไว้ว่า “ความอดทน กิริยาที่อดทนความอดกลั้น ความไม่ดูร้ายความไม่เกรี้ยวกราดความเข้มแข็งแห่งจิต”^๑

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้แสดงความหมายของชั้นติไว้ดังนี้ “ชั้นติ ความอดทน คือทนลำบากทนตรากตรำทนเจ็บใจความหนักเอาเบาสู้อุปสรรคจุดหมายที่ตั้งงาม”^๒

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้แสดงความหมายของชั้นติไว้ดังนี้ “ชั้นติ, ชั้นติน. ความอดกลั้นต่อสิ่งที่ไม่พอใจความอดทน (ป.ชนติ = ความอดทนเป็นบารมี ๑ ในบารมี ๑๐)”^๓

เอกสารทางวิชาการที่แสดงความหมายของชั้นติ ดังที่ผู้วิจัยได้ศึกษามานियามความหมายของชั้นติไว้คล้ายคลึงกัน คือ ความอดทนอดกลั้นทั้งทางกาย และทางใจต่อสิ่งที่มากระทบ

ซึ่งการแสดงความหมายของชั้นติในคำอธิบายศัพท์อื่น ๆ ได้อธิบายไว้ในทำนองเดียวกัน เช่น พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ได้แสดงความหมายของชั้นติไว้ ดังนี้ “ชั้นติ ความอดทน อดได้ ทนได้ เพื่อบรรลุความดีงามและความมุ่งหมายอันชอบ”^๔

ธรรมภาณพจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา ได้แสดงความหมายของชั้นติไว้ดังนี้ ชั้นติคือกิริยาที่อดทนต่อโลกะความอยากได้ต่อโทสะความโกรธเคืองจนถึงความพยายามมุ่งร้ายต่อโมหะความหลงงมงายเมื่อได้ประสบกับอารมณ์ที่ยั่วให้เกิดความอยากได้อยากล้างผลาญอยากเบียดเบียน^๕ อดทนไว้ไม่แสดงวิกลจริตอันชั่วร้ายทางกายวาจาออกไปตามอำนาจแห่งโลกะโทสะโมหะ และอดทนต่อทุกขเวทนามุญเ็นร้อนเป็นต้นอันทำให้ลำบากอดทนตรากตรำประกอบกิจการงานต่างๆ อดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวชั่วไม่เป็นที่ชอบใจ^๕

^๑ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๓๔๘/๓๓๗.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๕.

^๕ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), ธรรมภาณ พจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

สารานุกรมพระพุทธศาสนา ได้แสดงความหมายของขันติไว้ ดังนี้ “ขันติ คือความอดกลั้น เรียกตามคำบาลี ในที่ทั่วไปว่า ขันติ แต่ในอาฬวกสูตร เรียกว่า ฐิติ แปลว่าความหยุดใจ”^๖

แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี ของพันเอกปิ่น มุทุกันต์ ได้แสดงความหมายของขันติไว้ดังนี้

ขันติความอดทน หมายถึง การรักษาปกติภาพของตนไว้ได้เมื่อถูกรบกวนด้วยสิ่งอันไม่พึงปรารถนาจำแนกตามเหตุที่ควรอดทนเป็น ๔ อย่าง คือ

- ๑) ทนต่อความลำบากตรากตรำไม่แสดงความขี้แบะแง่งอน
- ๒) ทนต่อทุกขเวทนาคือเมื่อเจ็บป่วยไม่แสดงอาการทรมนทรมายเกินเหตุ
- ๓) ทนต่อความเจ็บใจ คือ ทนต่อความกระทบแดกดันของคนอื่น
- ๔) ทนต่ออำนาจกิเลสคือเมื่อได้ลาภยศก็ไม่แสดงอาการตื่นเต้นตาโต^๗

เมื่อพิจารณาจากเอกสารทางวิชาการที่ได้ศึกษามา ล้วนนิยามความหมายของขันติไว้คล้ายคลึงกัน ผู้วิจัยจึงขอสรุปความหมายของขันติ ดังนี้ ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้นทางกาย ทางใจ ไม่ประพฤติล่วงละเมิดและแสดงกิริยาที่เหมาะสมเพื่อมุ่งหวังจุดหมายที่ตั้งงามตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้วิจัยจำแนกขันติความอดทนได้ ๔ กรณีดังนี้

๑) ขันติ ความอดทน ความอดกลั้นต่อความลำบาก ตรากตรำทางกาย อันเกิดจากความร้อนความหนาวความหิวกระหายและความเหนื่อยล้า

๒) ขันติ ความอดทน ความอดกลั้นต่อทุกขเวทนาทางกายอันเกิดจากความเจ็บไข้ได้ป่วย

๓) ขันติ ความอดทน ความอดกลั้นต่อความเจ็บใจ อันเกิดจากวาจาหยาบคาย เสียดสีคำกล่าวล่วงเกินให้เสียหาย

๔) ขันติ ความอดทน ความอดกลั้นต่อความเจ็บใจ อันเกิดจากวาจาหยาบคาย เสียดสีคำกล่าวล่วงเกินให้เสียหาย

นอกจากขันติจะหมายถึงความอดทนอดกลั้นแล้วยังพบขันติในความหมายอื่น เช่น

เรียกว่า ฐิติ หมายถึง วัริยะความเพียรตั้งที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสตอบอาฬวกยักษ์ในอาฬวกสูตรตอนหนึ่ง ว่า

คนผู้อยู่ครองเรือนมีศรัทธา ประพฤติธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรมะ ฐิติ และจาคะ ตายแล้วย่อมไม่เศร้าโศก เชิญท่านถามสมณพราหมณ์เหล่าอื่นดูเถิดว่า ในโลกนี้เหตุให้ได้เกียรติที่ยิ่งไปกว่าสัจจะก็ดี เหตุให้มีปัญญาที่ยิ่งไปกว่าทมะก็ดี เหตุให้ผูกมิตรสหายไว้ได้ที่ยิ่งไปกว่าจาคะก็ดี เหตุให้หาทรัพย์ได้ที่ยิ่งไปกว่าขันติก็ดีมีอยู่หรือไม่^๘

ทำให้ผู้วิจัยพิจารณาว่า ขันติในพระสูตร หมายถึง วัริยะ ความเพียร มีใจความอดทนอดกลั้นโดยตรง ต่อเมื่อพิจารณาโดยวัตถุประสงค์แห่งความเพียรเพื่อการหาทรัพย์ แล้วย่อมแสดงถึงความอดทนต่อความลำบากตรากตรำทางกายในการประกอบอาชีพ เช่นเดียวกับขันติอันเป็น

^๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๒๙-๑๓๒.

^๗ พันเอกปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๗๘.

^๘ ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๙๐-๑๙๑/๕๔๕.

คุณธรรมที่จะนำพาบุคคลไปสู่จุดมุ่งหมาย คือ ทรัพย์ ด้วยความอดทนต่อความลำบากตรากตรำทางกายในการประกอบอาชีพ

ในสุสสุตติสูตร แสดงอนุโลมิก ชั้นดี หมายถึง ข้อพินิจที่เกื้อกูลแก่การบรรลุอุริยสัง ๔ ชั้นดีในที่นี้หมายถึงปัญญาหรือวิปัสสนาญาณไว้ดังนี้

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๖ ประการพึงสังฆธรรมอยู่อาจเพื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม ในกุศลธรรมทั้งหลายได้ธรรม ๖ ประการคือเมื่อบุคคลอื่นแสดงธรรมวินัยที่ตถาคต ประกาศไว้

๑. ตั้งใจฟังด้วยดี
๒. เงี่ยโสตสดับ
๓. ตั้งใจใฝ่รู้
๔. ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์
๕. ทิ้งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
๖. ประกอบด้วยอนุโลมิกชั้นดี^๙

ชั้นดีในพระสูตร หมายถึง ปัญญา อันจะนำบุคคลไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ทำให้ผู้วิจัยพิจารณาว่า ชั้นดีไม่ได้มีความหมายเพียงแต่ความอดทนอดกลั้นทางกาย ทางใจ หรือความอดทน อดกลั้นต่อกิเลสเท่านั้น แต่ชั้นดียังเป็นคุณธรรมที่สนับสนุนให้บุคคลสามารถพัฒนาไปสู่คุณธรรมในระดับสูงได้ โดยอาศัยปัญญาที่ประกอบด้วยชั้นดีจึงทำให้บุคคลสามารถอดทนประกอบกิจที่สำคัญยิ่งให้สำเร็จลงได้

จากการศึกษาความหมายของชั้นดี ชั้นดีนับเป็นหลักธรรมสำคัญทั้งในระดับสามัญแห่งการดำรงชีวิต อันจะส่งเสริมให้บุคคลดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข จนกระทั่งเป็นหลักธรรมสำคัญในการส่งเสริมคุณธรรมระดับสูงเพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา

๓.๒ ความสำคัญของชั้นดีธรรม

เป้าหมายในการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือ การตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ ของมนุษย์ เริ่มตั้งแต่ความต้องการทางร่างกายเพื่อชีวิตที่อยู่รอด ความต้องการทางสังคมเพื่อความอบอุ่นและความต้องการทางใจ เพื่อชีวิตที่สมบูรณ์ ซึ่งการดำเนินชีวิตให้บรรลุเป้าหมายไม่ว่าในระดับใดล้วนต้องอาศัยคุณธรรมสำคัญที่จะส่งเสริมให้ประสบความสำเร็จดังเป้าประสงค์ชั้นดีนับเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่จะส่งผลให้สมประสงค์ในสิ่งนั้น ๆ สามารถพิจารณาได้ดังที่บุญมีแท่นแก้วแสดงไว้ในหนังสือความจริงของชีวิตดังนี้^{๑๐}

๑) ความต้องการทางชีววิทยาอันเป็นความต้องการทางร่างกายเป็นความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เช่นอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยยารักษาโรค ึ่งผู้วิจัยพิจารณาว่า ความต้องการปัจจัย ๔ เพื่อนำมาตอบสนองความต้องการพื้นฐานของร่างกาย ทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาปัจจัย ๔ ด้วยการประกอบอาชีพสร้างรายได้ ไม่ว่าจะเป็อาชีพกรรมกรผู้ใช้แรงงานที่ต้องอดทนต่อความร้อน ความหนาว ความลำบากตรากตรำความเหน็ดเหนื่อยยาก จึงจะได้รับค่าจ้าง หรือกระทั่งอาชีพที่มีความสะดวกสบายทางกาย ยังอาจต้องอดทนทางใจเมื่อได้รับคำตำหนิจากผู้บังคับ

^๙ อด.ภก. (ไทย) ๒๒/๘๘/๖๑๓-๖๑๔.

^{๑๐} บุญมี แท่นแก้ว, *ความจริงของชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๗-๘.

บัญชา หรือถูกเพื่อนร่วมงานดูถูกดูหมิ่น ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าการประกอบอาชีพใด ๆ ก็ตามต้องอาศัยความอดทนเป็นคุณธรรมสำคัญ

๒) ความต้องการทางสังคมเพราะโดยพื้นฐานมนุษย์เป็นสัตว์สังคมชอบอยู่รวมกันเพื่อความอบอุ่นใจเพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์กันทำให้มีการแต่งงานมีคู่ครองมีบุตรสืบสกุล

ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาว่า แม้มนุษย์มีความต้องการสังคม เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นแต่การอยู่ร่วมกันย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นการกระทบกระทั่ง ขัดแย้งไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็ในครอบครัว สังคมระดับเล็กที่สุด หรือสังคมที่ใหญ่ขึ้นเป็นชุมชน จนกระทั่งระดับประเทศมน

๓) ความต้องการทางใจอันเป็นความต้องการที่ลึกซึ้งอยู่เบื้องหลังความต้องการด้านอื่น ๆ อาจแบ่งย่อยได้ดังนี้

- (๑) ความต้องการความอบอุ่นความปลอดภัยและหลักประกันชีวิต
- (๒) ความต้องการความดีความสมบูรณ์อันเป็นที่ตั้งงาม
- (๓) ความต้องการบรรลุจุดหมายปลายทางชีวิต
- (๔) ความต้องการความสุขพิเศษต้องการความสุขที่แท้จริง
- (๕) ความต้องการที่พึ่งอันประเสริฐ
- (๖) ความต้องการปรัชญาชีวิต

ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาว่า ความต้องการทางใจ ซึ่งเป็นความต้องการอันลึกซึ้ง ย่อมอาศัยความอดทนเพื่อนำพาตนเองไปสู่จุดหมายสูงสุดที่อยู่ภายใน ไม่ว่าจะเป็ความต้องการทางใจที่ต้องปรนเปรอด้วยวัตถุสิ่งของของทางโลก อาทิ ความต้องการครอบครัวที่ดี สมบูรณ์ อบอุ่นปลอดภัย มีหลักประกันชีวิต บุคคลต้องอดทนประกอบอาชีพเพื่อสร้างความมั่นคง สร้างความสมบูรณ์ตามที่ตนเองปรารถนาจนกระทั่งการบรรลุความไฝ่ฝันสูงสุดของชีวิต ย่อมต้องอาศัยความอดทนเพื่อสร้างสรรค์สิ่งไฝ่ฝันให้ประสบผลสำเร็จ ไม่ว่าจะต้องพบกับอุปสรรคอย่างไร หรือความต้องการทางใจ ที่ตอบสนองด้วยความเต็มเต็มทางจิตใจ โดยอาศัยหลักศาสนาเพราะความสุขพิเศษความสุขที่แท้จริง ไม่จำเป็นต้องไขว่คว้าแสวงหาจากภายนอก เพียงแค่เข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง ย่อมพบกับความสุขที่แท้จริงได้ อันจะยังเป็นที่ยิ่งอันประเสริฐแม้อยู่ในยามสิ้นชีวิต รวมถึงความต้องการปรัชญาชีวิต เพราะมนุษย์อยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไป มนุษย์ย่อมต้องอาศัยความอดทน เพื่อยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น พร้อมกับรู้จักเรียนรู้เพื่อเข้าใจสิ่งเหล่านั้น ำไม่มีความอดทน บุคคลย่อมทำตามความต้องการของตนเอง ไม่ยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักศาสนา สุดท้ายไม่สามารถเข้าใจธรรมชาติหรือปรัชญาชีวิตได้

เมื่อพิจารณาจากเป้าหมายของชีวิตที่สำเร็จได้ด้วยอาศัยความอดทน ชั้นดินนับเป็นคุณธรรมสำคัญที่บุคคลควรนำมาประพฤติเพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งงาม แม้เพียงแค่การรักษาความเป็นมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ก็ต้องอาศัยความอดทน ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า “แม้ความเป็นคนนี้ ก็ไม่น่าสนุก น่าเอือมระอา เพราะเป็นที่ตั้งของความทุกข์ ถ้าไม่ยึดถือว่าเป็นคนเสียได้ ก็จะไม่เป็นทุกข์...ไม่ว่า จะเป็นอะไรก็ต้องมีความทุกข์ตามแบบของความเป็นชนิดนั้นๆ เพราะว่าความเป็นอะไรๆ นี้ มันต้องทนเป็นทนดำรงอยู่”^{๑๑} ชั้นดีความอดทนจึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่มาพร้อมๆ กับการ

^{๑๑}พุทธทาส อินทปัญโญ, **คู่มือมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๘๖-๘๗.

เกิดขึ้นของสรรพสิ่งทั้งหลาย เพราะเมื่อสิ่งใดเกิดขึ้น สิ่งนั้นย่อมพยายามรักษาความดำรงอยู่แห่งตนเอง ด้วยการอดทน ทั้งทางกายภาพ ทางสังคม และทางจิตใจ รวมถึงใช้ความอดทนพยายามสร้างสิ่งสนับสนุนรอบข้างที่จะเกื้อหนุนให้ตนเองดำรงอยู่อย่างผาสุก

๓.๓ ประเภทของขันติธรรม

ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกประเภทของขันติธรรมไว้อยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. ความอดทนต่อความลำบาก หมายความว่า คนทำงานมากๆ แล้วได้รับความลำบาก เหน็ดเหนื่อย ทิวกระหาย หรือ ถูกแดด ลมฝนกระทบ ย่อมได้รับความลำบากนานับประการ คนที่ไม่มีขันติ เมื่อเผชิญกับความลำบากตรากตรำ มักจะทอดทิ้งการงานเสีย เป็นคนมีอบาง ทำอะไรก็ทิ้งๆ ขว้างๆ แต่ผู้มีขันติย่อมอดทนต่อสิ่งเหล่านี้ กัดฟันทนทำงานของตนให้สำเร็จ

๒. ความอดทนต่อทุกขเวทนา หมายความว่า ทนต่อทุกขเวทนาอันเกิดจากการเจ็บไข้ได้ป่วย คนที่ขาดขันติ เมื่อถึงคราวเจ็บไข้ได้ป่วย มักจะแสดงมารยาทอันไม่สมควรออกมา เช่น เจ็บปวดไม่พอจะร้องก็ร้อง ไม่พอจะครางก็คราง มีอาการกระบิดกระบอน เป็นคนเจ้ามายา โทโสโมโหง่าย บางคนอ้างความเจ็บป่วยเป็นเลิศ กระทำความชั่วต่างๆ ก็มี แต่ผู้มีขันติย่อมรู้จักอดทนทนทานไม่ปล่อยตัวให้เสีย หรือตกไปในทางชั่วดังกล่าวนี้

๓. ความอดทนต่อความเจ็บใจ หมายความว่า เมื่อถูกผู้อื่นกระทำล่วงเกินให้เป็นที่ขัดใจ เช่น ถูกด่าว่า หรือสบประมาท ผู้ขาดขันติ ย่อมเดือดดาลแล้วทำร้ายตอบ ด้วยการกระทำอันร้ายแรงเกินเหตุ เช่น เหน็บแถมด้วยวาจาหยาบคายหรือก่อความวิวาท สร้างเวรกรรมไม่สิ้นสุด เป็นทางนำมาซึ่งความหายนะแก่ตัวและครอบครัว แต่ผู้มีขันติ ย่อมรู้จักอดทนสอนใจตัวเองหาวิธีแก้ไขให้เรียบร้อย เป็นผลดีด้วยความสงบ

๔. ความอดทนต่ออำนาจกิเลส หมายความว่า ความอดทนต่อความเจ็บใจในข้อ ๓ นั้น เป็นความอดทนต่ออารมณ์ ข้างฝ่ายเพิลิตเพลิน เช่น ความสนุก การเที่ยวเตร่ การได้ผลประโยชน์ในทางที่ไม่เหมาะสมไม่ควร เป็นต้น

อารมณ์ที่น่ารัก น่าพอใจ คุณก็ไม่จำเป็นต้องใช้ความอดทนอะไร เพราะไม่ทำให้เราลำบาก แต่ที่ต้องใช้ความอดทน เพราะทำให้เราเสียหายได้ คนที่ไม่มีขันติ มักจะทำกรรมอันน่าบัดสีต่างๆ ได้ เพราะอยากได้สิ่งที่ตนรัก เช่น รับสินบน ผิดลูกเมียเขา เห็นเงินตาโต รู้มาก เหนือเขม เม้าอำนาจ ชี้อื้อ ไอ้อวด เป็นต้น ก็การอดทนต่ออำนาจกิเลสเหล่านี้ ว่าโดยย่อๆ คือ อดทนต่ออำนาจความอยากนั่นเอง

๓.๔ บริบทของหลักขันติธรรม

ขันติไม่เพียงแต่เป็นคุณธรรมที่หล่อเลี้ยงชีวิตสรรพสิ่งให้ดำรงอยู่ ขันติยังนำพาบุคคลทั้งหลายให้บรรลุเป้าหมายในการดำรงชีวิตทั้งทางกายภาพ ทางสังคม และทางใจ รวมถึงการบรรลุประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ก็ด้วยอาศัยขันติ หนึ่งในคุณธรรมสำคัญกระทั่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงบำเพ็ญขันติธรรมเพื่อสร้างสมบารมีในการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าดังแสดงในพุทธวงศ์

เมื่อพระที่ปึงกรพุทธเจ้าทรงมีพุทธทำนายว่าในกัปอันประมาณมิได้นับจากกัปนี้ไปสุเมธดาบสจักเป็นพระพุทเจ้าจากนั้นสุเมธดาบสได้พิจารณาพุทธการกธรรมธรรมที่เป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณประกอบด้วยทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมีสังฆบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี^{๑๖}

เมื่อพิจารณาจากพุทธการกธรรม ธรรมเครื่องบ่มพระโพธิญาณของพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะบริบูรณ์ด้วยอาศัยคุณธรรมทั้ง ๑๐ ประการ จะขาดพร่องคุณธรรมใดคุณธรรมหนึ่งมิได้ จึงนับได้ว่าคุณธรรมทั้ง ๑๐ ประการ มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ขันติ ความอดทนจึงเป็นหลักธรรมที่สำคัญหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่สามารถสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นกับตนเอง และบุคคลอื่น

จากการศึกษาความหมายและความสำคัญของขันติทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ขันติ ความอดทน อดกลั้นทั้งทางกาย และทางใจต่อสิ่งที่มากระทบโดยแสดงกิริยาที่เหมาะสมจนกระทั่งการอดทนต่อกิเลส ไม่ล่วงละเมิด เพื่อจุดหมายที่ตั้งาม ทำให้ผู้ประพฤติขันติเป็นที่รักของคนทั่วไป ไม่สร้างเวรภัย ไม่คู่ร้าย ไม่ก่อโทษ ไม่หลงลืมสติเมื่อต้องพบกับความตายและยอมไปสู่สุคติ รวมถึงขันติยังเป็นคุณธรรมที่นำสู่การบรรลุธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งในบารมี ๑๐ ประการ ของพระโพธิสัตว์เพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้า ขันติจึงเป็นทั้งคุณธรรมระดับสามัญในการดำรงชีวิตประจำวันและคุณธรรมของผู้ที่ได้รับการฝึกดีแล้วสำหรับพัฒนาตนเองไปสู่ความตั้งงามที่ยิ่งขึ้นฉะนั้นขันติจึงเป็นคุณธรรมที่ก่อประโยชน์แก่ผู้ประพฤติตั้งแต่ระดับโลกียะไปจนกระทั่งระดับโลกุตระ

โดยพื้นฐานแล้วขันติเป็นคุณธรรมอันเป็นคุณสมบัติประจำตัวของปัจเจกบุคคลดังตัวอย่าง จากวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาวิเคราะห์ขันติในพุทธศาสนาเถรวาทดังนี้

นายแดงเป็นกรรมกรประกอบอาชีพรับจ้างก่อสร้างทั่วไป เป็นเรื่องธรรมดาของผู้ใช้แรงงานหนักซึ่งทำอยู่เป็นประจำ บางครั้งการทำงานเกิดความผิดพลาดบกพร่อง ถูกตำหนิด้วยถ้อยคำรุนแรง ถูกเพื่อนร่วมงานเหยียดหยัน แต่ไม่มีปฏิกิริยาอย่างใด...ต้องเผชิญกับปัญหาชีวิตภายในครอบครัว ผลตอบแทนจากค่าจ้างแรงงานไม่เพียงพอสำหรับใช้จ่ายภายในครอบครัว ค่ารักษาพยาบาลภรรยาซึ่งป่วยเป็นโรคร้ายที่แพทย์บอกว่าไม่มีทางรักษาให้หายขาดได้ ทุกๆ วันนายแดงยังคงทำงานหนักเช่นเดิม มีวิถีชีวิตเหมือนเดิม ทุกคนที่ได้สัมผัสกับชีวิตของเขามักจะพูดว่านายแดงเป็นคนที่มีความอดทนสูงสู้งานหนักได้ตลอดทั้งวันโดยไม่ยอมท้อถอยหรือหมดกำลังใจไม่คำนึงถึงความเหนื่อยล้าไม่ว่าสถานการณ์จะเลวร้ายหรือมีปัญหาหุ้มเร้าบีบคั้นหนักหน่วงเพียงใดเขาก็สามารถอดทนอดกลั้นได้เสมอ^{๑๗}

จากตัวอย่างผู้วิจัยพิจารณาว่า ขันตินับเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนในการดำรงชีวิตของบุคคลให้ประสบกับสิ่งที่ตั้งงาม ดังที่ผู้วิจัยได้จำแนกขันติไว้ ๒ ลักษณะ คือ ขันติสำหรับการดำรงชีวิตประจำวันและขันติสำหรับการพัฒนาตนเองไปสู่ความตั้งงามทำให้ผู้วิจัยสามารถแสดงการนำขันติมาประพฤดีในการดำเนินชีวิตได้ ๒ ลักษณะดังนี้

^{๑๖} ชู. พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๖๐-๑๖๕/๕๗๕-๕๘๘.

^{๑๗} พระมหาขันทอง วชิรปญโญ, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องขันติในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๐-๒๑.

๑) ขันติเป็นคุณธรรมที่สนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันบรรลุเป้าหมาย ทั้งทางกายภาพ ทางสังคม และทางใจ ในส่วนที่เป็นโลกียะ ขันติจึงเป็นคุณธรรมอันเป็นคุณสมบัติที่พึงงามของผู้ประพบัติ บุคคลผู้ประพบัติขันติย่อมประสบความสำเร็จสมดังเป้าหมายแห่งตน ดังตัวอย่าง

(๑) ขันติเป็นธรรมที่นักรบควรประพบัติเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นนักรบที่ดีดังแสดงในปฐมโยธาชีวิตสูตร สรุปลงความได้ว่า “นักรบที่ดีต้องมีความอดทนเป็นคุณสมบัติของอดทนต่อสภาพและสถานการณ์ในสนามรบที่โหดร้ายทารุณ อดทนต่อความกลัวและกระทั่งความตาย”^{๑๔}

(๒) ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม คือ ความอดทน ย่อมเป็นผู้ควรแก่ของ ที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลีเป็นนาคบุญอันยอดเยี่ยมของโลกดังแสดงในอัสสาขานียสูตร^{๑๕} ในขวสูตร^{๑๖} ในปฐมอาขานียสูตร^{๑๗} และในนาคสูตร^{๑๘}

(๓) ขันติเป็นธรรมที่มีมิตรแท้ ควรประพบัติเพื่อความเป็นมิตรผู้ควรคบหา ดังแสดงถึง มิตรผู้ควรคบหาประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ คือ ให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง ช่วยทำสิ่งที่ทำได้ยาก และ อดทนต่อสิ่งที่ทนได้ยาก^{๑๙}

(๔) ขันติเป็นธรรมที่ผู้ป่วยควรประพบัติเพื่อความพยายาลง่าย ดังแสดงในปฐมอุปัฏฐากสูตรแสดงภิกษุไข้เป็นผู้พยายาลได้ง่ายประกอบด้วยธรรม ๕ ประการคือ

(ก) ทำสิ่งที่ เป็นสัปปายะ^{๒๐}

(ข) รู้จักประมาณในสิ่งที่ เป็นสัปปายะ

(ค) ฉันทยา

(ง) บอกอาหารที่มีอยู่ตามความเป็นจริงแก่ผู้พยายาลที่ปรารถนาประโยชน์ เช่นบอกอาหารที่กำเริบว่ากำเริบบอกอาหารที่ทุเลาว่าทุเลาบอกอาหารที่ยังทรงอยู่ว่าทรงอยู่

(จ) เป็นผู้อดกลั้นต่อเวทนาทั้งหลายอันมีในร่างกายที่เกิดขึ้นแล้วเป็นทุกข์ กล้าแข็งเจ็บปวดเผ็ดร้อนไม่น่ายินดีไม่น่าพอใจพราภชีวิต^{๒๑}

เมื่อพิจารณาจากตัวอย่าง ขันตินับเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคลบรรลุสู่เป้าหมายแห่งตนได้เป็นอย่างดี

๒) ขันติเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมความประพบัติเพื่อการพัฒนาตนไปสู่ความดีงาม ในการดำเนินชีวิตประจำวัน มนุษย์ย่อมต้องพบกับสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ ทั้งสิ่งที่น่าพึงพอใจและไม่น่าพึงพอใจ ส่งผลให้จิตใจหวั่นไหวไปตามอำนาจโลภะ โทสะ โมหะ อันจะก่อให้เกิดการกระทำที่เป็นโทษการนำขันติ ความอดทนมาประพบัติย่อมเป็นเหตุให้บุคคลควบคุมโลภะโทสะโมหะรวมตลอดถึงลดโลภะ โทสะโมหะลงได้ดังตัวอย่างในอักษมสูตร

^{๑๔} วจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๕/๑๒๖.

^{๑๕} วจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๓/๓๔๕-๓๔๖.

^{๑๖} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๒/๑๗๒.

^{๑๗} วจ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๕/๔๑๖-๔๑๗.

^{๑๘} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๔/๑๗๖-๑๗๗.

^{๑๙} วจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๓๖/๓๘๕.

^{๒๐} สัปปายะหมายถึงสิ่งสถานที่หรือบุคคล ซึ่งเป็นที่สบายเหมาะสมแก่กู่หรือเอื้ออำนวย.

^{๒๑} วจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๓/๒๐๓.

ภิกษุผู้เถระย่อมเป็นที่รักเป็นที่พอใจเป็นที่เคารพและเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจารี ทั้งหลายประกอบด้วยธรรม ๕ ประการคือ

๑. เป็นผู้อดทนต่อรูป
๒. เป็นผู้อดทนต่อเสียง
๓. เป็นผู้อดทนต่อกลิ่น
๔. เป็นผู้อดทนต่อรส
๕. เป็นผู้อดทนต่อโผฏฐัพพะ^{๒๒}

นอกจากขันติจะเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้ผู้ประพฤติเว้นจากการกระทำอันเป็นโทษรวม ถึงควบคุมโลภะ โทสะ โมหะ ยังสามารถนำขันติมาเป็นคุณธรรมเพื่อพัฒนาตนเองให้ยิ่งขึ้นไปดัง ตัวอย่างคำสอนในกถกจูมสูตรดังนี้

เพราะเหตุที่อดทนไม่ได้ในนั้นแม้ในข้อนั้นเธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า จิตของเรา จักไม่แปรผันเราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบและจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์ อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิตไม่มีโทสะเราจักแผเมตตาจิตไปให้บุคคลนั้นอยู่ และเราจักแผเมตตาจิตอันไพบุลย์ ไม่มีขอบเขตไม่มีเวรไม่มีความเบียดเบียนไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่าอันเป็นอารมณ์ของเมตตา จิตนั้นอยู่^{๒๓}

เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างขันตินับเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมความประพฤติอันดีงามทำให้ผู้ ประพฤติขันติเว้นจากการกระทำอันเป็นโทษ และส่งเสริมให้คุณธรรมในระดับสูงเจริญงอกงาม ส่งผล ให้ผู้ประพฤติขันติสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ความดีงามที่ยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่ประโยชน์ชีวิตเบื้องต้น จนถึงประโยชน์สูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา

จากการแสดงการนำขันติมาประพฤติในการดำเนินชีวิตทั้ง ๒ ลักษณะผู้วิจัยพิจารณาว่า ขันติในแง่ที่เป็นคุณธรรมสนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันบรรลุเป้าหมาย ขันติยอมเป็นคุณธรรม สำคัญที่จะทำให้บุคคลประทับใจกับสิ่งที่ตนประสงค์ รวมตลอดถึงบรรลุจุดหมายที่ตั้งใจและเป็น คุณธรรมประจำตัวของบุคคลนั้นๆ เมื่อบุคคลยึดมั่นในขันติ ความอดทนยอมงดเว้นการกระทำลวง ละเอียดทางกาย ทางวาจา จนกระทั่งมีความประพฤติเรียบร้อยดีงามพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์พร้อม ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย ขันติจึงเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมความประพฤติอันดีงามควรแก่การประพฤติของ บุคคลทั้งหลายที่มุ่งความเจริญแห่งตนเองนอกจากนี้ ขันติยอมสามารถนำบุคคลไปสู่จุดหมาย ปลายทางของชีวิต ไม่ว่าจะในระดับใดก็ตาม จึงนับได้ว่า ขันติเป็นหลักธรรมสำคัญที่องค์พระสัมมาสัม พุทธเจ้าทรงสอนในพระพุทธศาสนาตามที่โศภพราหมณ์ได้กล่าวอ้างอิงไว้ในมหาปริณิพพานสูตรว่า “พระพุทธเจ้าของพวกเราทรงถือหลักขันติธรรม ไม่ควรที่จะประหัตประหารกัน”^{๒๔} โดยขันติไม่เพียง เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ประพฤติพบแต่สิ่งดีงามตามที่คาดหวัง กระทั่งสัตว์ที่ดียังต้องมีความอดทนเป็น คุณสมบัติ เช่น ม้าอาชาไนยของพระราชชาติต้องประกอบด้วยความอดทน จึงเป็นม้าอาชาไนยพันธุ์ดีของ พระราชา อันเป็นม้าควรแก่พระราชานับว่า เป็นราชาพาหนะโดยแท้ ดังแสดงในอัสสาชานียสูตร^{๒๕}

^{๒๒} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๕/๑๕๔.

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๒/๒๔๔.

^{๒๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๘.

^{๒๕} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๓/๓๔๕.

ในขุททกสูตร^{๒๖} และในปฐมอาชาณียสูตร^{๒๗} หรือช้างของพระราชอาณเป็นช้างควรแก่พระราชอาควรเป็นช้าง
างต้นนับว่าเป็นราชพาหนะโดยแท้ดังแสดงในนาคสูตร^{๒๘} และในอักษมสูตร^{๒๙}

นอกจากขันติจะเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง
แสดงเพื่อนำพาให้ผู้ประพฤตินเป็นผู้มีจริยาเรียบร้อย ส่งผลให้ประสบกับสิ่งที่ดีงาม เมื่อบุคคลประพฤ
ขันติยอมงดเว้นจากการเบียดเบียน งดเว้นจากการประพฤตชั่วทางกาย ทางวาจาด้วยอาการที่งด
นจากการกระทำความชั่วทางกายทางวาจางดเว้นจากการเบียดเบียนนี้ทำให้ผู้วิจยพิจารณาว่า ขันติ
อมเป็นศีลธรรมด้วย เพราะการอดทนเพื่อเว้นจากการประพฤตชั่ว แสดงให้เห็นถึงความเพียรระ
รักษาข้อศีล สร้างศีลให้เกิดขึ้น อันจะส่งผลให้ศีลมั่นคง ดังแสดงในสัพพาสวสูตร ดังนี้

อาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้นคือภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้วเป็นผู้
อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย เหลือบุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์
เลื้อยคลาน เป็นผู้อดกลั้นต่อถ้อยคำหยาบ คำส่อเสียด เป็นผู้อดกลั้นต่อเวทนาทั้งหลายอันมีใน
ร่างกายเป็นทุกข์กล้าแข็งเผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจปราศชีวิตได้ซึ่งเมอไม่มีอดกลั้นอาสวะ
และความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นก็จะพึงเกิดขึ้นเมื่ออดกลั้นอยู่อาสวะและความเร่าร้อนก
อความคับแค้นย่อมไม่มีด้วยอาการอย่างนี้เรียกว่าอาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้น^{๓๐}

ในสัพพาสวสูตรแสดงอุปายในการปิดกั้นกิเลสที่แตกต่างกันด้วย ๗ อุปาย คือ ทสสนะ
การสังวร การใช้สอย การอดกลั้น การเว้น การบรรเทา การเจริญ อันเป็น หลักความประพฤตใน
ระดับวินัยของพระสงฆ์เพื่อความมงดงามแห่งธรรมและวินัย ในขณะที่เดียวกันฆราวาสสามารถนำ
หลักการดังกล่าวมาควบคุมความประพฤตของตนเองได้เช่นกัน โดยการอดกลั้นที่แสดงในสัพพาส
วสูตรนี้เป็นลักษณะการนำขันติ ความอดทน มาเป็นอุปายในการงดเว้นการประพฤตชั่วทางกาย ทาง
วาจา รักษาความเป็นปกติ อันจะส่งผลให้ศีลบริสุทธิ์ เพราะอดทนต่อความหนาว ความร้อน ความห
ิว ความกระหาย เหลือบุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลานถ้อยคำหยาบ คำส่อเสียด เวทนาทั้งหลายในร่างก
อันก่อให้เกิดทุกข์ ทำให้ผู้ประพฤตขันติรักษาความปกติความเรียบร้อยไว้ได้ขันติจึงเป็นศีลธรรมด้วย
ความเพียรระวังรักษาข้อศีล ควบคุมกาย วาจาให้สงบเรียบร้อย

จากการศึกษาขันติในแง่ที่เป็นทั้งคุณธรรมและศีลธรรม ทำให้ผู้วิจยสามารถสรุปได้ว่า
ขันติ เป็นคุณธรรมสำคัญที่สามารถพิจารณาและนำมาใช้ได้ทั้งในแง่ที่เป็นคุณธรรม ด้วยเป็นคุณ
สมบัติประจำตัวของปัจเจกบุคคล เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนในการดำรงชีวิตของบุคคลให้
ประสบกับสิ่งที่ดีงาม นอกจากนี้ขันติยังเป็นศีลธรรม เพราะการประพฤตขันติยอมแสดงอาการอดทน
อดกลั้นเพื่องดเว้นจากการเบียดเบียน งดเว้นจากการประพฤตชั่ว ทางกาย ทางวาจา ควบคุมกาย วา
จาให้เรียบร้อย ผู้ประพฤตขันติจึงรักษาศีล รักษาความปกติเอาไว้ได้ ขันติ จึงมีลักษณะเป็นทั้ง
คุณธรรมและศีลธรรม

^{๒๖} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๒/๑๗๑.

^{๒๗} วจ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๕/๔๑๖.

^{๒๘} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๔/๑๗๕-๑๗๖.

^{๒๙} วจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๙/๒๒๔-๒๒๕.

^{๓๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔-๒๘/๑๗-๒๖.

๓.๕ สรุป

ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้นทางกาย ทางใจ ไม่ประพฤติก้าวร้าวและแสดงกิริยาที่เหมาะสมขันตินับเป็นคุณธรรมสำคัญที่บุคคลควรนำมาประพฤติเพื่อบรรลุจุดหมายที่พึงปรารถนา แม้เพียงแค่การรักษาความเป็นมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ก็ต้องอาศัยความอดทน ขันติความอดทนจึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่มาพร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของสรรพสิ่งทั้งหลาย เพราะเมื่อสิ่งใดเกิดขึ้น สิ่งนั้นย่อมพยายามรักษาความดำรงอยู่แห่งตนเองด้วยการอดทน ทั้งทางกายภาพ ทางสังคม และทางจิตใจ รวมถึงใช้ความอดทนพยายามสร้างสิ่งสนับสนุนรอบข้างที่จะเกื้อหนุนให้ตนเองดำรงอยู่อย่างผาสุก

ประเภทของขันติธรรมมี ๔ อย่างคือ ความอดทนต่อความลำบาก ความอดทนต่อทุกขเวทนา ความอดทนต่อความเจ็บใจ ความอดทนต่ออำนาจกิเลสขันติในแง่ที่เป็นคุณธรรมสนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันบรรลุเป้าหมาย ขันตินับเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนในการดำรงชีวิตของบุคคลให้ประสบกับสิ่งที่พึงปรารถนา ดังที่ผู้วิจัยได้จำแนกขันติไว้ ๒ ลักษณะ คือ ขันติสำหรับการดำรงชีวิตประจำวันและขันติสำหรับการพัฒนาตนไปสู่ความดีงามทำให้ผู้วิจัยสามารถแสดงการนำขันติมาประพฤติในการดำเนินชีวิตได้ ๒ ลักษณะดังนี้ ขันติเป็นคุณธรรมที่สนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันบรรลุเป้าหมาย ทั้งทางกายภาพ ทางสังคม และทางใจ ในส่วนที่เป็นโลกียะ ขันติจึงเป็นคุณธรรมอันเป็นคุณสมบัติที่พึงปรารถนาของผู้ประพฤติ บุคคลผู้ประพฤติขันติย่อมประสบความสำเร็จสมดังเป้าหมายแห่งตน ขันติเป็นธรรมที่นักรบควรประพฤติเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นนักรบที่ดีดังแสดงในปฐมโยธาชีวสูตร สรุปความได้ว่า “นักรบที่ดีต้องมีความอดทนเป็นคุณสมบัติของอดทนต่อสภาพและสถานการณ์ในสนามรบที่โหดร้ายทารุณ อดทนต่อความกลัวและกระทั่งความตาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม คือ ความอดทน ย่อมเป็นผู้ควรแก่ของ ที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลีเป็นนาคบุญอันยอดเยี่ยมของโลกดังแสดงในอัสสาขานียสูตร ขวสูตร ปฐมอาขานียสูตร และนาคสูตร ขันติเป็นธรรมที่มีมิตรแท้ ควรประพฤติเพื่อความเป็นมิตรผู้ควรคบหา ขันติเป็นธรรมที่ผู้ป่วยควรประพฤติเพื่อความพวยพาลง่าย ย่อมเป็นคุณธรรมสำคัญที่จะทำให้บุคคลประสบกับสิ่งที่ตนประสงค์ รวมตลอดถึงบรรลุจุดหมายที่พึงปรารถนาและเป็นคุณธรรมประจำตัวของบุคคลนั้นๆ เมื่อบุคคลยึดมั่นในขันติ ความอดทนย่อมงดเว้นการกระทำล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา จนกระทั่งมีความประพฤติเรียบร้อยดีงามพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์พร้อมด้วยคุณธรรมทั้งหลาย ขันติจึงเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมความประพฤติอันดีงามควรแก่การประพฤติของบุคคลทั้งหลายที่มุ่งความเจริญแห่งตนเองนอกจากนี้ ขันติย่อมสามารถนำบุคคลไปสู่จุดหมายปลายทางของชีวิต ไม่ว่าในระดับใดก็ตาม

ขันติเป็นคุณธรรมสำคัญที่สามารถพิจารณาและนำมาใช้ได้ทั้งในแง่ที่เป็นคุณธรรม ด้วยเป็นคุณสมบัติประจำตัวของปัจเจกบุคคล เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนในการดำรงชีวิตของบุคคลให้ประสบกับสิ่งที่พึงปรารถนา นอกจากนี้ขันติยังเป็นศีลธรรม เพราะการประพฤติขันติย่อมแสดงอาการอดทน อดกลั้นเพื่องดเว้นจากการเบียดเบียน งดเว้นจากการประพฤติชั่ว ทางกาย ทางวาจา ควบคุมกาย วาจาให้เรียบร้อย ผู้ประพฤติขันติจึงรักษาศีล รักษาความปกติเอาไว้ได้ ขันติ จึงมีลักษณะเป็นทั้งคุณธรรมและศีลธรรม

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้หลักขั้นดิธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุขใน สังคมไทยปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้ศึกษาประเด็นขั้นดิธรรมกับการเสริมสร้างบุคลิกภาพ การประยุกต์ใช้หลักขั้นดิธรรมเพื่อเสริมสร้างสังคมสันติสุข โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ขั้นดิธรรมกับการสร้างเสริมบุคลิกภาพ

ขั้นดิธรรมมีส่วนอย่างมากในการสร้างเสริมบุคลิกภาพซึ่งจากทัศนะของนักจิตวิทยาหลายท่านที่ให้คำจำกัดความและความหมายของคำว่าบุคลิกภาพ สรุปได้ว่า บุคลิกภาพมี ๒ ประการ คือ บุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายนอกได้แก่สภาพนิสัยจำเพาะ หรือลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลหนึ่ง ที่แสดงออกมาในรูปพฤติกรรม ทางกาย วาจา ต่อบุคคลอื่น หรือต่อสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของบุคคลนั้น และบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายใน ได้แก่สภาพลักษณะนิสัย การพัฒนาบุคลิกภาพ หมายถึง การปรับปรุงบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายนอก และบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะภายใน ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เหมาะสม ทฤษฎีบุคลิกภาพมีรายละเอียดดังนี้^๑

ซิกมันด์ فروยด์เป็นนักจิตวิทยาที่ให้ความสำคัญถึง การพัฒนาบุคลิกภาพในวัยทารกและวัยเด็กเป็นอย่างมาก فروยด์แบ่งการพัฒนาบุคลิกภาพในวัยทารกและวัยเด็กออกเป็น ๕ ขั้นตอน คือ ขั้นแสวงหาความสุขจากปาก ขั้นแสวงหาความสุขจากอวัยวะทวารหนัก ขั้นแสวงหา ความสุขจากอวัยวะสืบพันธุ์ ขั้นแสวงหาความสุขจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว และขั้นแสวงหา ความสุขจากแรงกระตุ้นทางเพศ บุคลิกภาพในวัยทารกและวัยเด็กที่ได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ จะส่งผลให้เป็นบุคลิกภาพที่ดีในวัยผู้ใหญ่ต่อไป เช่น เด็กที่ได้รับการอบรมให้มีความอดทน ไม่แสดงอาการกิริยาที่ไม่ดีออกมาเมื่อไม่ได้ตามความพอใจของตน หรือเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนในทางที่ถูกต้องอย่างใกล้ชิด เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่จะมีบุคลิกภาพที่สุขุม เยือกเย็น มีความอดทนสูง และบุคลิกภาพในวัยทารกหรือวัยเด็กที่ได้รับการพัฒนาที่ไม่สมบูรณ์ จะส่งผลเป็นบุคลิกภาพที่ไม่ดีในวัยผู้ใหญ่ต่อไป เช่น เด็กที่ไม่มีความอดทน มีอารมณ์ ไม่ดี มีการแสดงอาการกิริยาเรียกร้องความสนใจจากมารดาบิดาตามอารมณ์ของตน หรือได้รับการเลี้ยงดูในทางที่ผิด เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่จะกลายเป็นคนใจร้อน เจ้าอารมณ์ โมโหง่าย และจุกจิก การพัฒนาบุคลิกภาพทั้ง ๕ ขั้นตอนในวัยทารกและวัยเด็กที่ فروยด์ได้จัดแบ่งไว้ชี้ให้เห็นว่า فروยด์ให้ความสำคัญของการพัฒนาบุคลิกภาพในวัยนี้เป็นอย่างมาก

อีริก เอช. อีริกสันนอกจาก فروยด์ที่แบ่งการพัฒนาบุคลิกภาพออกเป็น ๕ ขั้นตอนตามช่วงวัยของมนุษย์แล้ว ยังมีนักจิตวิทยาอีกหลายคนที่ทำให้ความสนใจ และแบ่งการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วง

^๑พระภิกษุอินันท์ อภินนโท (เศรษฐกรกิจ), “การพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักเสขียวัตถ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕ – ๒๖.

วัยของมนุษย์ออกเป็นหลายขั้นตอน อีริก เอช อีริกสัน เป็นนักจิตวิทยาคนหนึ่งที่แบ่งการพัฒนาบุคลิกภาพตามช่วงวัยของมนุษย์ออกเป็น ๘ ขั้นตอน โดยเขาได้แบ่งการพัฒนาบุคลิกภาพ ๔ ขั้นตอนแรกให้เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพในช่วงวัยที่ยังเป็นทารก เป็นเด็กและเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น ขั้นตอนที่ ๕ เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพในช่วงวัยรุ่นหรือวัยหนุ่มสาว และขั้นตอนที่ ๖ ถึง ๘ เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย อีริกสันชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของสภาพความสัมพันธ์ทางร่างกาย และสิ่งแวดล้อมทางสังคมมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ และให้ความสำคัญการพัฒนาบุคลิกภาพเน้นที่ขั้นตอนที่ ๕ คือช่วงวัยรุ่นเพราะช่วงวัยนี้เป็นวัยที่อยู่ในระยะรอยต่อระหว่างความเป็นเด็กกับความเป็นผู้ใหญ่ เป็นวัยที่จะถูกชักจูงไปในทางที่ผิดง่าย การพัฒนาบุคลิกภาพในวัยรุ่นจึงมีความสำคัญ และจำเป็นที่จะต้องดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง เพราะจะส่งผลไปถึงการมีบุคลิกภาพที่ดีหรือไม่ดีในวัยผู้ใหญ่ต่อไป

คาร์ล กุสตาฟ จุง จะอธิบายถึงชาติกำเนิดเป็นจุดเริ่มต้นและพัฒนาของบุคลิกภาพ แสดงออกว่าเป็นคนชอบเก็บตัวหรือเปิดเผย ส่วนอีริกเอช. อีริกสัน ได้อธิบายในลักษณะเดียวกันคือบุคลิกภาพเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงวัยของบุคคล การจะพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลจึงควรเริ่มแต่วัยเด็ก และปรับปรุงไปตามวัยแต่ละวัย

ในการพัฒนาบุคลิกภาพมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีหลักขั้นธรรมเพื่อใช้ในการพัฒนาบุคลิกภาพ

๔.๑.๑ ขั้นธรรมกับการพัฒนาพฤติกรรม

การพัฒนาพฤติกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาโดยใช้หลักจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา คือ หลักเบญจศีล และเบญจธรรมเป็นหลักพื้นฐานในการพัฒนาพฤติกรรมซึ่งหลักขั้นธรรมมีความสำคัญมากต่อการพัฒนาพฤติกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา คือ

เบญจศีล แปลว่า ศีล ๕ ข้อ หมายถึง การงดเว้นจากการกระทำบาป ๕ ประการ ได้แก่ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติก่อวุ่นวายเมตตามหานิยม งดเว้นจากการดื่มสุราและยาเสพติด เบญจธรรม หมายถึง ข้อที่ควรปฏิบัติ ๕ ประการ คือ เมตตา กรุณา สังฆาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ^๒

การเจริญเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต อุเบกขาจิต ไปในทิศทั้งหลายไม่มีขอบแดนเป็นการแผ่ความปรารถนาดีแก่ผู้อื่นให้มีความสุขความสบายทั่วกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง จึงเป็นการสร้างความรู้สึกให้สัตว์ทั้งหลายอยู่ร่วมกันโดยไม่มีเวรต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน เป็นการแผ่เมตตาอย่างไม่มีประมาณ ไม่มีขีดจำกัด^๓

หลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาขั้นสามัญที่เรียกว่า เบญจศีล เบญจธรรม คือ ศีล ๕ และ ธรรม ๕ ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนไว้ในแง่เว้นความชั่วและแง่ทำความดี เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์

^๒ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนาคำว่าดี, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๐-๔๘๑.

^๓ ทรงวิทย์ แก้วศรี, เบญจศีล เบญจธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐.

ในการครองชีวิต เบญจศีล เบญจธรรมนั้น ศีล หมายถึงการเว้นความชั่ว ธรรม หมายถึงการเพิ่มพูนความดี^๔

วิธีปฏิบัติตามหลักเบญจศีล ก็เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามมีความปกติสุขเพื่อประโยชน์ขั้นพื้นฐานคือความสุขและไม่มีการเบียดเบียนกันในสังคม

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี แปลว่า เจตนา งดเว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ รวมไปถึงการฆ่า การทำร้ายร่างกายและการทรมาน คำว่า “สัตว์” ในที่นี้ ประสงค์เอาทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานที่ยังเป็นอยู่ มนุษย์ไม่เลือกว่าผู้ชายหรือผู้หญิง จะอยู่ในวัยใดก็ตาม จนถึงที่ยังอยู่ในครรภ์ก็ตาม จะใหญ่หรือเล็กก็ตาม ได้ชื่อว่าสัตว์ในที่นี้ทั้งหมด เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายของการฆ่า การทำร้ายร่างกาย และการทรมานจะได้อธิบายดังนี้ ๒ ความหมาย คือ

(๑) การฆ่า หมายถึง การทำให้ตาย ไม่ว่าจะเป็มนุษย์และสัตว์เดรัจฉานก็ตาม รวมไปถึงการฆ่าเองหรือใช้ให้คนอื่นฆ่าก็ตาม ถ้าวาผิดศีลทั้งสิ้นและมีโทษทางบ้านเมืองด้วย จะบาปมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับเจตนาและชนิดของมนุษย์และสัตว์ที่ฆ่า ถ้าหากว่าฆ่ามนุษย์หรือสัตว์ที่มีคุณมากก็จะมีบาปมาก หากว่าฆ่ามนุษย์หรือสัตว์ที่มีคุณน้อยก็มีบาปน้อย แต่ทั้งนี้แล้วแต่เจตนาของผู้กระทำด้วย และการฆ่านั้นก็มิอยู่ ๒ ประเภทคือ ฆ่าโดยจงใจ และฆ่าโดยไม่จงใจ ฆ่าโดยจงใจ หมายความว่าคิดไว้ตั้งแต่แรกแล้วว่า จะฆ่า เช่น ฆ่าคู่อริเป็นต้นฆ่าโดยไม่จงใจ หมายความว่า ไม่ได้คิดไว้ก่อน แต่บังเอิญเรื่องเกิดขึ้น เช่น ฆ่าเพราะเกิดบันดาลโทสะ เป็นต้น

(๒) การทำร้ายร่างกาย คือการทำให้มนุษย์หรือสัตว์ได้รับความเจ็บปวดยังทุกข์ให้เกิดแก่ผู้ถูกทำร้ายทรมาน หมายถึงการประพฤตอย่างเหี้ยมโหดแก่สัตว์เดรัจฉานอย่างไม่มีปราณีให้ได้รับความทุกข์ยากลำบาก เช่น ใช้สัตว์เลี้ยงทำงานโดยไม่ให้พักผ่อน หรือกักขังจนสัตว์นั้นได้รับความทุกข์ หรือนำเอาสัตว์นั้นไปด้วยวิธีการที่ทรมาณเช่นมัดเท้ามัดปีก เป็นต้น รวมไปถึงการนำสัตว์ไปทรมานเพื่อความสนุกสนาน เช่นชนโค ชนกระบือ ตีไก่ กัดปลา กัดจิ้งหรีด เป็นต้น^๕ หลักเกณฑ์การกระทำที่จะกำหนดว่าละเมิดศีลข้อที่ ๑ ได้นั้น พระอรรรถกถาจารย์ได้จัดวางองค์ประกอบการละเมิดไว้ดังนี้คือ

- (๑) ปาโณ สัตว์นั้นมีชีวิต
- (๒) ปาณสณญิตา มีความเป็นผู้สำคัญว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
- (๓) วรกจิตต มิจิตตคิดจะฆ่า
- (๔) อุปกุกโม มีความพยายามที่จะฆ่าสัตว์นั้น
- (๕) เตน มรณ สัตว์นั้นตายด้วยความพยายามนั้น^๖

การล่วงละเมิดนอกจากศีลจะขาดแล้ว ยังถือว่าเป็นบาปด้วย (ความชั่ว) ฉะนั้นจึงไม่ควรเบียดเบียนบีบคั้นกัน ควรอยู่ร่วมกันด้วยไมตรีจิต สันติภาพที่มั่นคงก็จะเกิดขึ้น

^๔สุชีพ ปุญญานุภาพ, *คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑.

^๕สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *เบญจศีลและเบญจธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘.

^๖อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๘๗.

๒) อทินนาทานา เวรมณี แปลว่า เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการเป็นโจร คือไม่เบียดบังดำเนินการเกี่ยวกับวัตถุสิ่งของที่ผู้อื่นไม่อนุญาตด้วยทงกาย หรือว่าทางวาจา อันเจ้าของไม่ได้ยกให้เป็นสิทธิ์ขาด เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น ในที่นี้จะอธิบายกิริยาที่ห้าม หมายถึง กิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่ไม่มีผู้ให้ด้วยอาการเป็นโจร ๑๔ ลักษณะ คือ

- (๑) ลัก ได้แก่ การขโมยเอาลับหลัง
- (๒) ฉก ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาสิ่งของๆ ผู้อื่นในเวลาทีเจ้าของเผลอ
- (๓) กรรโชก ได้แก่ ชูให้เขากลับแล้วให้ทรัพย์
- (๔) ปล้น ได้แก่ การร่วมหัวกันหลายคนตีปล้นเอาทรัพย์
- (๕) ตู่ ได้แก่ การอ้างหลักฐานพยานเท็จเอาทรัพย์ของคนอื่น
- (๖) ฉ้อ ได้แก่ การใช้อุบายเอาทรัพย์ผู้อื่นโดยเจ้าของมิได้ให้
- (๗) หลอก ได้แก่ การปั้นเรื่องขึ้นหลอกให้เขาหลงเชื่อ
- (๘) ลวง ได้แก่ การใช้เครื่องมือแลกเปลี่ยนผิดมาตรฐาน
- (๙) ปลอม ได้แก่ การทำของปลอมใช้ของปลอม
- (๑๐) ตระบัด ได้แก่ บิดพลิ้วความันสัญญาเพื่อเอาทรัพย์
- (๑๑) เบียดบัง ได้แก่ การปกปิดซ่อนทรัพย์
- (๑๒) สับเปลี่ยน ได้แก่ การสลับทรัพย์ของตนกับของคนอื่น
- (๑๓) ลักลอบ ได้แก่ การหลีกเลี่ยงไม่จ่ายตามพิกัต เช่นเลี่ยงภาษี
- (๑๔) ยักยอก ได้แก่ การใช้อำนาจหน้าที่จำหน่ายทรัพย์ของผู้อื่นมาโดยมิชอบ^๗

การดำเนินชีวิตด้วยการเบียดเบียนเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นโดยไม่ได้รับอนุญาตนั้น จะมีโทษมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสิ่งของและคุณความดีของเจ้าของทรัพย์ เช่นสิ่งของมีค่ามากและประกอบกับคุณความดีของเจ้าของทรัพย์มีมากย่อมมีโทษมาก ถ้าเป็นของเล็กน้อยก็มีโทษน้อย แต่ต้องประกอบด้วยกิเลสและความพยายามอีก เช่น สิ่งของมีค่าเสมอกันกับคุณความดีของเจ้าของทรัพย์ ผู้ลักมีความปรารถนาอยากได้และความพยายามมากก็มีโทษมาก แต่ถ้าได้มาโดยง่าย มีความปรารถนาอยากได้น้อย ก็จะมีโทษน้อยเป็นต้น

๓) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี แปลว่า เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิฉิดในกาม คำว่า กามในที่นี้หมายถึงกิริยาที่รักใคร่กันเ็นทางประเวณี หมายถึงความว่างดเว้นจากความประพฤติดิฉิดที่จะล่วงละเมิดคุ้มครองของผู้อื่นมีข้อห้ามสำหรับชายและหญิงมิให้ประพฤติดิฉิด ดังนี้

ก. หญิงเป็นวัตถุต้องห้ามของชาย ๓ จำพวกคือ

(๑) ภรรยาท่าน หรือ หญิงมีสามี (สสุสามิกา) ได้แก่หญิงที่แต่งงานกับชาย หรือไม่ได้แต่งงาน แต่อยู่กินด้วยกันกับชายอย่างเปิดเผย หรือหญิงที่รับสิ่งของมีทรัพย์เป็นต้นของชายแล้ว และยอมอยู่กับเขาหรือหญิงที่ชายเลี้ยงไว้เป็นภรรยา

(๒) หญิงที่มีญาติปกครอง (ญาติรุกชีกา) ได้แก่หญิงที่มารดาบิดา ญาติ พิตักษ์รักษาอยู่ คือยังไม่เป็นคู่ครองของใคร

^๗ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลและเบญจธรรม, หน้า ๑๗.

(๓) หญิงมีจารีตรักษา (จารีตา ธมมรุกชิตา) ได้แก่หญิงที่มีศีลธรรมหรือจารีตประเพณี
คุ่มครอง เช่น นักบวช หญิงที่กฎหมายบ้านเมืองห้าม (คือหญิงห้ามของพระราชานในสมัยก่อน) และ
หญิงที่เป็นเทือกเถาเหล่ากอของตัวเอง

ข. ชายเป็นวัตถุที่ต้องห้ามของหญิง คือ

- (๑) ชายอื่นนอกจากสามีของตน
- (๒) นักบวชที่ห้ามเสพเมถุน
- (๓) ชายที่เป็นเทือกเถาเหล่ากอของตน

ในพระสูตรต้นตปิฎกเล่มที่ ๑๔ ท่านจำแนกสตรีไว้ ๑๐ จำพวก คือ สตรีโสต ๑๐

จำพวก

- (๑) สตรีที่มารดาดูแลรักษา
- (๒) สตรีที่บิดาดูแลรักษา
- (๓) สตรีที่มารดาและบิดาดูแลรักษา
- (๔) สตรีที่พี่ชายน้องชายดูแลรักษา
- (๕) สตรีที่พี่สาวน้องสาวดูแลรักษา
- (๖) สตรีที่ญาติดูแลรักษา
- (๗) สตรีที่โคตรดูแลรักษา
- (๘) สตรีที่ผู้ปฏิบัติธรรมรักษา
- (๙) สตรีที่คู่หมั่นดูแลรักษา
- (๑๐) สตรีที่มีผู้กำหนดอาญาสินไหมไว

ในมังคลัตถปิปกรณ์ภาค ๑ ท่านแบ่งสตรีมีสามี ๑๐ จำพวกคือ

- (๑) สตรีที่ซื้อมาเป็นภรรยาด้วยทรัพย์
- (๒) สตรีที่อยู่ร่วมเป็นภรรยาด้วยสมัครใจ
- (๓) สตรีที่เป็นภรรยาด้วยได้โภคะทรัพย์
- (๔) สตรีที่เป็นภรรยาด้วยได้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม
- (๕) สตรีที่เป็นภรรยาด้วยการแต่งงานรดน้ำ
- (๖) สตรีที่เป็นภรรยาด้วยฝ่ายชายช่วย
- (๗) สตรีที่เป็นภรรยาด้วยเป็นคนรับใช้และเป็นภรรยา
- (๘) สตรีที่รับทำงานและเป็นภรรยาด้วย
- (๙) สตรีที่เป็นภรรยาโดยถูกจับมาเป็นเชลย
- (๑๐) สตรีที่เป็นภรรยาชั่วคราว

องค์ที่จะทำให้ศีลข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

- (๑) วัตถุอันไม่ควรถึง (หญิงชายต้องห้าม)
- (๒) มีจิตคิดจะเสพในวัตถุอันไม่ควรถึงนั้น (คือมีเจตนาจะเสพ)
- (๓) มีความพยายามในอันเสพ

(๔) ร่วมสังวาสกัน^๕

การล่วงเกินในขอบเขตของความเป็นสามี-ภรรยา ที่เป็นไปทางกาย ในการประพฤติก่อล่วงละเมิดทางเพศ จะมีโทษมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับคุณความดีของผู้ถูกละเมิด ความแรงของกิเลส และความพยายาม เช่น ผู้ถูกละเมิดประกอบด้วยคุณความดีมาก ย่อมมีโทษมาก ถ้าประกอบด้วยคุณความดีน้อย ย่อมมีโทษน้อย ถ้ามีความพอใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่มี ความพยายามมากก็มีโทษมาก มีความพยายามน้อยก็มีโทษน้อย

๔) มุสาวาทา เวรมณี แปลว่า เว้นจากการกล่าวคำเท็จ คืองดเว้นจากคำพูดที่บิดเบือนจากความจริง โดยจงใจให้ผู้อื่นเข้าใจผิดว่าเป็นเช่นนั้นเช่นแสดงพยานหลักฐานเท็จ มีข้อห้ามดังต่อไปนี้

๔.๑) มุสา หมายถึง การพูดเท็จ และมีองค์ประกอบอยู่ ๗ ประการคือ

- (๑) ปด ได้แก่ การพูดตรงข้ามกับความจริง
- (๒) ทนสาบาน ได้แก่ ทำผิดแล้วไม่ยอมรับว่าผิด
- (๓) ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่การอวดอ้างตนว่าเป็นผู้วิเศษ ทำให้คนหลงเชื่อ
- (๔) มารยา ได้แก่การเสแสร้งทำกิริยาให้ตรงกันข้ามกับความจริง
- (๕) ทำเลศ ได้แก่ การตั้งใจพูดเท็จ คือ พูดเล่นสำนวนให้คู่สนทนาผิดเอง
- (๖) เสริมความ ได้แก่พูดเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ให้แลดูว่าเป็นเรื่องใหญ่
- (๗) อำนาจ ได้แก่การพูดอาศัยข้อมูลเดิม แต่ตัดตัดหัวข้อความที่ไม่ประสงค์จะให้รู้ออกเสีย เพื่อให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องอื่นไป

๔.๒) อนุโลมมุสา ได้แก่การพูดไม่จริง แต่พูดไปโดยไม่หวังจะให้ผู้ฟังเชื่อตาม เช่น การพูดประชดประชัน พูดเสียดสี

๔.๓) ปฏิสสวะ ได้แก่ การสัญญากับผู้อื่นแล้วไม่ปฏิบัติตามคำพูดนั้น หรือว่าปฏิบัติไม่ได้จนทำให้ผู้อื่นเสียผลประโยชน์ ดังมีลักษณะดังต่อไปนี้

(๑) ผิดสัญญา ได้แก่ทั้งสองฝ่ายได้ทำสัญญาแก่กันว่าจะทำเช่นนั้นๆ แต่อีกฝ่ายหนึ่งบิดพลิ้วไม่ทำตามสัญญา

(๒) เสียสัตย์ ได้แก่ให้คำสัญญาแก่เขาแต่ไม่ได้ทำตาม

(๓) คินคำ ได้แก่รับปากว่าจะทำสิ่งนั้นๆ ให้ภายหลังไม่ทำ^๕ ที่จะทำให้ศีลข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ๑) เรื่องไม่จริง ๒) มีจิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน ๓) มีความพยายามพูดที่เกิดจากจิตนั้น ๔) ผู้อื่นรู้เรื่องนั้น

การแสดงออกทางกิริยาอาการที่แสดงให้ผู้อื่นเข้าใจผิดเช่นสร้างหลักฐานเท็จปลอมแปลงเอกสารหรือหลักฐาน การพูดให้ผู้อื่นเชื่อในถ้อยคำเท็จ สิ่งทีกล่าวมานี้จะมีโทษมากหรือน้อยนั้นก็แล้วแต่ประโยชน์ที่จะถูกตัดรอน เช่น คนที่ไม่ให้ของของตนก็พูดไปว่า ไม่มี ก็ยังมีโทษน้อย แต่ถ้าเป็นพยานเท็จก็มีโทษมาก^๖

^๕ อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/ ๑/๒๙๐.

^๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, หน้า ๓๐.

^๖ พระอภัย อภินิชาโต (ชูขุนทด), “การศึกษาหลักธรรมสำหรับพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๙.

๕) สุราเมรยมชชปมาทภูฐานา เวมณี แปลว่า เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นสิ่งที่ทำให้เสียดสีสัมปชัญญะไป พระพุทธเจ้าจึงตรัสโทษแห่งการ ดื่มสุราเมรัยไว้ ๖ ประการไว้ในทศนิกายปาฎิกวรรค สิงคาลสูตรว่า

คฤหบดีบุตร โทษในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้ง แห่งความประมาท ๖ ประการนี้ คือ ความเสื่อมทรัพย์อันผู้ดื่มพึงเห็นเอง ๑ ก่อการทะเลาะ วิวาท ๑ เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๑ เป็นเหตุเสียชื่อเสียง ๑ เป็นเหตุไม่รู้จักรักละอาย ๑ เป็นเหตุ ทอนกำลัง ปัญญา ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร โทษ ๖ ประการในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเหล่านี้แล^{๑๑}

องค์ที่จะทำให้ศีลข้อนั้นขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

- (๑) น้ำเมา
- (๒) มีจิตคิดจะดื่มน้ำเมานั้น
- (๓) มีความพยายามจะดื่มน้ำเมานั้น
- (๔) น้ำเมานั้นล่องลาคอกลงไป

การดื่มสุราและเสพสิ่งเสพติดนอกจากจะมีโทษต่อร่างกายแล้ว ยังบั่นทอนสติปัญญา อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น การขาดกรรม ฉกชิงวิ่งราว อาชญากรรมทางเพศ การหลอกลวง ต้มตุ๋น และอุบัติเหตุต่างๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อตนเองและสังคมโดยรวม

ศีลทั้ง ๕ ข้อนี้เป็นกฎระเบียบและเป็นหลักประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ ทุกคน ต้องใช้หลักขั้นศีลธรรมเป็นอย่างมากในการงดเว้นการกระทำล่วงละเมิดเพื่อป้องกันแควและภัย ทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย หากคนในสังคมไม่เคารพในหลักของศีลแล้ว ความทุกข์เดือดร้อนก็จะกลายเป็นปัญหาของชีวิตและสังคม พระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นให้มนุษย์ในสังคมมีความสุข สงบ มีเอกภาพ ความเสมอภาคบนหลักพื้นฐานของการดำเนินชีวิต โดยให้มีความรัก มีเมตตาต่อสรรพชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันโดยอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีปรกติสุข ไม่เดือดร้อน เป็นที่รองรับของธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ซึ่งมีประโยชน์และอันสืบไปอย่างต่อเนื่อง

เบญจธรรม หรือ “กัลยาณธรรม” หมายถึง ธรรมที่ดี หรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีรากะเป็นต้นได้^{๑๒} กัลยาณธรรมนั้นไม่ได้ปรากฏเป็นหมวดหมู่ในพระไตรปิฎก แต่จะมีแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ ซึ่งในยุคหลังต่อมา มีนักปราชญ์ท่านให้ความหมายว่า หมายถึง เบญจธรรม หรือ เบญจกัลยาณธรรม ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึง เบญจธรรม หรือเบญจกัลยาณธรรมว่า เป็นธรรม ๕ ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีล ควรมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ คือ

๑. เมตตาและกรุณา (ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์)

๒. สัมมาอาชีวะ (การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต)

๓. กามสังวร (ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รสและสัมผัส)

^{๑๑}ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๙ /๑๖๔.

^{๑๒}อง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๓๑/๑๓๙.

๔. สัจจะ (ความสัตย์ ความซื่อตรง)

๕. สติสัมปชัญญะ (ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ผึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ ไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท)^{๑๓}

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติเบญจศีลเบญจธรรมควบคู่กันไป โดยละเว้นข้อห้ามในเบญจศีล และปฏิบัติความดีตามเบญจธรรม ทรงมีพระพุทธบัญญัติ ศีลห้าข้อ เพื่อให้รู้จักควบคุมกาย และวาจา ส่วนกัลยาณธรรมที่ทรงนำมาคู่กับศีลห้าก็เพื่อให้เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดความดีงามยิ่งขึ้น ทำให้สังคมาอยู่ร่วมกันได้ เกิดความร่มเย็น สงบสุขเบญจธรรมมีหลักที่ควรรู้ ดังนี้

๑) เมตตา และ กรุณา (คู่กับ ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี) เมตตา แปลว่า ความรักใคร่ ประารถนาจะให้เขาเป็นสุข

กรุณา เป็นธรรมคู่กันกับเมตตา กรุณา แปลว่า ความสงสารเมตตา กรุณา เป็นพรหมวิหารอย่างหนึ่งในพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา

มูทิตา อุเบกขา เมตตาจึงเป็นองค์ธรรม เรียกว่า เมตตาพรหมวิหารเมตตามีอาการประพฤติเกื้อกูลเป็นลักษณะ มีการน้อมนำเข้าไปเกื้อกูลประโยชน์ในสัตว์เป็นกิจ มีการบำบัดความอาฆาตเป็นอาการที่ปรากฏ มีการเห็นสัตว์เป็นที่ชอบใจคือไม่โกรธเคือง ไม่ขุ่นเคืองในขณะนั้นเป็นเหตุใกล้ให้เกิด มีความรักความเสนหาเป็นวิบัติ

ดังนั้น การจะแสดงว่ามีเมตตาต่อบุคคลใดจะต้องมีลักษณะดังกล่าว หากไม่ใช่อาการเหล่านี้ จิตขณะนั้นอาจโน้มเอียงข้างความโลภ ความรัก หรือความเกลียดชังซึ่งเป็นอกุศลจิตได้ ไม่ใช่เมตตา สิ่งสำคัญที่ควรรู้คือคุณสมบัติของเมตตานี้ ได้แก่ ความเข้าไปสงบความ อาฆาตพยาบาทได้ เพราะธรรมชาติของเมตตาเป็นไปเพื่อกำจัดโทสะ ผู้ที่หวังความสงบ สันติ ต้องมีธรรมะข้อนี้เป็นหลัก ในทางตรงข้ามความเกิดขึ้นแห่งความใคร่จัดว่าเป็นความวิบัติของเมตตา เพราะอาจกลายเป็นความรักที่เจือปนด้วยตัณหา กรุณา เป็นเหตุให้ให้มนุษย์และสัตว์คิดช่วยเหลือกัน เปลื้องทุกข์ภัยของกันและกัน การแสดงความกรุณานี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติ เมื่อเราเคยได้รับความกรุณาจากผู้อื่นในครั้งเยาว์วัย เมื่อถึงเวลาที่จะต้องแสดงความกรุณาต่อผู้อื่นเช่นนั้นบ้างก็สมควรทำ

ลักษณะของผู้มีความกรุณา คือเป็นคนเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ได้ จิตใจกว้างขวางเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ บำเพ็ญประโยชน์ สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามแก่คนอื่นและสังคม บุคคลใด เมื่อสามารถที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ยากได้ แต่ไม่แสดงความกรุณา เช่น พบเห็นคนตกน้ำ นำเป็นอันตรายแก่ชีวิต ตนช่วยได้แต่ไม่ช่วย หรือพบผู้เจ็บป่วยไม่มีผู้อุปถัมภ์ ตนผ่านไปพบเข้าก็ไม่ชวนช่วยช่วยเหลือ เป็นต้น ผู้นั้นได้ชื่อว่า คนใจดำ มีแต่เอาเปรียบโลก หวังแต่เพียงจะได้รับจากผู้อื่น ไม่คิดที่จะช่วยเหลือ แบ่งปันแก่ผู้อื่น การช่วยชีวิตคนและสัตว์ดิรัจฉาน เป็นพื้นฐานสำคัญของการแสดงความกรุณา การแสดงความกรุณาต่อผู้ได้รับเดือดร้อน ทุกข์ ยาก ลำบาก เป็นกิจที่ท่านผู้ปกครอง ผู้มีอำนาจ หรือผู้นำประเทศ องค์กรต่าง ๆ ไม่ควรละเลย ผู้มีความกรุณาย่อมมีอัธยาศัยอันชุ่มชื่นด้วยเมตตากรุณา

กล่าวโดยสรุป เมตตา คือความคิดปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข เป็นหน้าที่ของมนุษย์พึงมีให้แก่กันและกัน ส่วนกรุณา เป็นความปรารถนาดี มีความคิดให้ผู้อื่น สัตว์อื่น ปราศจากทุกข์เมื่อเห็น

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

ผู้อื่นได้รับความทุกข์ก็พลอยสงสาร เป็นเหตุให้คิดช่วยปลดเปลื้องทุกข์ภัยของกันและกัน ตรงข้ามกับ วิหิงสา ความเบียดเบียน ความมีเมตตากรุณาแก่กันและกัน เป็นธรรมก็จริง แต่จะต้องเป็นผู้ที่ฉลาด และรู้วิธีแสดงออกจึงจะไม่มีโทษ เช่นพบคนตกน้ำ ตนว่ายน้ำไม่แข็งพอที่จะช่วยได้ ถ้าลงไปช่วยก็คง จะเอาตัวเองไม่รอดไปด้วย อนึ่ง ถ้าจะแสดงเมตตากรุณาแก่ผู้หนึ่ง แต่เป็นการทำลายประโยชน์ของคนทั้งหลายก็ไม่ควรทำ การแสดงความเมตตากรุณาอย่าอ้อมอวนยวประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม ในทางโลกอย่าเป็นเหตุให้มนุษย์มีความรักใคร่เคารพนับถือกันและกันเป็นเหตุให้ไม่เบียดเบียนกัน ในทางธรรมเมตตาเป็นเหตุให้กำจัดพยาบาท (การปองร้ายผู้อื่น) กรุณาเป็นเหตุให้กำจัดวิหิงสา (การเบียดเบียนกัน) ถ้าบุคคลประกอบให้ถูก ให้ควรแล้วอย่าอ้อมอวนยวผลดีให้เกิดแก่ผู้ที่ประกอบและผู้ที่ได้รับ ทำให้การประพฤติปฏิบัติศีลข้อที่ ๑ ให้งามสมบูรณ์ขึ้น

๒) สัมมาอาชีวะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี)

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คือเว้นจากเลี้ยงชีพในทางที่ผิดเช่น โกง หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ คำนุश्य ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น เป็นคุณธรรมของผู้มีศีลข้อ ๒ ที่ผู้มีศีลจะต้องประพฤติในธรรมของการหาเลี้ยงชีพในกิจการ บุคคลวัตถุ ดังนี้

(๑) ความประพฤติเป็นธรรมในกิจการ ได้แก่ ความซื่อตรงในกิจการงานของตน ไม่เกียจคร้าน ไม่บิดพลิ้ว ทำหน้าที่ตนด้วยความวิริยอุตสาหะ ตั้งใจจะให้การงานนั้นสำเร็จได้โดยเร็ว และด้วยดี ทำงานอย่างเต็มที่ในเวลาที่ทำ การไม่ย่อหย่อนอ้อมแรง หลีกเลี้ยงการงาน

(๒) ความประพฤติเป็นธรรมในบุคคล ได้แก่ ความประพฤติที่ปราศจากความลำเอียง ถ้าเป็นนายจ้างต้องจ่ายค่าจ้างตามสัญญา ถ้าเป็นพ่อค้าต้องไม่ประพฤติตนเป็นคนเห็นแก่ได้ ไม่โกงราคาสินค้าเกินความเป็นจริง

(๓) ความประพฤติเป็นธรรมในวัตถุ ได้แก่ไม่เอาที่ไม่จริงไปหลอกหลวงเขาว่าเป็นของจริง เพราะการขายของปลอมเป็นการหลอกหลวงผู้ซื้อและเป็นการหักเอาผลประโยชน์จากผู้ซื้อด้วย หรือไม่ขายของเสียที่หมดอายุแก่ผู้ซื้อ

กล่าวโดยสรุป การเลี้ยงชีพดีด้วยสัมมาชีพ นอกจากจะเป็นอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม ประเทศชาติ แล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพัฒนาชีวิตของตนเองด้วย ผู้ที่ทำงานควรตั้งใจใช้เป็นโอกาสในการพัฒนาตน เป็นที่ฝึกฝนพัฒนาทักษะต่าง ๆ ทั้งฝึกกาย วาจา กิริยา มารยาท พัฒนาความสามารถในการสื่อสาร มีความสัมพันธ์อันดีต่อเพื่อนมนุษย์ ฝึกหัดความเข้มแข็งขยันอดทน ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความมีฉันทะ มีสติและสมาธิ พัฒนาความสุขในการทำงาน และพัฒนาด้านปัญญา เรียนรู้จากทุกสิ่ง ทุกเรื่องที่เกี่ยวข้อง เข้ามาในองค์การ คิดค้นหาวิธีแก้ไข ปรับปรุงในปัญหา และข้อบกพร่องต่าง ๆ ในความหมายที่ลึกลงไป การเลี้ยงชีพดีด้วยสัมมาชีพ ท่านหมายความว่าไปถึง ความขยันหมั่นเพียรและการปฏิบัติให้ได้ผลดีในการประกอบอาชีพที่สุจริต อาชีพการงานนั้นเป็นภารกิจที่ครอบครองเวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของเรา ผู้ใดมีความคิดพิจารณาโดยอุบายอันถูกต้อง ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องดีงามในอาชีพการงานของตน นอกจากจะได้บำเพ็ญประโยชน์เป็นอันมากแล้ว ก็จะได้ประโยชน์จากการงานนั้นๆ มากมาย ทำให้งานนั้นเป็นส่วนหนึ่งของศึกษา เป็นเครื่องฝึกฝนพัฒนาชีวิตตนให้ก้าวไปสู่มรรคได้ด้วยดี

๓) กามสังวร หรือกามสัญญาณะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๓ กามะ สุมิฉฉาจารา เวรมณี)

กามสังวร เป็นคุณธรรมที่สนับสนุนศีลข้อที่ ๓ เป็นธรรมที่ให้ผู้ปฏิบัติงดเว้นจากความมกมากในกามารมณ์ จนเป็นเหตุให้ละเมิดศีล

กามสังวร (อ่านว่า กามะ, กามมะสังวอน) แปลว่าความสำรวมในกาม ความระวังในกาม กามสังวรหมายถึง การรู้จักเหนี่ยวรั้งตนเอง รู้จักยับยั้งชั่งใจในเรื่องกามารมณ์ ไม่ปล่อยใจปล่อยตัวไปตามกามารมณ์ โดยมีสติเหนี่ยวรั้งยั้งใจไม่ให้หลงใหลมัวเมาหมกมุ่นอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสอันเป็นกามคุณ เป็นการป้องกันกิเลสไม่ให้เข้ามาทำอันตรายจิตใจ ทำให้ไขว่เขวออกห่างจากการปฏิบัติธรรม เพราะยินดีเพลิดเพลินอยู่กับกามคุณเหล่านั้น

กามสังวร คือ การสำรวมระวังไม่ล่วงละเมิดคุ้มครองของบุคคลอื่น ยินดีพอใจเฉพาะในคุ้มครองของตนเอง อันเป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกาเมสุมิจฉาจาร^{๑๔}

เบญจธรรมในข้อนี้ เป็นการยืนยันความบริสุทธิ์ของหญิงหรือชาย เพราะเมื่องดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจารแล้ว แต่ยังประพฤติกมมากในกาม ย่อมไม่มีสง่าราศี ตกอยู่ในมลทิน ไม่พ้นการติเตียนนินทาจากผู้อื่น ความสำรวมในกาม แบ่งตามเพศได้เป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) สหารสันโดษ แปลว่า ความพอใจด้วยภรรยาตน ถือเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา คำว่า พรหมจรรย์ คือการประพฤติอย่างประเสริฐ ไม่ได้หมายถึง การการบวชเป็นบรรพชิตเท่านั้น แต่ยังหมายถึง ข้อวัตรปฏิบัติเพื่อขัดเกลาตนเองเช่น ทาน เวทย์วาจจะ เบญจศีล อปัมัญญา เมถุนวิริติ สหามสันโดษ เป็นต้น

(๒) ปติวัตร แปลว่า ความจงรักภักดีในสามีตน ข้อนี้เป็นคุณธรรมฝ่ายสตรี เมื่อมีสามีแล้วพึงปฏิบัติสามีของตนตามหน้าที่ภรรยาให้ดีที่สุด รักใคร่เฉพาะแต่สามีตน ไม่ปันใจให้ชายอื่น แม้จะไม่มีกฎหมายบ้านเมืองห้ามไม่ให้มีสามีใหม่ก็ตาม

กล่าวโดยสรุป กามสังวรเป็นคุณธรรมของสตรี และบุรุษ ว่าสตรีทั้งหลายเมื่อมีคุ้มครองแล้วย่อมต้องดูแลกิจการการเรือน สงเคราะห์เพื่อนสามี ไม่ล่วงเกินนอกใจ ขยัน และรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ ด้วยความขยันไม่เกียจคร้าน ส่วนบุรุษย่อมต้องยกย่อง ไม่ดูหมิ่นไม่นอกใจใน มอบความไว้วางใจ กับความเป็นใหญ่ และของกำนัลแก่ภรรยา

๔) สัจจะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวมณิ)

สัจจะ หมายถึง คุณธรรม หรือคำพูดก็ได้ สัจจะ หมายถึง คุณธรรม แปลว่า ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ความมีสติซื่อตรง คือความที่มีจิตใจตรง ไม่คิดคด ไม่คิดโกหกหลอกลวงรักษา คำมั่นสัญญาอย่างมั่นคง

สัจจะ หมายถึง คำพูด แปลว่าคำจริง คือคำตรง คำแท้ คำพูดที่ไม่โกหกหลอกลวง บิดพลิ้ว ลักษณะของผู้ที่มีสัจจะ คือ

๑. พูดอย่างไร ทำอย่างนั้น รักษาคำพูด
๒. ซื่อสัตย์ จริงใจ ไว้วางใจได้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๓. มีความบริสุทธิ์ใจต่อคุ้มครองตนและบุคคลทั่วไป
๔. ไม่เป็นคนสับปลับ หน้าไหว้หลังหลอก

^{๑๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษา พุทธศาสตร์ คำวัด, หน้า ๕๓.

กล่าวโดยสรุป สัจจะ คือความจริงใจเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต ทั้งทางโลกและทางธรรม ผู้ที่ขาด สัจจะ เพียงอย่างเดียวย่อมเอาตัวไม่ได้ ในทุกๆ อย่าง ในทางตรงข้าม คนที่มีสัจจะย่อมจะเป็นหลักประกันให้ผู้อื่นเชื่อถือ ไว้วางใจ จะทำการสิ่งใดย่อมเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้า ด้วยได้รับการสนับสนุนจากคนทั้งหลาย

๕) สติสัมปชัญญะ (คู่กับ ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมชชพมาทภูฏานา เวมณิ)

สติสัมปชัญญะ เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนทำให้เกิดการงดเว้นการดื่มน้ำเมาสติ เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก คือทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เลินเล่อ พลังผลอป้องกันความเสียหายเบื้องต้น เป็นเหตุให้ฉุกละหุก ยับยั้งชั่งใจ ไม่บุ่มบ่าม หากขาดสติย่อมเป็นเหตุให้ทำการใด ๆ ผิดพลาด เสียหาย ลักษณะของความมีสติ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหารที่บริโภค พึงเห็นว่าอาหารสมควรบริโภค เป็นของแสลงหรือไม่ ให้เป็นเวลา ไม่บริโภคจนอึดเกินไป ปฏิบัติได้เช่นนี้ย่อมเป็นประโยชน์เป็นเครื่องบำรุงร่างกายให้ผาสุก

(๒) ความไม่เลินเล่อในการทำงานผู้มีสติย่อมไม่ทอดธุระตน หมั่นเอาใจใส่คอยประกอบกิจการให้ชอบด้วยกาลเทศะไม่ปล่อยให้กิจการค้างค้ำเป็นดินพอกหางหมู การงานย่อมเจริญก้าวหน้าไพบุลย์

(๓) ความมีสติสัมปชัญญะในการประพฤติตัวมีความรู้รอบคอบ รู้จักระมัดระวัง ชื่อว่า สัมปชัญญะ พึงเห็นได้ในบุคคลผู้ประกอบกิจการใด ก็ควรไตร่ตรองให้เห็นคุณ โทษ มีประโยชน์ หรือเสียประโยชน์ ควรทำหรือไม่ควรทำไม่เป็นคนสับปลั๊กกลั๊กลอกเชื่อถือไม่ได้ ไม่ทำความเสียหายมาสู่ตนเองและผู้อื่น ชื่อว่า มีสัมปชัญญะในการประพฤติ

(๔) ความเป็นผู้ไม่ประมาทในธรรม พึงกำหนดรู้ด้วยธรรมเหล่านี้ คือ

๑. ความไม่ประมาทในสภาวะธรรมอันเป็นอยู่ตามธรรมดาของโลก
๒. ความไม่ประมาทในธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล
๓. ความไม่ประมาทในโลกธรรม

สัมปชัญญะ คือ ปัญญา ความรอบรู้เป็นความรู้ชัดจริงที่นำมาแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ขณะนั้นได้ เมื่อไม่มีสติย่อมไม่เกิดปัญญา อนึ่ง ความมีสติรอบคอบ หมายถึงความมีสติระลึกได้ ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด และมีสัมปชัญญะ ความรู้ตัวในขณะที่ทำ พูด คิด

กล่าวโดยสรุป สติสัมปชัญญะ เป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นเองไม่ได้ จะต้องฝึกฝนรวบรวมจิตใจให้แน่นแหวด้วยวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เช่น ทำสมาธิ สวดมนต์ ภาวนา ในการปฏิบัติทั้งสมถกัมมัฏฐาน หรือวิปัสสนากัมมัฏฐานล้วนต้องใช้สติ ทั้งสิ้น สติสัมปชัญญะ ทำให้เกิดสมาธิและสมาธิทำให้เกิดปัญญาที่มีสมาธิเป็นฐานนั้น จะมีกำลังมาก มีอานิสงส์มาก ดังนั้น การฝึกสติต้องคอยกำกับดูแลเอาใจใส่ตลอดเวลาในทุกขณะจิต ฝึกให้สติอยู่กับปัจจุบัน ไม่เหม่อลอยต้องอยู่กับเรื่องเฉพาะหน้าที่ต้องทำ เมื่อมีสมาธิดีแล้วย่อมเกิดปัญญา เมื่อเกิดปัญญา ย่อมสามารถจะนำเอาไปใช้ในชีวิตประจำวันที่เราเรียกว่า สติสัมปชัญญะ เพราะเป็นธรรมคู่กันกับสติหมายถึง ความรู้ตัวทั่วพร้อมขณะ ทำ พูด คิด

สรุป หลักขั้นตติธรรมมีความสำคัญต่อเบญจศีล ศีล ๕ ข้อนี้ เป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน เมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ อย่างอดทนยอมได้ก็ชื่อว่า เป็นผู้มศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่า เบญจศีลที่มาในพระไตรปิฎกปรากฏในคัมภีร์ชั้นอปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในภายหลังมีชื่อเรียก

เพิ่มว่าเป็น นิจศีล คือ ศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำ และ มนุษยธรรมธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ เพราะผู้จะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้น ต้องเป็นผู้รักษาศีล ๕ อย่างบริบูรณ์มาก่อน ศีล ยังมีความหมายว่า เจตนา เจตสิก การสำรวม การไม่ก้าวล่วงความสำคัญของเบญจธรรม มีความหมายเดียวกับคำว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึงธรรมที่ดี หรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะ โทสะ โมหะได้ กัลยาณธรรมนั้นไม่ได้ปรากฏเป็นหมวดหมู่ในพระไตรปิฎก แต่จะมีแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เป็นธรรม ๕ ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีล ควรมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ คือ เมตตาและกรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ

๔.๑.๒ ขันติธรรมกับการพัฒนาจิตใจ

การใช้ขันติธรรมกับการพัฒนาจิตใจการปฏิบัติในหลักสมานันต์เอง เป็นการปลูกฝังคุณธรรมสร้างเสริมคุณภาพของจิตให้มีสุขภาพที่ดี พร้อมทั้งจะปฏิบัติกรงานต่าง ๆ ได้ เป็นการพัฒนาในขั้นตอนที่ฝึกฝนอบรมสัมมาวายามะ, สัมมาสติและสัมมาสมาธิให้เจริญองงามขึ้นจนสามารถมีความสมบูรณ์พร้อมทางคุณธรรม มีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิตและสุขภาพของจิต พัฒนาถึงมาตรฐานของอริยชน ประเภทนี้เป็นขั้นตอนของจิตตสิกขา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

การอบรมจิตของตนให้สงบ ในขั้นสมาธิ การฝึกจิตขั้นสมาธิเป็นตัวกำจัดปฏิกูลฐานกิเลส คือกิเลสอย่างกลางประเภทนิรวณที่กลุ่มมจติใจของคนเราให้เตือดร้อนกระวนกระวาย สมถภาวนาคือการทำจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิจิตมีความมั่นคงไม่หวั่นไหวแม้จะมีอารมณ์ภายนอกกระทบก็ตาม

กล่าวโดยทั่วไป สมาธิหรือสมถภาวนา คือ การเอาจิตหรือสติความระลึกรู้ไปจดจ่อกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่นการนึกถึงพระพุทธรูป บริกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือกำหนดลมหายใจเข้าออกก็ได้ สิ่งที่เขาจิตไปจดจ่อนี้เรียกว่าอารมณ์กรรมฐาน จิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่เป็นขั้นตามลำดับเรียกว่าฌาน ซึ่งแบ่งออกเป็นหลายลักษณะแล้วแต่ความเพ่งพิจินิจของจิต

สมาธิหรือสมถภาวนานี้เป็นการพัฒนาในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่การนำเอาองค์มรรคข้อสัมมาวายามะ ความพยายามชอบ สัมมาสติ การระลึกชอบ สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นชอบเข้ามาเป็นกลุ่มเดียวกัน โดยความหมายได้แก่การฝึกจิตให้เข้มแข็ง มั่นคงแน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส เป็นสุขและปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้เศร้าหมองอยู่ในฐานะที่สมควรจะใช้งานได้เป็นอย่างดี รู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการของสมาธิ

การเจริญสมาธิก็เพื่ออบรมจิตให้เป็นสมาธิควรแก่กรงานก่อนแล้ว จึงเจริญวิปัสสนาเพื่ออบรมปัญญา จิตที่ฝึกอบรมดีแล้วด้วยสมถะและวิปัสสนาทำลายอวิชชาได้แล้ว ก็เกิดเป็นปัญญาขั้นแทน ดังนั้น การเจริญสมาธิตามหลักวิชามีแสดงไว้อย่างเป็นระบบ มีปรากฏทั้งในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นอรรถกถา เป็นการเจริญสมาธิที่ดำเนินไปตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ขอบสมาธิและการพัฒนาจิตขั้นสู่สมาธิในประเภทต่างๆ การเจริญสมาธิที่เป็นแบบแผนในพุทธศาสนานั้น แสดงให้เห็นว่าขั้นตอนต่างๆ ของการปฏิบัติ ประสบการณ์ต่างๆ ระหว่างการปฏิบัติและผลที่เกิดจากการปฏิบัติ รวมทั้งตัวสมาธิเองเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้และเป็นไปตามเหตุปัจจัยอันเกิดจากการประพฤติปฏิบัติหรือการกระทำของคนเราอย่างจริงๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องของความเพ้อฝันหรือคอยความหวังให้ใครทำให้ รวมทั้งรอให้มันเกิดหรือเป็นไปของมันเองตามธรรมชาติ

เมื่อเมื่อใช้หลักขั้นธรรมพัฒนาจิตด้วยสมณะให้เป็นสมาธิอย่างนี้แล้ว จิตย่อมควรแก่การทำงานโดยแท้ พร้อมทั้งจะทำการพัฒนาปัญญาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้อย่างเต็มที่ จึงเป็นจิตมีคุณภาพสูง มีกำลังควรแก่การทำงาน

๔.๑.๓ ขั้นธรรมกับการพัฒนาปัญญา

การใช้หลักขั้นธรรมพัฒนาปัญญานั้นเป็นการฝึกอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงอย่างมีความอดทนจนรู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญหามาตามแนวทางเหตุผลรู้เท่าทันโลก และชีวิตจนสามารถทำจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดถือมั่นในสิ่งต่างๆ ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ได้ในที่สุดเรียกว่า “อริปัญญา” การศึกษาในขั้นตอนที่ฝึกสมาธิปฏิบัติและสัปปะสังกัปปะให้เจริญองงาม ขึ้นจนสามารถมีความสมบูรณ์พร้อมทางปัญญา ถึงมาตรฐานของอริยชนสามารถเป็นอยู่ด้วยปัญญามีจิตใจผ่องใสเบิกบานปราศจากความทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดถือมั่นต่างๆ เป็นอิสระด้วยปัญญาอย่างแท้จริง แหล่งกำเนิดแห่งปัญญาในพุทธศาสนาแล้ว ก็มีแหล่งกำเนิดใหญ่ๆ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในสังคีตสูตรมี ๓ ประการ ได้แก่^{๑๕}

๑. สุตตามยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการฟัง หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการสดับรับฟัง และรวมไปถึงการศึกษาเล่าเรียน การถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาจากผู้อื่น การได้ยินได้ฟังและการได้เห็นจากสื่อต่างๆ มีหนังสือหรือตำราเรียน และตำราทางวิชาการต่าง ๆ สิ่งพิมพ์ โทรทัศน์ ข่าวสารข้อมูลทั้งหลาย เป็นต้น

๒. จินตามยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการคิด หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการคิด การพิจารณา การค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์ ใคร่ครวญหาเหตุผลตามความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ จนรู้ที่มาที่ไปของสิ่งทั้งหลายว่า สิ่งนี้มีเหตุปัจจัยอย่างนี้ แล้วทำให้เกิดผลอย่างนี้ ซึ่งเป็นการคิดด้วยตนเอง อีกอย่างหนึ่ง ความรู้ชนิดนี้อาจจัดเป็นความรู้โดยอ้อม เพราะก่อนจะคิดจะต้องได้เห็นได้ฟัง หรือ ได้อ่านมาก่อนการได้เห็น การได้ฟัง หรือ ได้อ่านนั่นเองเป็นสื่อกลาง จึงเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นโดยอ้อม

๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการอบรม หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมวิปัสสนาภาวนา เป็นประสบการณ์ตรง ทั้งที่เป็นประสบการณ์ตรงขั้นธรรมดาและขั้นพิเศษ ในการฝึกฝนให้เกิดความรู้บางอย่างเพียงแต่ฟังหรืออ่าน แล้วนำมาขบคิดก็เกิดขึ้นได้ การฝึกฝนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ที่จะทำให้คนเราเกิดความรู้ ความชำนาญที่แท้จริง วิชาการต่างๆ เมื่อเรียนรู้แล้วต้องนำมาปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดความรู้เพิ่มเติมขึ้นมาและต้องฝึกฝนอบรมในเรื่องนั้นๆ อยู่เสมอเพื่อให้เกิดความชำนาญส่วนปัจจัยที่ถือว่าเป็นปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสมาธิปฏิบัติหรือปัญญาที่สำคัญที่สุดมีอยู่ ๒ ประการ^{๑๖} ได้แก่

๑) ปัจจัยภายนอกเรียกว่า ปรโตโฆสะ คือ เสียงจากผู้อื่น เป็นการกระตุ้น หรือชักจูงจากภายนอก เช่น การแนะนำ สั่งสอนบอกเล่า ข่าวสาร เป็นต้น จากผู้อื่นที่ดั่งามถูกต้องถูกธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม คำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร เป็นต้น ข้อนี้ เป็นวิธีการแห่งศรัทธา ปัจจัยในภายนอกมีจุดเริ่มต้นด้วยศรัทธา แล้วอาศัยศรัทธาเป็นเหตุปัจจัยส่งเสริมต่อไปอีก การพัฒนาปัญญาจึงต้องได้ปัจจัยภายนอกเป็นกัลยาณมิตรที่เรียกว่า “ กัลยาณมิตรตตา ” ๔ หมายถึง

^{๑๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑ /๒๒ /๒๓๑.

^{๑๖} อัง.ติกก. (ไทย) ๒๐/๓๗๗/๑๑๐.

ความได้ผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ศึกษาสัทธาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศึกษาศีลสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ศึกษาจาคสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ศึกษาปัญญาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา และได้ปัจจัยภายในคือโยนิโสมนสิการ เป็นตัวหลักการใช้ปัญญา ซึ่งจะต้องพิจารณาแล้วควรใช้ความคิดให้ถูกต้องได้จนเกิดความเห็นถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) ถ้าไม่มีปัจจัย ๒ อย่างนี้ช่วยเกื้อหนุน ก็จะไม่มีความเห็นผิด(มิจฉาทิฐิ) และใช้ความคิดผิดวิธี(อโยนิโสมนสิการ) การกระทำก็ผิดและทำให้เกิดทุกข์โทษทั้งแก่ตนเองและสังคมส่วนรวมได้

๒) ปัจจัยภายในเรียกว่าโยนิโสมนสิการคือการทำให้ใจโดยแยบคาย เป็นการใช้ความคิด ความรู้จักคิด คิดเป็นระเบียบหมายถึงการรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามทีละสิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะความสัมพันธ์ที่สืบต่อกันแห่งเหตุปัจจัยเป็นต้น ข้อนี้เป็นวิธีการแห่งปัญญาซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ ลักษณะ ดังนี้

(๑) อุปายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวกับสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

(๒) ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทางหรือคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับจัตต่อบได้ หรือ มีลำดับ มีขั้นตอน เล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสนไม่ใช่ประเดี๋ยววกเวียนติดพันเรื่องนี้ ที่นี้ เตียวเตลิดออกไปเรื่องนั้น ที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

(๓) การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือ คิดอย่างมีเหตุผล หมายถึง การคิดสืบค้น ตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันมา แห่งเหตุปัจจัยพิจารณาสืบสาวหาสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า (ปฐมเหตุ) หรือ แหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

(๔) อุปาทกมนสิการ แปลว่าคิดให้เกิดผลคือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึง การคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรมเช่น ปลูกเรือให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธการพิจารณาที่ทำให้มีสติหรือทำให้จิตใจเข้มแข็ง มั่นคง

สรุปได้ว่าโยนิโสมนสิการทำให้คนเป็นผู้ใช้ความคิด คนเป็นนายของความคิด เอาความคิดมารับใช้ช่วยแก้ไขปัญหาทำให้คนอยู่สุขสบาย ในทางตรงกันข้าม อโยนิโสมนสิการทำให้คนกลายเป็นทาสของความคิด ถูกความคิดปลุกปั่นชักนำ จับลากไปหาความเดือดร้อนวุ่นวายต่างๆ ทำให้ได้รับความทุกข์ทรมานต่างๆ ไม่เป็นตัวของตัวเอง อีกอย่างหนึ่ง ในกระบวนการความคิดที่มีโยนิโสมนสิการนี้ สติสัมปชัญญะจะเข้ามาร่วมทำงานอยู่ด้วยโดยตลอด เพราะโยนิโสมนสิการเป็นอาหารคอยหล่อเลี้ยงสติอยู่เรื่อยๆ โยนิโสมนสิการเป็นความคิดที่สกัดกั้นอวิชชาต้นเหตุ อันเป็นตัวขัดขวางการเกิดปัญญา โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยให้เกิดปัญญาแล้วช่วยส่งเสริมให้เจริญงอกงามยิ่งๆ ขึ้นไป ทั้งปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ ถือว่า เป็นปัจจัยทั้งภายนอกและภายใน ที่มีอุปการะมาก ในการละอกุศลธรรมและเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย ” ๕ สำหรับผู้ที่ยังต้องศึกษาและฝึกฝนอบรมตนทุกๆ คน ปัจจัยทั้ง ๒ ประการ จะช่วยส่งเสริมกันและกัน เป็นเครื่องมือในการแสวงหาปัญญาหรือฝึกฝนให้เกิด

ปัญญา เมื่อบุคคลได้รับคำแนะนำแล้ว จึงได้ฝึกฝนตนเอง ให้รู้จักคิดเป็น ทำเป็น แสวงหาและสร้าง ปัญญาให้เกิดขึ้น ให้มีขึ้นในภายในของตนเองได้

การใช้หลักขั้นธรรมในการฟัง การคิด และการอบรมอย่างมีความอดทนนั้นจะทำให้เกิด ปัญญา นอกจากนั้นประสบการณ์ขั้นธรรมตามีขอบเขตจำกัด เหตุฉะนั้น จึงต้องพัฒนาจิตให้สูงขึ้นเพื่อ ขยายขอบข่ายของความรู้ ที่ได้รับทางประสาทสัมผัสที่กล่าวได้ว่าประสบการณ์ตรง

๔.๒ การประยุกต์ใช้ขั้นธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุข

๔.๒.๑ หลักขั้นธรรมกับการดำเนินชีวิตครอบครัว

การประยุกต์หลักขั้นธรรมใช้ในครอบครัวนั้น ควรยึดหลักประกัน ๕ ประการของเบญจ ศील-เบญจธรรม คือ

หลักประกันประการที่ ๑ : ต่างฝ่ายต่างมีขั้นธรรมไม่สร้างความโหดร้ายรุนแรงขึ้นในจิต ของกันและกันโดยการตั้งจิตไว้ในความเมตตากรุณา มีความรักใคร่ปรารถนาดีและสงสารเห็นใจอีก ฝ่ายเสมอในฐานะที่ได้ตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกันเสมือนลงเรือลาเดียวกันแล้ว เพื่อป้องกันปัญหาการใช้กา ลังข่มเหงทำร้ายร่างกายกันซึ่งมีผลเป็นความบาดเจ็บทั้งร่างกายและจิตใจโดยเฉพาะสามี ต้องให้หลักประกันแก่ภรรยาให้มาก

หลักประกันประการที่ ๒ : ต่างฝ่ายต้องขั้นธรรม ไม่เป็นคนมือไวเห็นแก่ได้จนสร้างความ ระวังสงสัยให้แก่กันและกัน เพื่อเป็นหลักประกันด้านทรัพย์สินภายในครอบครัว ดังมีสามีภรรยาบาง คู่ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องซ่อนค่าใช้จ่ายต่างๆ ไว้เพื่อไม่ให้อีกฝ่ายนำไปใช้อย่างสุรุ่ยสุร่าย อาทิ นำไปเล่น การพนันจัดเป็นการขาดหลักประกันทางด้านเศรษฐกิจ หรือขาดความปลอดภัยทางทรัพย์สิน และ ขาดความเชื่อใจกัน

หลักประกันประการที่ ๓ : ต่างฝ่ายต่างต้องมีขั้นธรรมไม่ใจเร็วด่วนได้ ตั้งตนไว้ในความ พอดีในเรื่องกามคุณ มีความสันโดษยินดีพอใจเฉพาะในคู่ครองของตนโดยไม่คิดนอกใจ ไม่ เหลาะแหละจึงจะเป็นหลักประกันในเรื่องความรักในคู่ครองได้ ซึ่งนับเป็นความปลอดภัยของ ครอบครัว เพราะการเป็นต้นแบบที่ไม่เจ้าชู้ให้แก่ลูกหลานด้วย

หลักประกันประการที่ ๔ : ต่างฝ่ายต่างต้องมีขั้นธรรมไม่พุดปดมดเท็จต่อกัน เป็นการ สร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจกันด้วยหลักแห่งความสัตย์ เป็นหลักประกันแห่งความซื่อสัตย์ตรงต่อ กัน มิเช่นนั้น คนที่รักกันมานาน หากได้รู้ในภายหลังว่าอีกฝ่ายหนึ่งไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน ก็จะเปลี่ยนจาก รักเป็นแค้นแทน จนถึงแก่ทำร้ายหรือทำลายกันในที่สุด

หลักประกันประการที่ ๕ : ต่างฝ่ายต่างต้องมีหลักขั้นธรรมไม่สร้างเหตุความลุ่มหลงมัว เมมา ขาดสติ โดยใช้สิ่งเสพติดมีเมมาเป็นเครื่องย้อมใจให้เกิดความฮึกเหิมต้องใช้หลักการประคับประ ครองตนด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นหลักประกันแห่งความไม่ประมาทและที่สำคัญที่ต้องตระหนัก อย่างแรงกล้า เพราะเป็นทางนำมาของความล่มสลายทางเศรษฐกิจ ทั้งในครอบครัว ชุมชนสังคมและ ประเทศชาติ ดังคำกล่าวที่ว่า “...น้ำท่วม ไฟไหม้ โจรปล้น ยังไม่ร้ายเท่าการพนัน” อันเป็นผลสืบ เนื่องมาจากสิ่งเสพติดมีเมมา ในอาบายมุข ๖ นั้นเอง

เมื่อนำหลักขั้นธรรมมาเสริมสร้างครอบครัวโดยยึดหลักเบญจศีล - เบญจธรรมจะทำให้ ครอบครัวมีความสุขในที่สุด

๔.๒.๒ หลักชั้นศีลธรรมกับการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพควรยึดหลักชั้นศีลธรรมโดยประกอบสัมมาอาชีพะ หลักการของสัมมาอาชีพะประการแรกคือ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย มีสาระสำคัญดังนี้

๑. ใช้หลักชั้นศีลธรรมในการเว้นจากมิชฌาวัณชชา คือ การเลี้ยงชีพในทางที่ไม่สมควร เรียกว่า มิจฉา

วัณชชา คือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เพราะเป็นอาชีพที่ส่งเสริมการเบียดเบียนและการทำลาย

ชีวิต ประกอบด้วย

๑) สัตตวัณชชา การค้าขายศรัทธาอันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอก ดาบ ปืน ระเบิด เป็นต้น

๒) สัตตวัณชชา การค้ามนุษย์

๓) มังสวัณชชา การค้าสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร

๔) มัชชวัณชชา การค้าขายสิ่งมีนเมา

๕) วิสวัณชชา การค้าขายยาพิษ^{๑๗}

การที่พระพุทธศาสนาสอนให้ละเว้นการค้าขายศัตราวุธก็เพราะเห็นว่า เป็นเครื่องมือแห่งการฆ่าทำลายชีวิตทั้งต่อตัวมนุษย์และสัตว์อื่น การแสวงหาเลี้ยงชีพตนเองให้อยู่รอดจากการค้าศัตราวุธก็เท่ากับเป็นการดำรงชีวิตจากการฆ่าทำลายโดยเฉพาะกับชีวิตมนุษย์ด้วยกันเอง

การสอนให้ละเว้นการค้ามนุษย์ก็เพราะว่า มนุษย์มีสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานและมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์เหมือนกัน มนุษย์จะซื้อขายมนุษย์ด้วยกันเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องอย่างยิ่ง การค้าขายมนุษย์เท่ากับเป็นการลดค่ามนุษย์ลงไปเป็นสัตว์หรือสิ่งของ การแสวงหากำไรจากการค้ามนุษย์ จะทำให้มนุษย์กดขี่เบียดเบียนกันเองอย่างรุนแรง โดยกลุ่มมนุษย์ที่มีกำลังอำนาจมากกว่าจะกดขี่เบียดเบียนมนุษย์กลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่าเป็นสินค้า ซึ่งเป็นการย่ำยีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วยกันเอง

การสอนให้ละเว้นการค้าขายสัตว์มีชีวิตก็เพราะว่า สัตว์ก็รักชีวิตของตนเอง เหมือนกัน การแสวงหาเลี้ยงชีพจากการค้าขายสัตว์เป็นบ่อเกิดของการเบียดเบียน และการทำลายชีวิตเป็นการดำรงชีวิตตนเองให้อยู่รอดบนความทุกข์ของสัตว์อื่น อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้มีการกระทำผิดกฎหมายของผู้ลักลอบค้าขายสัตว์ป่าสงวน หรือหากเป็นการค้าขายสัตว์เพื่อใช้แรงงาน ทางพระพุทธศาสนาก็สอนให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเมตตาและกรุณาต่อสัตว์

การสอนให้ละเว้นการค้าขายน้ำเมาก็เพราะยึดหลักการที่ว่า การขายเป็นการส่งเสริมการผลิตและส่งเสริมการดื่ม และการดื่มน้ำเมาเป็นสาเหตุของการประกอบกิจกรรมที่ก่อให้เกิดทุกข์ และเป็นโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้หลายประการ ในพระไตรปิฎก ได้แสดงโทษของการดื่มสุราไว้ ๖ ประการ คือ

๑) ทำให้สูญเสียทรัพย์

๒) ก่อการทะเลาะวิวาท

^{๑๗} วจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๑๘๖.

- ๓) ทำลายสุขภาพกายและสุขภาพจิต
- ๔) เสื่อมเสียเกียรติชื่อเสียง
- ๕) ทำให้ขาดความละเอียด
- ๖) ทำลายสติปัญญา^{๑๘}

การสอนให้ละเว้นการค้าขายยาพิษก็เพราะว่า ยาพิษทำลายชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะการใช้สารพิษปลอมปนไปกับอาหารเพื่อให้รับประทาน ทำให้ผู้บริโภคได้รับสารพิษโดยตรง ส่งผลกระทบต่อชีวิต ทำให้สูญเสียอวัยวะหรือทุพพลภาพ แม้ไม่ตายก็ทำให้สุขภาพจิตและสุขภาพร่างกายเสื่อมโทรมอย่างรุนแรง นอกจากนี้การใช้สารเคมีต่างๆ ยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย การค้าขายดังกล่าวมานี้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือเป็นการประกอบกิจการที่มีโทษ คือ มีโทษต่อผู้อื่นและต่อสังคมส่วนรวมด้วย หากอาชีพเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการทางธุรกิจย่อมเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคมกระทำผิดทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้นและส่งผลกระทบต่อสังคม^{๑๙}

๒. การใช้หลักขันติธรรมในการเว้นจากการลักขโมย ทูจริต คดโกง ซึ่งการการลักขโมย ทูจริต คดโกงผู้อื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์เฉพาะตน หรือเฉพาะกลุ่มของตน เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข คนในสังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และด้านศีลธรรมยังเป็นการกระทำผิดทั้งทางกฎหมายและด้านศีลธรรม ซึ่งขัดต่อหลักศีล ๕ ข้อที่สองที่ห้ามลักทรัพย์หรือพฤติกรรมอื่นใดที่ได้ทรัพย์ที่มีใจของตนเองมาด้วยลักษณะที่มีชอบ การเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยหรือทูจริตคดโกงจึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่นและของสังคม เป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น

๓. การใช้หลักขันติธรรมในการเว้นจากอบายมุข อบายมุข คือปากทางแห่งความเสื่อม เป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากอกุศลกรรม ส่วนใหญ่จะเป็นอาการของความโลภกับความหลง ที่เกิดขึ้นภายในใจของคน มีความโลภอยากได้จนขาดเหตุผลที่จะพิจารณาให้เห็นโทษของการกระทำเช่นนั้น บางเรื่องดูแล้วเป็นลักษณะของตัณหา คือแต่ละข้อนั้นขอเพียงได้หยุดคิดแยกแยะให้เห็นคุณโทษของการเว้นจากอบายมุข และการตกเป็นทาสของอบายมุขตามความเป็นจริงย่อมสามารถที่จะงดเว้นจากอบายมุขและเป็นอิสระได้ แต่เพราะความโลภจัด จนทำให้ปริมาณของโมหะมีความเข้มข้นมากจนปิดบังเหตุผลสติปัญญาของมนุษย์ ทำให้ไม่มีปัญญาพอที่จะคุ้มครองรักษาตนได้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของวินัยของผู้ครองเรือนพร้อมกับทรงชี้โทษของอบายมุข ประกอบด้วย

๑) ความเป็นนักเลงหญิง หมายถึง การเป็นคนมักมากในกามมีความต้องการทางเพศมากจนขาดการควบคุม ทำตนเป็นคนเจ้าชู้ ยุ่งเกี่ยวกับภรรยาชายอื่นบ้าง หญิงโสเภณีบ้าง จนถึงประกอบอาชญากรรมทางเพศบ้าง

๒) ความเป็นนักเลงดื่มสุรา

๓) ความเป็นนักเลงเที่ยวกลางคืน

๔) การเที่ยวดูการเล่น

^{๑๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๔/๗๗.

^{๑๙}พระธานี เขมธมโม (จำปา), “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๑.

๕) เล่นการพนันมีโทษ

๖) คบคนชั่วเป็นมิตร^{๒๐}

ตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางวาจาจัดเป็นกุศลกรรมและเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการดังต่อไปนี้

๑) การไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ ดำเนินชีวิตอย่างมีสัจจะ รักษาความสัตย์

๒) การไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ คือ การเว้นจากการใช้คำพูดยุยงให้คนอื่นแตกแยกกันหรือเข้าใจผิดกัน เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

๓) การไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ แม้ว่าบางครั้งคำหยาบคายอาจสร้างอารมณ์ขันให้ผู้ฟังได้เหมือนกับพ่่นักตลกชอบพูดกันอยู่บ่อย ๆ แต่ก็เกิดผลเสียแก่ผู้พูด เพราะจะเกิดความเคยชินและจะทำให้ผู้ฟังเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดา

๔) การไม่พูดเพื่อเจ้อเลี้ยงชีพ คือ ให้เว้นจากการดำเนินชีวิตด้วยอาศัยวาจาที่ไร้สาระไร้แก่นสาร ไม่เป็นธรรมและไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เนื่องจากคำพูดที่เพ้อเจ้อนั้นทำให้ผู้ฟังหลงผิดเข้าใจผิดได้

๕) การไม่ประจบเลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการใช้วาจาประจบสอพอผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

๖) การไม่บังคับขู่เข็ญเลี้ยงชีพ วาจาที่ข่มขู่ไม่เป็นไปเพื่อการข่มขู่หรือบังคับขู่เข็ญเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม^{๒๑}

การเลี้ยงชีพชอบทางใจเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลซึ่งเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความสุขสงบภายใน เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการดังต่อไปนี้

๑) มีขันติธรรมไม่โลภอยากได้ทรัพย์สินคนอื่นเลี้ยงชีพ พระพุทธศาสนาเรียกภาวะทางจิตใจนี้ว่า อนภิชชา เป็นสภาพจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้ คือไม่โลภอยากได้ของๆ คนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร คิดเลี้ยงชีพวางแผนดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรมจนสามารถพัฒนาจิตของตนให้มีความพร้อมที่จะเสียสละบริจาคสงเคราะห์คนทั้งหลายด้วยความเมตตา กรุณา มีอหังการน้อยเพื่อแม่ โอบอ้อมอารีต่อคนทั้งหลายเรียกว่า เป็นคนมีน้ำใจงาม

๒) มีขันติธรรมไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ เป็นการควบคุมสภาพจิตใจต่อความพยายบาท ปองร้าย ผู้อื่นเพื่อหวังเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน ให้มีจิตเมตตา คิดเอื้อเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นอันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย

๓) มีขันติธรรมไม่คิดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการคิดหาโอกาสเพื่อตัดทวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลี้ยงชีพตนเอง การคิดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพจัดเป็นความเห็นแก่ตัวและเป็นแนวทางที่ไม่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต ซึ่งขัดต่อหลักสัมมาอาชีวะ

การเลี้ยงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่างๆ ล้วนเนื่องมาจากภายในจิตใจ

^{๒๐}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๘-๑๘๔/๑๙๖-๑๙๘.

^{๒๑}พระธานี เขมธมโม (จำปา), “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา”, หน้า ๔๖.

อนึ่งใจของคนเราเป็นกุศล หรืออกุศลแล้ว ผลของการกระทำแสดงออกมาทางกายและ วาจา กล่าวคือ ถ้ากระทำความดีผลกรรมย่อมส่งผลให้ชีวิตเจริญขึ้น แต่ถ้ากระทำกรรมชั่วผลกรรมก็ ย่อมส่งผลให้ชีวิตเสื่อมลง

หลักการประกอบอาชีพตามหลักชั้นศีลธรรม คือการประกอบสัมมาอาชีพะ ด้วยการเลี้ยงชีพชอบทางกาย ทางวาจาและทางใจอย่างมีความอดทนดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถนั่นเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งการดำเนินชีวิตสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งเป็นหลักการของ สัมมาอาชีพะในทางพระพุทธศาสนา

๔.๓. สรุป

ชั้นศีลธรรมมีส่วนอย่างมากในการสร้างเสริมบุคลิกภาพซึ่งจากทัศนคติของนักจิตวิทยาหลาย ท่านที่ให้คำจำกัดความและความหมายของคำว่าบุคลิกภาพ สรุปได้ว่า บุคลิกภาพมี ๒ ประการ คือ บุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายนอกได้แก่สภาพนิสัยจำเพาะ หรือลักษณะเฉพาะตัวของบุคคล หนึ่ง ที่แสดงออกมาในรูปพฤติกรรม ทางกาย วาจา ต่อบุคคลอื่น หรือต่อสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของ บุคคลนั้น และบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายใน ได้แก่สภาพลักษณะนิสัย การพัฒนา บุคลิกภาพ หมายถึง การปรับปรุงบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายนอก และบุคลิกภาพที่เป็น ลักษณะภายใน ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เหมาะสม

การพัฒนาพฤติกรรมโดยการใช้หลักชั้นศีลธรรมตามแนวทางเบญจศีลคือศีลทั้ง ๕ ข้อนี้เป็น กฎระเบียบและเป็นหลักประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคน ต้องใช้หลักชั้นศีลธรรมเป็น อย่างมากในการงดเว้นการกระทำล่วงละเมิดเพื่อป้องกันแ้วและภัยทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย หากคนในสังคมไม่เคารพในหลักของศีลแล้ว ความทุกข์เดือดร้อนก็จะกลายเป็นปัญหาของชีวิตและ สังคม พระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นให้มนุษย์ในสังคมมีความสุข สงบ มีเอกภาพ ความเสมอภาคบนหลัก พื้นฐานของการดำเนินชีวิต โดยให้มีความรัก มีเมตตาต่อสรรพชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันโดยอยู่ ร่วมกันในสังคมอย่างมีปรกติสุข ไม่เดือดร้อน เป็นที่รองรับของธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ซึ่งมี ประโยชน์และอันสงส์สืบไปอย่างต่อเนื่องซึ่งหลักชั้นศีลธรรมมีความสำคัญต่อเบญจศีล ศีล ๕ ข้อนี้ เป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน เมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ อย่างอดทนยอมได้ก็ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีศีล คือเป็น เบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่า เบญจศีลที่มาในพระไตรปิฎกปรากฏในคัมภีร์ชั้นอุปทาน และพุทธ วงศ์ ต่อมาในภายหลังมีชื่อเรียกเพิ่มว่าเป็น นิจศีล คือ ศีลที่ศฤห์สัถ์ควรรักษาเป็นประจำ และ มนุษยธรรมธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ เพราะผู้จะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้น ต้องเป็น ผู้รักษาศีล ๕ อย่างบริบูรณ์มาก่อน ศีล ยังมีความหมายว่า เจตนา เจตสิก การสำรวม การไม่ก้าวล่วง ความสำคัญของเบญจธรรม มีความหมายเดียวกับคำว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึงธรรมที่ดี หรือธรรมที่ สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะ โทสะ โมหะได้ กัลยาณธรรมนั้นไม่ได้ปรากฏเป็น หมวดหนึ่งในพระไตรปิฎก แต่จะมีแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เป็นธรรม ๕ ธรรมอันดีงามทำอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมที่เกี่ยวเนื่องแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาศีล ควร มีเบญจธรรมไว้ประจำใจ คือ เมตตาและกรุณา สัมมาอาชีพะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะเมื่อเมื่อใช้ หลักชั้นศีลธรรมพัฒนาจิตด้วยสมณะให้เป็นสมาธิอย่างนี้แล้ว จิตย่อมควรแก่การงานโดยแท้ พร้อมทั้งจะ ทำการพัฒนาปัญญาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้อย่างเต็มที่ จึงเป็นจิตมีคุณภาพสูง มีกำลังควรแก่การงาน

นอกจากนี้การใช้หลักชั้นศีลธรรมในการฟัง การคิด และการอบรมอย่างมีความอดทนนั้นจะทำให้เกิดปัญหา นอกจากนี้ประสบการณ์ชั้นธรรมดามีขอบเขตจำกัด เหตุนี้จึงต้องพัฒนาจิตให้สูงขึ้นเพื่อขยายขอบข่ายของความรู้ ที่ได้รับทางประสาทสัมผัสที่กล่าวได้ว่าประสบการณ์ตรง

การประยุกต์หลักชั้นศีลธรรมใช้ในครอบครัวนั้น ควรยึดหลักประกัน ๕ ประการของเบญจศีล-เบญจธรรมคือหลักประกันร่างกาย หลักประกันทรัพย์สิน หลักประกันครอบครัว หลักประกันสังคม และหลักประกันตนเองเมื่อนำหลักชั้นศีลธรรมมาเสริมสร้างครอบครัวโดยยึดหลักเบญจศีลเบญจธรรมจะทำให้ครอบครัวมีความสุขในที่สุด

หลักการประกอบอาชีพตามหลักชั้นศีลธรรม คือการประกอบสัมมาอาชีพะ ด้วยการเลี้ยงชีพชอบทางกาย ทางวาจาและทางใจอย่างมีความอดทนดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถนั่นเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งการดำเนินชีวิตสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งเป็นหลักการของสัมมาอาชีพะในทางพระพุทธศาสนา

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีระหว่างชุมชนกับท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ วัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาภาวะการขาดขันติธรรมในสังคมไทย ๒) เพื่อศึกษาหลักขันติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักขันติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุขในสังคมไทยปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา เอกสารทางวิชาการ มาวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในรูปการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) ประกอบกับทรรศนะแนวความคิดเห็นของผู้วิจัย โดยมีลำดับการสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการประยุกต์หลักขันติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุขสรุปผลเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

๑. ภาวะการขาดขันติธรรมในสังคมไทย

วิกฤติความขัดแย้งในสังคมไทยนับแต่อดีตถึงปัจจุบันตามที่กล่าวมาแล้วสามารถนำมาประมวลผลรวมของสาเหตุทั้งได้สองอย่างคือความขัดแย้งที่เกิดจากภายนอกและความขัดแย้งที่เกิดจากภายในซึ่งส่งผลกระทบต่อจิตภาพ คือสุขภาพจิตของมนุษย์ เพราะว่าจิตของมนุษย์นั้นได้ประสบกับการสูญเสีย “ดุลยภาพ ” อันเป็นการสูญเสียความสมดุล เนื่องจากสถานการณ์ของความขัดแย้งในบางมิตินั้นได้ทำให้จิตมนุษย์กวัดแกว่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเชิงลบ จะส่งผลเสียทั้งต่อสุขภาพจิต และยังส่งผลเสียไปยังระบบต่างๆ ของร่างกายอีกด้วย

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา รากเหง้าที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้งเกิดจากเหตุปัจจัยภายใน คือ อกุศลธรรมและปัญญาธรรม โดยทฤษฎีถือว่าเป็นแกนกลางที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ ยิ่งถ้าทฤษฎีนั้นประกอบไปด้วยอกุศลมูล อันได้แก่ โลภะ โทสะและโมหะ ซึ่งจะก่อให้เกิดมิชฌาทิฐิ สำหรับเหตุปัจจัยภายนอกนั้นวิเคราะห์ได้จากต้นตออันเป็นที่มาของความขัดแย้ง ๕ ด้านในปัจจุบัน ซึ่งเหตุปัจจัยเหล่านี้ทั้งหมดก็จะกลายเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดสภาวะของความขัดแย้งขึ้น จนอาจลุกลามนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด สังคมจะอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะใหญ่ได้อย่างสันติ ตั้งแต่ระดับจุลภาคจากระดับครอบครัว เพื่อนฝูงในโรงเรียน ที่ทำงานในชุมชน และสังคม จำเป็นต้องได้เรียนรู้พฤติกรรม และการเคารพกติการะบบระเบียบสังคม เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสงบสุข การจะปรับตนให้เข้ากับทุกสภาวะการณได้นั้น ต้องอาศัยขันติธรรม คือ ความอดทนอดกลั้นให้มาก เพราะเราไม่ได้อยู่เพียงลำพังคนเดียว ต้องมีการติดต่อสื่อสาร ข้องเกี่ยวกับคนรอบข้าง และผู้คนอีกมากมายในสังคม มีทั้งคนที่ถูกใจและไม่ถูกใจ พบปะสิ่งของที่ถูกใจบ้าง ไม่ถูกใจบ้าง ถ้าปราศจากความอดทนเสียแล้ว คุณงามความดีต่างๆที่เราได้สั่งสมไว้ อาจจะถูกพัดพาหายไป เพราะ

อารมณ์เพียงชั่ววูบ ที่เกิดจากการขาดความยั้งคิด ขาดความอดทน ไม่ได้พิจารณาไตร่ตรองให้ดี พระพุทธองค์ถึงได้ตรัสว่า ผู้มีขันติธรรมประจำใจ จึงได้ชื่อว่าน่าประโยชน์สุขมาให้ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น ผลที่เกิดแต่การมีขันติธรรมนั้น ทำให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย ได้มีความสุขในสังคัมร่วมกัน

๒. ขันติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้นทางกาย ทางใจ ไม่ประพฤติล่วงละเมิดและแสดงกิริยาที่เหมาะสม ขันตินับเป็นคุณธรรมสำคัญที่บุคคลควรนำมาประพฤติเพื่อบรรลุจุดหมายที่พึงงาม แม้เพียงแต่การรักษาความเป็นมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ก็ต้องอาศัยความอดทน ขันติความอดทนจึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่มาพร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของสรรพสิ่งทั้งหลาย เพราะเมื่อสิ่งใดเกิดขึ้น สิ่งนั้นย่อมพยายามรักษาความดำรงอยู่แห่งตนเองด้วยการอดทน ทั้งทางกายภาพ ทางสังคม และทางจิตใจ รวมถึงใช้ความอดทนพยายามสร้างสิ่งสนับสนุนรอบข้างที่จะเกื้อหนุนให้ตนเองดำรงอยู่อย่างผาสุก

ประเภทของขันติธรรมมี ๔ อย่างคือ ความอดทนต่อความลำบาก ความอดทนต่อทุกขเวทนา ความอดทนต่อความเจ็บใจ ความอดทนต่ออำนาจกิเลส ขันติในแง่ที่เป็นคุณธรรมสนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันบรรลุเป้าหมาย ขันตินับเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนในการดำรงชีวิตของบุคคลให้ประสบกับสิ่งที่พึงงาม ดังที่ผู้วิจัยได้จำแนกขันติไว้ ๒ ลักษณะ คือ ขันติสำหรับการดำรงชีวิตประจำวัน และขันติสำหรับการพัฒนาตนไปสู่ความดีงาม ทำให้ผู้วิจัยสามารถแสดงการนำขันติมาประพฤติในการดำเนินชีวิตได้ ๒ ลักษณะดังนี้ ขันติเป็นคุณธรรมที่สนับสนุนให้การดำรงชีวิตประจำวันบรรลุเป้าหมาย ทั้งทางกายภาพ ทางสังคม และทางใจ ในส่วนที่เป็นโลกิยะ ขันติจึงเป็นคุณธรรมอันเป็นคุณสมบัติที่พึงงามของผู้ประพฤติ บุคคลผู้ประพฤติขันติย่อมประสบความสำเร็จสมดังเป้าหมายแห่งตน ขันติเป็นธรรมที่นักรบควรประพฤติเพื่อแสดงให้เห็นถึงความป็นนักรบที่ดีดังแสดงในปฐมโยธาชีวสูตร สรุปความได้ว่า “นักรบที่ดีต้องมีความอดทนเป็นคุณสมบัติของอดทนต่อสภาพและสถานการณ์ในสนามรบที่โหดร้ายทารุณ อดทนต่อความกลัวและกระทั้งความตาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม คือ ความอดทน ย่อมเป็นผู้ควรแก่ของ ที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลีเป็นนพานุญอันยอดเยี่ยมของโลกดังแสดงในอัสสาขานียสูตร ในขวสูตร ในปฐมอาขานียสูตร และในนาคสูตร ขันติเป็นธรรมที่มีมิตรแท้ ควรประพฤติเพื่อความป็นมิตรผู้ควรคบหา ขันติเป็นธรรมที่ผู้ช่วยควรประพฤติเพื่อความพยายามง่าย ย่อมเป็นคุณธรรมสำคัญที่จะทำให้บุคคลประสบกับสิ่งที่ตนประสงค์ รวมตลอดถึงบรรลุจุดหมายที่พึงงามและเป็นคุณธรรมประจำตัวของบุคคลนั้นๆ เมื่อบุคคลยึดมั่นในขันติ ความอดทนย่อมงดเว้นการกระทำล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา จนกระทั่งมีความประพฤติเรียบร้อยดีงามพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์พร้อมด้วยคุณธรรมทั้งหลาย ขันติจึงเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมความประพฤติอันดีงามควรแก่การประพฤติของบุคคลทั้งหลายที่มุ่งความเจริญแห่งตนเองนอกจากนี้ ขันติย่อมสามารถนำบุคคลไปสู่จุดหมายปลายทางของชีวิต ไม่ว่าในระดับใดก็ตาม

ขันติเป็นคุณธรรมสำคัญที่สามารถพิจารณาและนำมาใช้ได้ทั้งในแง่ที่เป็นคุณธรรม ด้วยเป็นคุณสมบัติประจำตัวของปัจเจกบุคคล เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนในการดำรงชีวิตของบุคคลให้ประสบกับสิ่งที่พึงงาม นอกจากนี้ขันติยังเป็นศีลธรรม เพราะการประพฤติขันติย่อมแสดงอาการอดทน อดกลั้นเพื่องดเว้นจากการเบียดเบียน งดเว้นจากการประพฤติชั่ว ทางกาย ทางวาจา

ควบคุมกาย วาจาให้เรียบร้อย ผู้ประพาศขันติจึงรักษาศีล รักษาความปกติเอาไว้ได้ ขันติ จึงมีลักษณะเป็นทั้งคุณธรรมและศีลธรรม

๓. การประยุกต์ใช้หลักขันติธรรมเพื่อการเสริมสร้างสังคมสันติสุขในสังคมไทยปัจจุบัน

ขันติธรรมมีส่วนอย่างมากในการสร้างเสริมบุคลิกภาพซึ่งจากทัศนะของนักจิตวิทยาหลายท่านที่ให้คำจำกัดความและความหมายของคำว่าบุคลิกภาพ สรุปได้ว่า บุคลิกภาพมี ๒ ประการคือบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายนอกได้แก่สภาพนิสัยจำเพาะ หรือลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลหนึ่ง ที่แสดงออกมาในรูปพฤติกรรม ทางกาย วาจา ต่อบุคคลอื่น หรือต่อสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของบุคคลนั้น และบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายใน ได้แก่สภาพลักษณะนิสัย การพัฒนาบุคลิกภาพ หมายถึง การปรับปรุงบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะที่ปรากฏภายนอก และบุคลิกภาพที่เป็นลักษณะภายใน ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เหมาะสม

การพัฒนาพฤติกรรมโดยการใช้หลักขันติธรรมตามแนวทางเบญจศีลคือศีลทั้ง ๕ ข้อนี้เป็นกฎระเบียบและเป็นหลักประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคน ต้องใช้หลักขันติธรรมเป็นอย่างมากในการงดเว้นการกระทำล่วงละเมิดเพื่อป้องกันแ้วและภัยทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย หากคนในสังคมไม่เคารพในหลักของศีลแล้ว ความทุกข์เดือดร้อนก็จะกลายเป็นปัญหาของชีวิตและสังคม พระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นให้มนุษย์ในสังคมมีความสุข สงบ มีเอกภาพ ความเสมอภาคบนหลักพื้นฐานของการดำเนินชีวิต โดยให้มีความรัก มีเมตตาต่อสรรพชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันโดยอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีปรกติสุข ไม่เดือดร้อน เป็นที่รองรับของธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ซึ่งมีประโยชน์และอันสงฆ์สืบไปอย่างต่อเนื่องซึ่งหลักขันติธรรมมีความสำคัญต่อเบญจศีล ศีล ๕ ข้อนี้เป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน เมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ อย่างอดทนยอมได้ก็ชื่อว่า เป็นผู้มศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่า เบญจศีลที่มาในพระไตรปิฎกปรากฏในคัมภีร์ชั้นอุปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในภายหลังมีชื่อเรียกเพิ่มว่าเป็น นิจศีล คือ ศีลที่ควรหัดควรรักษาเป็นประจำ และมนุษยธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ เพราะผู้จะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้น ต้องเป็นผู้รักษาศีล ๕ อย่างบริบูรณ์มาก่อน ศีล ยังมีความหมายว่า เจตนา เจตสิก การสำรวม การไม่ก้าวล่วง ความสำคัญของเบญจธรรม มีความหมายเดียวกับคำว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึง ธรรมที่ดี หรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะ โทสะ โมหะได้ กัลยาณธรรมนั้นไม่ได้ปรากฏเป็นหมวดหมู่ในพระไตรปิฎก แต่จะมีแทรกอยู่ในหลักธรรมต่างๆ เป็นธรรม ๕ ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาศีล ควรจะมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ คือ เมตตาและกรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ เมื่อเมื่อใช้หลักขันติธรรมพัฒนาจิตด้วยสมณะให้เป็นสมาธิอย่างนี้แล้ว จิตย่อมควรแก่การงานโดยแท้ พร้อมทั้งจะทำการพัฒนาปัญญาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้เต็มที่ จึงเป็นจิตมีคุณภาพสูง มีกำลังควรแก่การงาน นอกจากนี้การใช้หลักขันติธรรมในการฟัง การคิด และการอบรมอย่างมีความอดทนนั้นจะทำให้เกิดปัญญา นอกจากนั้นประสบการณ์ชั้นธรรมดามีขอบเขตจำกัด เหตุนั้น จึงต้องพัฒนาจิตให้สูงขึ้นเพื่อขยายขอบข่ายของความรู้ ที่ได้รับทางประสาทสัมผัสที่กล่าวได้ว่าประสบการณ์ตรง

การประยุกต์หลักชั้นศีลธรรมใช้ในครอบครัวนั้น ควรยึดหลักของเบญจศีล-เบญจธรรม ที่ประกอบด้วย หลักประกันร่างกาย หลักประกันทรัพย์สิน หลักประกันครอบครัว หลักประกันสังคม และหลักประกันตนเองเมื่อนำหลักชั้นศีลธรรมมาเสริมสร้างครอบครัวโดยยึดหลักเบญจศีล เบญจธรรม จะทำให้ครอบครัวมีความสุขในที่สุด หลักการประกอบอาชีพตามหลักชั้นศีลธรรม คือ การประกอบสัมมาอาชีพะ ด้วยการเลี้ยงชีพชอบทางกาย ทางวาจาและทางใจอย่างมีความอดทนดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถนั่นเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งการดำเนินชีวิตสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งเป็นหลักการของสัมมาอาชีพะในทางพระพุทธศาสนาเมื่อนำหลักชั้นศีลธรรมมาใช้ในการบริหารประเทศแล้วจะทำให้เกิดความสุขสงบในประเทศได้อย่างยั่งยืน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

หลักชั้นศีลธรรมเป็นคุณธรรมพื้นฐานในการประพฤติปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ควรนำหลักชั้นศีลธรรมมาใช้อย่างสม่ำเสมอทั้งทางกาย วาจา และใจ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาหลักชั้นศีลธรรมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
๒. ศึกษากระบวนการสร้างหลักชั้นศีลธรรมในการดำรงชีวิต
๓. การสร้างตระหนักในหลักชั้นศีลธรรมกับการการมีปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ :

(๑) หนังสือ

เกษม วัฒนชัย. การเรียนรู้ที่แท้และพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙.

แคทเธอริน มอริส. การจัดการความขัดแย้งและการขอโทษ. แปลและเรียบเรียงโดย ศ.นพ.วันชัย

วัฒนศัพท์และคณะ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาลาแดง, ๒๕๔๗.

ธีรยุทธ บุญมี. Road Map ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สายธาร, ๒๕๔๗.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. เบญจศิลป์ เบญจธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

บุญมี แทนแก้ว. ความจริงของชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.

ปิ่น มุทุกันต์. แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักรธรรมตรี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

พุทธทาสภิกขุ. ความเป็นเจ้าโลก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘.

_____ . คู่มือมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด,

๒๕๕๒.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ). ศาสนากับสันติภาพ. กรุงเทพมหานคร: แปรสิบเจ็ด, ๒๕๔๗.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๑.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์คำวัด. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖.

กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____ . พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๒.

_____ . ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๔๙.

- _____ . **วิถีสู่สันติภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๕๐.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๔.
- พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตโต). **พุทธศาสตร์ร่วมสมัย ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.
- ไพฑูริย์ สีนลาร์ตัน. **การสัมมนาเรื่อง บทบาทอุดมศึกษากับการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๒.
- ภณ ใจสมัคร. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยในโลกาภิวัตน์. เอกสารประกอบการสอนวิชา ศท ๑๒๑ การดำรงชีวิตในสังคมแลประชาคมอาเซียน**. สำนักวิชาการศึกษาทั่วไป : มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต, ม.ป.ป
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒** . กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.
- วันชัย วัฒนศัพท์. **ความขัดแย้ง หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ขอนแก่น: ศิริภักดิ์ออฟเซ็ท, ๒๕๕๐.
- สถาบันพระปกเกล้า. **บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า'๕๒ ด้านการเสริมสร้างสันติสุขและความमानฉันท**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๓.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโณ). **ธรรมภาณ พจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช, ๒๕๕๓.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- _____ . **เบญจศีลและเบญจธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- สมภาร พรหมทา. **พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และ ปัญหาจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๘.
- _____ . **มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๕.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

(๒) วิทยานิพนธ์/รายงานการวิจัย

- จำเนียรน้อย สิงหะรักษ์. “ศึกษาหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **รายงานผลการวิจัย**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๕

ปถมพร ตะละภักดิ์. “การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูสุตธรรมวิสุทธิ (วิระชัย จิตธมโม). “การศึกษาวิเคราะห์หลักชั้นดีในการดำเนินชีวิตของชาวดำบลท่าม่วง อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาชั้นทอง วชิรปณโญ. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องชั้นดีในพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

พระมหาสำรวย ญาณส่วโร (พินดอน). “การศึกษาเรื่องผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระธานี เขมธมโม (จำปา). “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระอภัย อภิชาติ (ชูขุนทด). “การศึกษาหลักธรรมสำหรับพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระอภิรักษ์ อภินันโท (เศรษฐกิจ). “การพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักเสขียวัตถ์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ศิริวรรณ คำบัว. “ศึกษาความสัมพันธ์ของชั้นดีกับการรักษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

(๓) วารสาร

ศิริวรรณ มนอัคระผดุง. “สถานการณ์การคอร์รัปชันของประเทศไทย”. **วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์**. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๕.

วิทย์ วิศทเวทย์, “พุทธจริยศาสตร์เถรวาท บทวิเคราะห์ว่าด้วยจุดหมายของชีวิตและเกณฑ์วินิจฉัยความดีความชั่วในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วารสารพุทธศาสนศึกษา** ๑. มกราคม-เมษายน ๒๕๓๘.

(๔) เว็บไซต์

วิชชุดา พวงมาลัย, **ปัญหาอาชญากรรมในสังคมไทย**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://sd-group1.blogspot.com> [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘].

สลิต ชูชื่น. ปัญหาความยากจนของประชากรกับนโยบายการแก้ปัญหาของรัฐบาล. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/300878> [๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘].

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Book

Christopher S. Queen (ed.). **Engage Buddhism in The West**. Boston: Wisdom Publications, 2000.

C. Wright mills. **The Power Elite**. New York: Oxford University Press, 1956.

Herbert Marcuse. **Reason and Revolutions**. New York: Humanities Press, 1968.

Peter T. Coleman. "Power and Conflict". in **The Handbook Conflict Resolution: Theory and Practice**. Morton Deutsch and Peter T. Coleman (Editors). San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2000.

Ralf dahrendorf. **Class and Class Conflict in Industrial Society**. California: Standford University Press, 1959.

Throesten Sellin. **Culture Conflict and Crime**. New York: Social Science Research Council, 1938.

(II) Article

D. Gopalakrishna & Amar Datt. "Buddhist Virtues : The Foundations of Socio - Economic Development - A Study". in **Buddhist Virtues in Socio-Economic Development**. Ven. Dr. Khammai Dhammasami and other Editorial. Bangkok : Thairaiwanprinting.part, 2011.

(III) Online

UNESCO, **Declaration of Principles on Tolerance**.

http://www.unesco.org/webworld/peace_library/UNESCO/HRIGHTS/124-129.HTM, unesdoc.unesco.org/images/0015/001518/151830eo.pdf.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระครูสุชาติกาญจนวงศ์ (ชานนท์ จาครโต/ผิวแดง)
เกิด : ๑๔ กันยายน ๒๕๐๔
ภูมิลำเนา : จังหวัดกาญจนบุรี
การศึกษา : นักรรรมชั้นเอก เปรี๊ยญธรรม ๓ ประโยค
พุทธศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๕๕๗
ประสบการณ์การทำงาน : เจ้าอาวาสวัดเขาวงพระจันทร์
เจ้าคณะตำบลหนองฝ้าย อำเภอเลาขวัญ จังหวัดกาญจนบุรี
โทร.๐๘๑-๗๐๕๐๑๕๙
เข้ารับการศึกษา : ๑ มิถุนายน ๒๕๕๖